

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967:17

Ecklesiastikdepartementet

1958 ÅRS UTREDNING KYRKA-STAT:VIII

**DE TEOLOGISKA
FAKULTETERNA**

Stockholm 1967

STATENS
OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967

Kronologisk förteckning

1. Kommunal bostadsförmedling. Hæggström. I.
2. Allmänna arvsfonden. Esselte. Ju.
3. Utsökningsrätt VI. Esselte. Ju.
4. Ny domkretsindelning för underrätterna. Esselte. Ju.
5. Statlig publicering. Norstedt & Söner. Fi.
6. Finansiella långtidsperspektiv. Esselte. Fi.
7. Den framtida jordbrukspolitiken. Svenska Reproduktions AB. Jo.
8. Barnstugor. Barnavårdsmannaskap. Barnolycksfall. Kihström. S.
9. Rikskonserter. Esselte. E.
10. Linköpings högskola, Del I. Victor Pettersson. E.
11. Programbudgetering. Del I. Esselte. Fi.
12. Programbudgetering. Del II. — Studier och försök. Esselte. Fi.
13. Programbudgetering. Del III. — En sammanfattning. Esselte. Fi.
14. Skolans arbetstider. Esselte. E.
15. Tjänsteställning inom krigsmakten. Esselte. Fö.
16. 1958 års utredning kyrka—stat. VII. Folkbokföringen. Beckman. E.
17. 1958 års utredning kyrka—stat. VIII. De teologiska fakulteterna. Almqvist & Wiksell, Uppsala. E.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967: 17

Ecklesiastikdepartementet

1958 ÅRS UTREDNING KYRKA-STAT: VIII

DE TEOLOGISKA
FAKULTETERNA

UPPSALA 1967

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

STATENS OFFENTLIGA TRYCKERIÅR 1908: 11

Uppsala, Kungliga Högskolan

1908 ÅRS ÅRSTYRELSENS ÅRSBERÄTTELSE

DE THEOLOGISKA

FAKULTETEN

Innehåll

Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet	5
Teologisk forskning och undervisning Av forskardocenten, teol. dr Arne Palmqvist (Innehållsförteckning se sid. 9).	7-167
Utredningens synpunkter och slutsatser	169-176

Innehåll

Stipendie till Herr Stenlund och Tjebk
Kungl. Vetenskapsakademien

Teknisk forskning och utveckling

Av förordningen om teknisk forskning
(Innehållsförteckning)

Erhållningsmyndighet och utbetalning

Till

*Herr Statsrådet och Chefen för Kungl.
Ecklesiastikdepartementet*

I direktiven för 1958 års utredning kyrka-stat har Herr Statsrådet anført, att det torde vara uppenbart, att — hur än de fortsatta relationerna mellan staten och kyrkan kan komma att utformas — staten icke bör fränsäga sig allt ansvar för religiösa angelägenheter. Ett problem som sålunda borde undersökas vore kristendomsundervisningen vid en eventuellt förändrad gestaltning av förhållandet mellan staten och kyrkan ävensom i samband därmed lärarutbildningen samt den teologiska forskningen och de teologiska fakulteternas ställning.

Utredningen har med skrivelse till Herr Statsrådet den 15 juni 1964 överlämnat sitt betänkande V, Kristendomsundervisningen, med särskild hänsyn till förhållandet kyrka-stat (SOU 1964: 30). I nämnda skrivelse anmälde utredningen att den komme att i ett senare betänkande upptaga frågorna om de teologiska fakulteterna samt i anslutning därtill lärarutbildningen och den teologiska forskningen.

Sedan jämväl sistnämnda frågor nu behandlats får utredningen härmed överlämna sitt betänkande om de teologiska fakulteterna.

Vid utarbetandet av förevarande betänkande har utredningen biträtts av forskardocenten, teol. dr Arne Palmqvist såsom särskilt förordnad expert. Betänkandet inleds med en av Palmqvist efter av utredningen givna allmänna anvisningar utarbetad redogörelse, sidorna 7–167. På grundval av denna redogörelse har därefter utredningen framlagt sina synpunkter och slutsatser. Dessa återfinnes på sidorna 169–176. I arbetet med betänkandet har även biskopen Sven Silén biträtt såsom särskilt förordnad expert.

Ledamoten av utredningen pastor primarius Åke Zetterberg, ledamot av riksdagens andra kammare, som i allt väsentligt deltagit i arbetet med betänkandet, har på grund av sjukdom ej kunnat närvara vid den slutliga utformningen av utredningens synpunkter och slutsatser.

Stockholm den 26 april 1967.

Erik Tammelin

Bertil Bolin

Olle Engström

Ruben Josefson

/K.-G. Lindelöw

Herr Statsrådet och Chefen för Kansli-
Ecklesiastikdepartementet

I brev till Herr Statsrådet den 22 april 1967 har jag uttryckt min önskan att det torde vara önskvärdt att det förhållandet mellan kyrkan och kyrkan kan komma att utvecklas till ett förhållande som innebär att kyrkan för religiös utbildning av barn och ungdomar skall undersöka och utvärdera verksamheten och utvärdera verksamheten i förhållande till den kyrkan som utgör grund för denna verksamhet. Detta förhållande skall hanteras i överensstämmelse med den teologiska läroplanens bestämmelser.

Utredningen har med utvärdering till Herr Statsrådet den 22 april 1967 följande förslag till beslut: Utredningen skall utvärdera verksamheten i förhållande till den kyrkan som utgör grund för denna verksamhet. Utredningen skall utvärdera verksamheten i förhållande till den kyrkan som utgör grund för denna verksamhet. Utredningen skall utvärdera verksamheten i förhållande till den kyrkan som utgör grund för denna verksamhet.

Sedan jämförelse gjorts mellan de teologiska läroplanerna för de olika kyrkorna i Sverige, har det konstaterats att de teologiska läroplanerna för de olika kyrkorna i Sverige är mycket olika. Detta innebär att det är nödvändigt att utvärdera verksamheten i förhållande till den kyrkan som utgör grund för denna verksamhet. Utredningen skall utvärdera verksamheten i förhållande till den kyrkan som utgör grund för denna verksamhet. Utredningen skall utvärdera verksamheten i förhållande till den kyrkan som utgör grund för denna verksamhet. Utredningen skall utvärdera verksamheten i förhållande till den kyrkan som utgör grund för denna verksamhet.

Stockholm den 22 april 1967.

Erik Lammén

Ordförande

Bertil Balin

Anders Jönsson

A.-G. Lammén

ARNE PALMQVIST

TEOLOGISK FORSKNING
OCH UNDERVISNING

ARNE PALMQUIST

TEOLOGISK FORSKNING
OCH UNDERVISNING

Särskild innehållsförteckning

1. <i>Den historiska bakgrunden</i>	11
1.1. Från Luthers föreläsningar till vårt eget sekel	11
1.2. Från de segerstedtska striderna till dissenterlagskommittén	15
2. <i>De teologiska fakulteternas organisation under åren 1945–1965</i>	32
2.1. Utomlands	32
2.1.1. Länder med endast statsfakulteter	33
2.1.2. Länder med både statliga och fristående fakulteter	36
2.1.3. Det nederländska systemet	46
2.1.4. Storbritannien	49
2.1.5. Länder med endast fristående fakulteter	52
2.1.6. Allmänna tendenser utomlands	55
2.2. I Sverige	56
2.2.1. De teologiska statsfakulteternas uppbyggnad och omfattning	56
2.2.2. Stockholms teologiska institut	60
2.2.3. Den extramurala undervisningen	61
2.2.4. Från bekännelsekrav till troshänsyn	63
2.2.5. Skärpt debatt från och med år 1958	70
3. <i>De teologiska fakulteternas arbetsinsatser under åren 1945–1965</i>	80
3.1. Forskningen	80
3.1.1. Religionshistoria med religionspsykologi	81
3.1.2. Gamla Testamentets exegetik	84
3.1.3. Nya Testamentets exegetik	85
3.1.4. Kyrkohistoria	87
3.1.5. Missionshistoria	89
3.1.6. Dogmatik med symbolik	90
3.1.7. Teologisk etik	92
3.1.8. Religionsfilosofi	94
3.1.9. Praktisk teologi med kyrkorätt	95
3.1.10. Ytterligare ämnen och debatten om de olika disciplinerna	98
3.2. Undervisningen	102
3.2.1. Utbildningen av präster och pastorer utomlands	102
3.2.2. Sedvanlig studiegång och dispensvägar för präster i Sverige	106
3.2.2.1. De faktiska förhållandena	106
3.2.2.2. Debatten om prästutbildningen	108
3.2.3. Exkurs: Annan predikant- och pastorsutbildning i Sverige	115
3.2.4. Utbildningen av kristendoms- och religionslärare utomlands	121
3.2.5. Utbildningen av kristendoms- och religionslärare i Sverige	127

3.2.5.1. De faktiska förhållandena	127
3.2.5.2. Debatten om lärarutbildningen	132
4. <i>Det aktuella behovet av teologisk verksamhet i Sverige</i>	139
4.1. Behovet av teologisk forskning	139
4.2. Behovet av teologisk undervisning	140
4.2.1. Präst- och pastorsutbildningen	140
4.2.2. Lärarutbildningen	143
5. <i>Den framtida organisationen vid statsuniversiteten</i>	148
5.1. Bibehållna självständiga fakulteter	148
5.2. Sammanhållna sektioner inom humanistiska fakulteter	150
5.3. Integration av de teologiska ämnena i andra fakulteter	151
6. <i>De praktisk-teologiska övningsinstituten</i>	156
6.1. Vid universiteten	156
6.2. Utanför universiteten	159
6.3. Delvis vid och delvis utanför universiteten	161
7. <i>De fristående samfundsanknutna teologiska seminarierna</i>	163
7.1. Tanken på seminarietutbildning även för Svenska kyrkans del	163
7.2. Relationen mellan de fristående läroanstalterna och statsuniversiteten 165	

1. Den historiska bakgrunden

1.1. *Från Luthers föreläsningar till vårt eget sekel*

Reformationen utgick från en universitetsprofessors vetenskapliga arbete och började som en akademisk angelägenhet. Den bevarade universitetsidealet om att vinna kunskap angående sanningen och att i frihet klarlägga denna.

Visserligen hade några av de dåtida europeiska universiteten upprättats av furstar och flertalet medeltida universitet tillkommit i nära relation till kyrkan, men de hade ändå till stor del tagit form ganska oberoende av både statsmakt och kyrkoorganisation. Som fria korporationer representerade universiteten den vetenskapliga forskningen med dess frihet. Utmärkande för universiteten var magistrarnas och studenternas korporativa självstyrelse och frånvaron av den i samhället i övrigt praktiserade ståndsskillnaden. Alla sociala skikt var företrädde och ägde samma rättigheter. Den drivande kraften var en ren strävan efter vetande, och målsättningarna nåddes delvis under motsättning till både statliga och kyrkliga anspråk. Vid universiteten gavs undervisning i alla lärda discipliner, och indelningen i fyra fakulteter (teologisk, juridisk, medicinsk och filosofisk), som var given alltsedan högmedeltiden, blev ett självklart organisatoriskt uttryck för den klassiska idén om universitas litterarum eller universitas studii.¹

Även den kyrkliga ståndsskillnaden genombröts vid universiteten. Den akademiska friheten kom också till synes däri, att universitetsteologien icke sällan blev utformad i konflikt med kyrkans lära. Teologiens fasta ställning som ett led i universitetens sammanhang hade givit den en betydande frihet i förhållande till de kyrkliga myndigheterna. Detta var en av förutsättningarna för Luthers föreläsningar.

Reformationen medförde snart i sin tur, att de teologiska fakulteterna kom i ett organiskt samband med kyrkan, i och med att de fick bibeln och dess uppenbarelseinnehåll som sitt speciella forskningsobjekt. Samtidigt förblev likväl teologien på evangeliskt håll normalt ett universitetsämne. De lutherska kyrkorna förlade således i regel sin prästutbildning till universiteten, medan jesuiterna, de som reformerade den katolska kyrkans teologiska utbildning, förlade den till kyrkliga seminarier. I Sverige låg hela

¹ H. GRUNDMANN, Vom Ursprung der Universität im Mittelalter (Berichte über die Verhandlungen der sächs. Akad. der Wissenschaft 103: 2, 1957). C.-M. EDSMAN i Landsmannahälsning från Norrlands nation, 20 (1963), s. 17 ff.

verksamheten vid universitetet i Uppsala emellertid nere under större delen av 1500-talet. Prästutbildningen fortfor därvid att äga rum i stiftsstäderna. Reformationen medförde dock, att det teologiska studiet även där gavs en centralare ställning i prästutbildningen.²

På samma gång blev teologien en ledande humanistisk vetenskap. Den krävde omfattande studier i klassiska språk och källforskning. Följande uttalande av Luther är härvid belysande för det efterreformatoriska teologistudiet: »Jag vet förvisso, att den som skall predika och utlägga Skriften och inte har hjälp av latinet, grekiskan och hebreiskan utan måste göra det endast från sitt modersmål, den skall sannerligen göra månget präktigt felsteg.»³

När universitetet i Uppsala återupprättades och det i Lund nyinrättades, var det helt naturligt, att de skulle ha var sin teologiska fakultet. Universitetens konstitutioner angav, att de teologiska fakulteterna hade den främsta rangordningen bland de olika slagen av fakulteter. Att universiteten erhöi teologiska fakulteter redan från början, och att en sådan rangställning tillkom dessa, hade sin grund i framförallt den sedan medeltiden klassiska, internationella universitetssidén och berodde mindre på utformningen av förhållandet mellan kyrka och stat i landet.

Det äldre universitetet med dess fakultetsindelning kom till stånd under den katolska tiden, då kyrkan i landet var en frikyrka. Ehuru de nordiska universiteten tillkom genom överhetens åtgärder, gäller vidare om dem, att de knöt an till sådana universitet, som från början inte var statliga, och att de själva inte blev helt och hållet statliga lärosäten. Deras självförvaltade egendom underlättade bevarandet av en viss självständighet och frihet.

Utifrån framförallt vetenskaplig aspekt upplevde universiteten emellertid snart en allt mer genomgripande kris. Visserligen gynnades forskningen av att de förenande tendenser i kulturen, som gav uttryck åt det europeiska kulturmedvetandet, blev starkare än både den konfessionella och den nationella avgränsningen redan från och med 1600-talets mitt. Och utifrån sin syn på den objektiva sanningen praktiserade även de av ortodoxien präglade teologiska fakulteterna en vetenskaplig frihet inom ramen för 1600-talets aristokratiskt intellektuella betraktelsesätt. I universitetsvärlden med dess latinska språk var en fri forskning och en fri debatt tillåten. Men att den konfessionella samhällssynen stärktes genom kungamaktens kulturpolitik i Sverige under den karolinska tiden skärpte gränsdragningen mellan de bildade och folket och befrämjade inte en teologisk forskning och undervisning, som var oberoende av sanningens kyrkliga och samhälleliga konsekvenser. Huvudskälet till de krisartade förhållanden, som kom att präglade universiteten i deras helhet under 1600-talet och än mer under 1700-

² R. ASKMARK, Svensk prästutbildning fram till år 1700 (1943), s. 17 ff.

³ LUTHER, Von Anbeten des Sakraments des heiligen Leichnams Christi, 1523. Weimarer Ausgabe 11 (1900), s. 455.

talet, var dock bundenheten till en viss filosofi, nämligen den aristoteliska filosofien. Dess dominerande ställning vid samtliga universitetsfakulteter gav otillfredsställande kontakt med aktuell vetenskap och social verklighet. Ett ensidigt fasthållande vid tesen om vetandet för dess egen skull hotade då såsom alltid att ställa lärosätena vid sidan av samhällsutvecklingen.

Pietismen inspirerade till direkta försök att reformera fakulteterna. Dessa strävanden framhävde utbildningskravet på bekostnad av forskningsfriheten. Men samtidigt som ledande pietister gjorde påtagliga insatser i pedagogikens historia, bidrog hela den pietistiska strömningen till att luckra upp den konfessionella bindningen. Därmed hade den också del i framskapandet av en ny grundval för forskningens frihet.

De på upplysningsidéerna grundade bemödandena ökade universitetens kris utifrån sin nyttighetssynpunkt. De teologiska fakulteterna berördes av de krisartade förhållandena också därigenom att man skilde mellan offentlig religion och privat sanning inom prästerskapet och det övre kulturskiktet. Vissa faktorer drev under dessa omständigheter den teologiska forskningen och kyrkan i två skilda strömfåror. På protestantiskt håll var det av särskilt stor betydelse för de teologiska fakulteterna under hela den efterföljande tiden, att upplysningsidéerna upplöste den tidigare konfessionalismen (ortodoxiens ensidiga betonande av det konfessionella, dvs. av det som har avseende på trosbekännelsen).

Idealismens och romantikens organismtanke blev under 1800-talets nydaning av universiteten en sammanhållande princip för den framträngande differentieringen av vetenskapen. Vetandet uppfattades som en enhet, som man hade att nå genom den fria forskningen. Synen på universiteten som organ i den universella mänsklighetens tjänst stärktes.

Organismtanken tillämpades också på staten, och romantikens nationella väckelse förde med sig en positiv syn på denna även i fråga om relationen universitet och samhälle. I samma mån som vetenskapen hade erhållit inflytande i samhällslivet, hade universiteten blivit föremål för regeringarnas uppmärksamhet och statsmakternas uppsikt. Den i Sverige 1825 tillsatta s. k. stora undervisningskommittén framhöll emellertid, att staterna dittills ingripit i universitetens organisation i tämligen ringa utsträckning. Utan att acceptera den praktiska yrkesutbildningen som en uppgift för universiteten följde denna kommitté principen, att universiteten skulle utbildade de statliga ämbetsmännen. Vetenskap och yrkesutbildning tenderade att bli organiskt förbundna.⁴

Vetenskaplig forskning och utbildning av befattningshavare blev också de teologiska fakulteternas uppgifter. Tidigare var universitetsstudier en angelägenhet endast för det högre prästerskapet. Genom 1831 års förord-

⁴ Betänkande af Comitén till öfverseende af Rikets Allmänna Undervisningsverk ... afgifvet ... 1828 (1829), s. 97 f. S. GÖRANSSON i Svensk teol. kvartalskrift 1960, s. 133 ff. T. SEGERSTEDT, Fakulteterna och vetenskapens enhet (1961), s. 5 ff.

ning om inrättande av en teologisk dimissionsexamen förlades hela prästutbildningen i Sverige till universiteten. Även om stiftsledningarna och deras lektorskapitel behöll sin rätt att examinera i präst- och pastoralexamina, innebar denna stadga, att förbindelsen mellan de teologiska fakulteterna och kyrkan blev större.⁵ Andra band dem emellan var, 1) att s. k. prebendepastorat, dvs. löneanslagen för vissa prästerliga tjänster, användes till avlöning av professorer, vilket knöt dessa till kyrkan, 2) att professorer var ledamöter av domkapitel och senare även av kyrkomötet, och 3) att de teologiska fakulteterna utgjorde valkorporationer vid vissa biskopsval och remissinstanser i kyrkliga frågor.

I Sverige ledde utvecklingen inte till någon nämnvärd kris i fakulteternas förhållande till kyrkan. På andra håll måste man tillgripa olika åtgärder till följd av spänningen mellan bl. a. liberal teologi och kyrklig reaktion. I Preussen gavs kyrkan alltifrån 1800-talets mitt inflytande vid tillsättningen av teologie professorer. I Nederländerna avgränsade man på 1870-talet några teologiska ämnen som kyrkliga och anförtrodde den reformerta nationalkyrkan rätten att utse två professorer i dessa ämnen vid varje teologisk fakultet inom statsuniversiteten. Även de kyrkligt tillsatta professorerna avlönades av staten. I andra evangeliska länder upprättades enstaka kyrkliga högskolor och fristående fakulteter. Men därvid är att märka, att inte alla sådana tillkom på grund av spänningsförhållande mellan universitet och kyrka, och att fristående läroanstalter växte fram inte endast på det teologiska området.

Vid Åbo akademi upprättades år 1924 en teologisk fakultet tack vare en enskild donation. Denna akademi stiftades 1918 för att rädda svenskt kulturliv under en period av stark förfinskning, och tillkomsten av den teologiska fakulteten i Åbo är att se främst som ett led i den svenska kyrkliga samlingsrörelsen i Finland och inte som ett principiellt avståndstagande från statsfakulteten som sådan.⁶

Theologische Schule i Bethel, som tillkom 1905, växte visserligen fram ur det väckelsebetonade arbetet inom den s. k. inre missionen i Tyskland. Men där var mera fråga om ett speciellt behov än om en motsättning till universiteten. Vid samma tid tillkom också bl. a. en medicinsk akademi i Düsseldorf.

Menighetsfakulteten i Oslo är däremot ett tydligt exempel på att en fristående teologisk fakultet upprättas i motsättning till ett statsuniversitet. Den på biblisk-konfessionell grund bildade menighetsfakulteten började sin verksamhet år 1908.⁷ Antalet fristående teologiska högskolor och seminarier växte emellertid framförallt på katolskt håll.

⁵ S. GÖRANSSON, Prästutbildningens omläggning under 1800-talet (1955), s. 3 ff.

⁶ W. E. NORDSTRÖM, Åbo Akademi 1918-1943 (1943). R. GYLLENBERG i Vid åbodomens fot (1949), s. 5 ff.

⁷ JOHN NOME, Brytningstid (1958), s. 19 ff.

I de länder, där skilsmässa mellan kyrka och stat genomfördes, fick denna olika konsekvenser. I Frankrike medförde skiljandet mellan kyrka och stat, att teologiska fakulteter vid statsuniversitet blev diskutabla. Den romersk-katolska kyrkan hade alltsedan 1870- och 80-talens kulturkamp gått in för egna universitet i Frankrike. Men konsekvensen av skilsmässan mellan kyrka och stat 1905 beträffande teologiska fakulteter vid statsuniversitet träffade protestanterna. Av hänsyn till forskningens krav fick dock ett omfattande specialinstitut vid Sorbonne (École pratique des hautes études, Section des sciences religieuses) svara för teologien, vilket kom att nyttjas av både katoliker och protestanter,⁸ och i och med att Elsass-Lothringen blev franskt område genom freden i Versailles, tillfördes Frankrike åter två teologiska statsfakulteter. Man lät således både den katolska och den evangeliska statsfakulteten i Strasbourg finnas kvar.⁹ I enlighet med Weimar-författningen, som då för Tysklands del utgick från att ingen statskyrka skulle finnas, bevarade också de teologiska fakulteterna på tyskt håll genomgående sitt universitetssammanhang. Denna konsekvens motiverades där utifrån både vetenskapens och utbildningens synpunkt. Därtill kom att den reformatoriska principen om sambandet mellan kyrka och universitet alltfört var levande.¹

1.2. *Från de segerstedtska striderna till dissenterlagskommittén*

Såsom utvecklingen hade gestaltat sig i Sverige, skänkte de rådande förhållandena här de teologiska fakulteterna förtrogenhet med kyrkans liv, samtidigt som rekryteringen till de ledande posterna inom kyrkan var sådan, att kyrkoledarna stod i nära relation till universitetens vetenskapliga miljö. Lika självklart som det var för 1825 års undervisningskommitté och senare svenska universitetsutredningar, att de teologiska fakulteterna var en del av universiteten, lika naturligt var det för kyrkans företrädare, att

⁸ Vid École pratique des hautes études var bl. a. följande discipliner företrädde: Religions d'Israël et des Sémites occidentaux, judaïsme talmundique et rabbinique, histoire des origine du Christianisme, littérature chrétienne, histoire de l'Église, Christianisme byzantin et archéologie chrétienne, histoire des doctrines et des dogmes, histoire du droit canonique. J. TOUTAIN i L' Annuaire de École... Section des Sciences religieuses 1909-10 (1911).

⁹ Das Elsass von 1870-1932, 3 (1936). H. STROHL, Le protestantisme en Alsace (1950).

¹ S. GÖRANSSON i Svensk teol. kvartalskrift 1960, s. 135 ff. E. MOLLAND i Sv. teol. kvartalskr. 1965, s. 1 ff.

Från de schweiziska kantonerna, som har från staten skilda kyrkor, må nämnas, att den teologiska fakulteten vid universitetet i Genève erhöi en viss fristående status genom en särskild förordning år 1927. Fakulteten underställdes ett råd, vari ingick representanter för Conseil d'Etat, Sénat universitaire, Consistoire de l'église nationale och l'union des pasteurs, och fakulteten började att finansieras genom dels kyrkliga och privata bidrag, dels statsmedel. E. H. HAENSSLER, Die Krisis der theologischen Fakultät (1929), s. 98, 113 f.

den teologiska utbildningen och forskningen ägde rum vid dessa centra för andligt liv och vetenskap. De nya s. k. fria akademier eller högskolor, som växte fram i Stockholm och Göteborg under kritik mot de gamla statsuniversitetet,² kompletterade dessa på andra ämnesområden än det teologiska.

Som utgångspunkt för den följande framställningen om den svenska utvecklingen från och med sekelskiftet toges här de s. k. segerstedtska striderna. De är tecken på att det ömsesidiga förtroendet mellan universitet och kyrka i Sverige började sättas på vissa prov. Dessa akademiska strider i början av seklet och stridigheterna med anledning av ett par professorsutnämningar några år senare visar, att de teologiska fakulteterna var på väg att komma i ett spänningsförhållande till både kyrkan och statsuniversitetet. Striderna ifråga inledde ett skede, varunder de direkta banden mellan fakulteterna och kyrkan började att lösas successivt men under bibehållet beaktande av fakulteternas traditionella uppgifter. De segerstedtska striderna äger också principiell betydelse för den aktuella frågan om de teologiska fakulteternas ställning. Eftersom dessa strider ofta föres på tal i debatten, må det anses vara motiverat att här klarlägga dem något närmare.

Torgny Segerstedt senior, som måhända främst är känd såsom huvudredaktör för Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, disputerade år 1903 för en docentur i teologisk encyklopedi och teologiska prenotationer i Uppsala. Avhandlingen gällde polyteismens uppkomst. Enligt Kungl. Maj:ts stadga angående teologiska examina omfattade teologiska prenotationer religionshistoria och religionsfilosofi.

Segerstedts avhandling var en historisk, empirisk undersökning, som inte gick in på frågor om profetreligion och uppenbarelsebegrepp. Majoriteten inom Uppsala-fakulteten underkände Segerstedts avhandling i strid mot ämnesprofessorn Nathan Söderblom och hade som motiv härför bl. a. avhandlingens bristande renlärighet. Segerstedt blev emellertid mycket snart kallad till en motsvarande docentur inom den teologiska fakulteten i Lund.³

År 1911 utvecklade Segerstedt sin syn på teologien. Han räknade inte med någon specifikt teologisk kunskapsteori eller forskningsmetod men vände sig mot den tyske teologen Harnacks tes, att de särskilda icke-kristna religionernas historia skulle utforskas i samband med motsvarande språk och historia utanför de teologiska fakulteterna. Han underkände dennes motivering, att kristendomen är den religiösa utvecklingens höjdpunkt, och beto-

² Göteborgs stadsfullmäktiges handlingar 1948 nr 57, s. 8 ff. S. TUNBERG, Stockholms högskolas historia före 1950 (1957), s. 14, 30 ff.

³ Vårt Land 6.6. och 8.6.1903. Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 3.4 och 12.5.1945. INGRID SEGERSTEDT WIBERG, Torgny Segerstedt (1955), s. 18 ff. ANNA SÖDERBLOM, På livets trottoir, 2 (1956), s. 62 ff. ESTRID ANCKER, Torgny Segerstedt (1962), s. 461.

nade, att den teologiska forskningen måste vara lika förutsättningslös som varje annan vetenskap. Samtidigt uttalade han sin glädje över att prästutbildningen inte hade skilts från universiteten: »Ett strängt skiljande af teologisk forskning och prästutbildning hade förmodligen medfört ganska ödesdigra följder. Man hade fått två slag av teologisk sanning, en akademisk och en kyrklig, och mellan dem hade en oförsonlig motsats kommit att råda. En ödesdiger dualism hade skapats och underhållits i folkbildningen... Så länge å andra sidan kyrkans tjänare utbildas vid universiteten, är detta ett uttryck för öfvertygelsen, att religionen är en bestående faktor i människolifvet och alltså icke oupplösligt bunden vid en föråldrad världsuppfattning, utan i stånd att deltaga i den allmänna kulturutvecklingen.»⁴

Samma år utkom den kände kristendomskritikern Bengt Lidforss' arbete *Kristendomen förr och nu*. Redan vid tiden för Segerstedts disputation hävdade denne förgrundsgestalt vid de stora diskussionerna om vetenskap och gudstro, att den moderna naturforskningen hade ådagabragt fakta, som gav Darwins teorier rätt.⁵ I hans argumentering skedde med åren vissa förskjutningar, delvis till följd av nya argument från teologernas sida, men han sökte konsekvent påvisa det enligt honom ohållbara i den kristna gudstron.⁶ I sitt stora populärvetenskapliga arbete av år 1911 tog Lidforss inte upp frågan om de teologiska fakulteterna, men hans kritik är riktad inte endast mot kristendomen i allmänhet utan också i hög grad speciellt mot teologerna. Kristendomen och dess företrädare visade enligt hans framställning ringaktning för vetenskapen.

Segerstedt recenserade denna bok. Bortsett från några få punkter, där han anmälde avvikande mening, gav han Lidforss rätt i dennes kritik.⁷ Inte minst denna recension lades honom till last, när hans förordnande skulle förnyas i slutet av året, när han kallades till den nya professuren i teologisk encyklopedi och teologiska prenotationer i Lund 1912, och när han, efter det att kallelsen avslagits, sökte denna professur tillsammans med ytterligare en sökande.

Inrättandet av den nya lärostolen aktualiserade spørsmålet om religionshistoriens hemvist vid universiteten. Socialdemokraten A. J. C. Christiernson från Hälsingborg motionerade i Andra kammaren om att ämnet borde flyttas från de teologiska till de filosofisk-humanistiska fakulteterna. *Ecklesia-*

⁴ SEGERSTEDT i *Kristendomen och vår tid* 1911, s. 34 f.

⁵ Lidforss' väg från kristendomen till evolutionismen klarlägges i E. VENDELFEIT, *Den unge Bengt Lidforss* (1962), s. 48 ff. Det kan anmärkas, att Segerstedt aldrig kom att tillhöra Lidforss' radikala umgängeskrets. ANCKER, a. a., s. 251 f. Notabelt är vidare, att Lidforss' teologiske vedersakare domprosten och professorn Magnus Pfannenstill hela tiden höll Segerstedt om ryggen. T. Segerstedt till S. A. Fries 2.5.1913. T 3 k: 14. UUB.

⁶ E. HJ. LINDER i *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria*, 5 (1958), s. 16 f.

⁷ SEGERSTEDT i *GHT* 25.8.1911.

stikministern Fridtjuv Berg infordrade då utlåtanden av ämnesrepresentanterna Söderblom och Segerstedt.⁸

Den senare argumenterade genomgående för att ämnet hörde hemma i de teologiska fakulteterna.⁹ Segerstedt kom i sitt svar också in på frågan om dessa fakulteter. »Vad som föranlett de teologiska disciplinernas sammanförande till en fakultetsenhet är, att de alla ha till föremål de religiösa företeelserna och att ett vetenskapligt studium av dessa kräves av dem, som skola tjänstgöra som präster i vår kyrka eller som religionslärare vid de allmänna läroverken. Men då vi nu äga en fakultet, som har till uppgift att studera de religiösa företeelserna, synes det obestriddigen naturligtast att till denna fakultet också förlägga studiet av de utomkristna religionerna.» Forskningen och utbildningen »få icke ställas i något motsatsförhållande till varandra. Fakulteten fullgör sin uppgift som prästutbildningsanstalt just i och genom sin vetenskapliga verksamhet. En vetenskaplig fakultet, som toge hänsyn till andra än forskningens egna krav, förverkade därigenom sin vetenskaplighet. Då emellertid den evangeliska kyrkan aldrig kan gå in på att det hänsynslösa sanningssökandet är något för den främmande eller något mot den fientligt, kan den icke heller utan att förneka sina egna principer önska, att andra syften uppställas eller andra gränser dragas för den teologiska forskningen, än de som härflyta ur den vetenskapliga forskningens egen natur. Universitetsstatuterna göra icke heller något undantag för de teologiska fakulteterna från sin bestämmelse, att den enda befodringsgrunden skall vara graden av ådagalagd vetenskaplig skicklighet».¹ Liknande tankegångar mötte också i Söderbloms svar till ecklesiastikministern. Denne använde sig av dessa argument, och mot Christiernsons förslag att den ifrågavarande disciplinen skulle flyttas till den filosofiska fakulteten yttrade ecklesiastikministern bl. a.: »Motionären påstår, att först genom den föreslagna förflyttningen ämnet skulle komma i sin rätta omgivning, när det är så nära förbundet med filosofiens, litteraturens och konstens historia samt med fornforskningen och med språkvetenskaperna, vilka ju tillhöra den filosofiska fakulteten. Men alldeles detsamma kan sägas om teologiens övriga ämnen. Gamla testamentets exegetik sammanhänger tydligen med semitisk språk- och fornforskning, det nya testamentets exegetik med grekiskan, kyrkohistoria med allmän historia jämte kultur- och litteraturhistoria, alltsammans ämnen som tillhöra den filosofiska fakulteten, liturgiken sammanhänger med estetiken, kyrkorät-

⁸ Berg till Söderblom 16.2.1912. Nathan Söderbloms brevsamling. UUB. Se i övrigt C.-M. EDSMAN i Religion och bibel. Nathan Söderblom-sällskapets årsbok 1964–1965, s. 22 f., där även anført brev är publicerat.

⁹ Segerstedt betonade, att religionshistorien var nödvändig för förståelsen av bibeln, och att inte endast religionshistorien utan också övriga teologiska discipliner ägde en humanistisk orientering.

¹ Cit. efter C.-M. EDSMAN i a. a., s. 23 ff.

ten med juridiken osv. Skulle nu religionshistorien flyttas av det skäl, som herr Christiernson anfört, så får den taga med sig så gott som hela den teologiska fakultetens ämnen på sin flyttning in i filosofiska fakulteten. Nej, det riktiga är nog, att teologiska fakulteten får behålla sitt nuvarande osplittrade skick. Vad som sammanhåller denna fakultets ämnen till en naturlig enhet är ju dels att de hava ett gemensamt föremål: de religiösa företeelserna, dels också att de hava en gemensam lärjungakrets: de blivande prästerna och religionslärarna.»² Christiernsons riksdagsmotion avslogs i båda kamrarna.³

De som fann det vara riktigt, att Segerstedt skulle få professuren, åberopade främst § 53 i gällande universitetsstatuter. Enligt den skulle inga andra grunder åberopas än den rent vetenskapliga. De som ansåg det oriktigt, att Segerstedt erhöi tjänsten, refererade till § 28 i regeringsformen, vari det då stadgades: »Till prästerligt ämbete eller till annan tjänst, varmed är förenat åliggande att meddela undervisning i kristendom eller teologisk vetenskap, kan endast den utnämnas, som bekänner den rena evangeliska läran.»

Professorn i praktisk teologi i Lund, Olof Holmström, var den som ifrågasatte, om Segerstedt skulle få sitt förordnande förnyat år 1912. Han poängterade beaktandet av fakultetens uppgifter, och i prästutbildningsuppgiften inlade han målsättningen att utbilda präster så, att de kunde fylla sitt värv i kyrkans tjänst. Även om Segerstedt var framstående i sin religionsvetenskapliga forskning, hade han en ståndpunkt, som inte gagnade kristendomen, och därför dög han inte till teologie professor. Detta var inte märkligare än motsvarigheter inom andra fakulteter. »Den som är kompetent till professur i t. ex. fysiologi eller kemi inom filosofiska fakulteten, är därför icke nödvändigt kompetent till en professur i fysiologisk kemi inom medicinska fakulteten. Skillnaden beror på att den medicinska fakulteten också har en bestämd praktisk uppgift. Den fysiolog, som visserligen gjort betydande vetenskapliga upptäckter men dock härmed ej i ringaste grad kan göra någon för läkares arbete gagnande tillämpning, duger naturligtvis ej i den medicinska fakulteten. Men icke behöva medicinare vara sämre vetenskapsmän för det eller bundna i sin forskningsfrihet.»⁴

Holmströms fakultetskolleger Sven Herner och Magnus Pfannenstill fann det däremot vara fördelaktigare för både den teologiska forskningen och kristendomen, att Segerstedt utnämndes.⁵ Statsrättsprofessorn Robert Malmgren jämnade likaså vägen för denne. Han framhöi, att ett stadgande kunde förändras till innehållet, ehuru ordalydelsen bibehålls. Vidare skilde han mellan religionsvetenskap och teologi och menade, att endast inne-

² F. BERG i AK (Andra kammarens) prot. 1912 nr 15, s. 27.

³ EDSMAN i a. a., s. 26 f.

⁴ HOLMSTRÖM i Sv. Morgonbladet 3.10 och 9.10.1912.

⁵ Svensk Kyrkotidning 2.1, 30.9, 28.10.1912. Sv. Morgonbladet 9.10.1912.

havarna av de teologiska lärostolarna måste vara reellt anslutna till teologiens förutsättningar.⁶

Herner och Pfannenstill blev prisade för sin hållning av Bengt Lidforss i tidningen *Arbetet*,⁷ som var organ för fritänkarfalangen inom socialismen. I samma tidningsartikel förlöjligades de övriga fakultetsledamöterna. Lidforss fann Segerstedts motståndare behäftade med »symptomen av en högst allvarlig omtöckning av intelligensen».⁸ *Upsala Nya Tidning*, som *Arbetet* därpå citerade,⁹ förklarade, att om Segerstedt i kretsen av 5–6 prästvigda kolleger innebure en fara, vore det bäst att skicka de teologie studerandena till P. P. Waldenströms missionsskola på Lidingö och förse dem med endast tillåten litteratur.¹

Filosofiprofessorn Vitalis Norström vid Göteborgs högskola, som blev en av de sakkunniga, anslöt sig till Holmströms uppfattning. I en tidningsartikel framhöll Norström, att Segerstedt uppenbarligen saknade förmåga att sätta sig in i det kristna troslivet och därför var ur stånd att göra rättvisa däråt. Det var principiellt oriktigt att göra honom till professor i en teologisk fakultet. Men han borde få en humanistisk professur i religionshistoria, gärna i Göteborg.² Under rubriken »mörkrets riddare» replikerade Lidforss mot detta i *Arbetet*.³ Att skilja mellan två slag av religionsvetenskap, en teologisk och en filosofisk, fann han vara en löjligt enkel lösning av den gamla striden mellan tro och vetande. Det pågick redan en förvittningsprocess inom de teologiska fakulteterna, framhöll Lidforss, och det gick inte längre att såsom den konservative Norström söka lokalisera denna utveckling utanför dessa fakulteter.⁴ Mot Norström hävdade han vidare under åberopande av Harnack, att det stränga verklighets- och sanningsinnet är den oundgängliga förutsättningen för all vetenskap och allt sunt framåtskridande.⁵

Ett annat uppmärksammat inlägg i denna debatt gjorde uppsalaprofessorn i dogmatik och moralteologi Einar Billing. Han utvecklade en grundsyn på kristendom, kyrka och teologi, som fick påtaglig betydelse lång tid framåt.⁶ Utifrån sin principiella grundsyn hävdade han kraftigt den teologiska forskningens frihet och kom fram till att Segerstedt borde utnämnas. Han kom vidare att hålla fast vid att prästutbildningen bör äga rum vid universiteten, något som också Segerstedt räknade med.

⁶ Svensk Kyrkotidning 9.10.1912.

⁷ LIDFORSS i *Arbetet* 10.10.1912.

⁸ *Ibldm.*

⁹ *Arbetet* 16.10.1912.

¹ *Upsala Nya Tidning* 11.10.1912.

² NORSTRÖM i Göteborgs Morgonpost 19.10.1912.

³ LIDFORSS i *Arbetet* 23.10.1912.

⁴ *Ibldm.*

⁵ LIDFORSS i *Arbetet* 2.11.1912.

⁶ A. PALMQVIST, *De aktuella kyrkobergreppen i Sverige* (SOU 1964: 16), s. 102 ff.

I förening med sitt hävdande av den historisk-kritiska metoden i forskningen respekterade Einar Billing ärlighetskravet från 1880-talet och det hänsynslösa förfäktandet av individens rätt att kritisera allt hävdvunnet. Ingenting fick rucka på forskarens frihet i det vetenskapliga arbetet. Samtidigt insåg han, att den historisk-kritiska bibelsynens genombrott var ett av de största problemen för kyrkan i nyare tid. Men han utnyttjade denna nya uppfattning positivt och hälsade dess genombrott som en kyrkans befrielse ur en falsk syn på uppenbarelsen. Det fanns inte endast vetenskapliga utan även religiösa skäl för forskningens frihet. I den evangeliska kyrkans reformatoriska princip låg inneslutet krav på personlig tro som en fri personlig avgörelse. Det religiösa och det vetenskapliga tvivlet var besläktat, och prästutbildning inom skyddade murar var främmande för den reformatoriska principen.

Teologien har emellertid enligt Einar Billing rätt att liksom varje vetenskap förutsätta sitt objekt, och detta är uppenbarelsen, en »historia i historien». Teologien är utforskandet av innehållet i och det historiska förloppet av den verklighet, som tron bejakar. Av teologiens forskare och lärare måste krävas övertygelse om att uppenbarelsens verklighet finns, vilket ytterst blir en fråga om forskarens personliga ärlighet. Men den religionshistoriska disciplinen intar en särställning, och eftersom striden gällde närmast den disciplinen, kom Einar Billing fram till ett för Segerstedt positivt utslag.⁷

Manfred Björkquist, som då var föreståndare för Norra Ångermanlands folkhögskola, tog upp principfrågan i en artikel i Svensk tidskrift, som också blev införd i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning.⁸ Han underströk, att den teologiska utbildningen borde vara förlagd till universiteten, och att det vore ett uttryck för otro, om man menade, att kyrkan inte kunde stå den risk, som var förenad därmed. Vetenskapens lag krävde forskningens fulla frihet, och ett vetenskapligt arbete måste bedömas endast efter vetenskapens måttstock. Kyrkan syftade till ökad ärlighet och självbesinning, och då kunde den bedjande och vakande »lugnt lämna framtiden i den store Gudens hand, den Gud som är större än att någon vetenskap eller teologi skulle kunna begripa eller ens angripa honom».⁹

Biskop Gottfrid Billing återigen hörde till Segerstedts motståndare men var även han på det klara med att dennes utnämning inte kunde förhindras

⁷ E. BILLING, Den teologiska fakultetens ställning vid våra universitet (i Vår Lösen 1912 nr 21). OLLE NYSTEDT, Från studentkorståget till Sigtunastiftelsen (1936), s. 398 ff. Billings kolleger prof. A. Kolmodin, A. H. Lundström och E. Stave offentliggjorde ett uttalande mot hans ställningstagande. Detta stred enligt dem mot intentionerna hos dem, »som gjort personliga eller ekonomiska uppoffringar» vid grundandet av Vår Lösen. Stockholms Dagblad 17.11.1912.

⁸ BJÖRKQUIST i Svensk tidskrift 1912, s. 421 ff. GHT 6.11.1912.

⁹ Svensk tidskrift 1912, s. 423.

med hjälp av renlärighetsparagrafen. Man kunde endast kräva formell kyrkotillhörighet.¹ Men denna tolkning bestreds av bl. a. Allmänna svenska prästföreningens centralstyrelse,² exegetikprofessorn Adolf Kolmodin³ och professorn i statsrätt C. A. Reuterskiöld.⁴ Enligt dem var § 28 i regeringsformen reellt menad. Som stöd därför återropades riksdagshandlingarna i ärendet 1867–70. I fallet Segerstedt förelåg inte heller någon svårighet med den juridiska bevisföringen. Sökandens egna arbeten och uttalanden var bevis nog, och både vänner och motståndare var fullt eniga om hans ståndpunkt.

Under dessa stridigheter aktualiserades tanken på att inrätta ett särskilt seminarium för prästutbildningen. Förslag därom blev diskuterat vid biskopsmötet i nov. 1912. Förslaget kom från Uppsala domkapitel och syftade närmast till att förebygga den nödtvungna dispensereringen av ofta mindre väl skolade män. Att det avvisades⁵ innebar inte, att alla röster därför tystnade. I början av år 1913 skrev teol. dr Samuel A. Fries en sammanfattande artikel om detta spörsmål. Planerna på ett s. k. prästseminarium syntes bottna i en viss kyrklig misstro mot de teologiska fakulteterna, och avvisandet av dessa planer motiverades med att de var ägnade att undergräva den teologiska vetenskapens auktoritet. Fries summerade att en del såg alltför positivt och andra alltför negativt på liknande planer. För egen del kunde han tänka sig en fristående teologisk akademi i analogi med de fria konsternas akademi eller ett teologiskt institut i stil med Karolinska institutet och andra vetenskapliga anstalter, som tillika avsåg att bereda utbildning i ett bestämt fack. Men dels förmådde redan de två teologiska fakulteterna i Uppsala och Lund ta emot tillströmningen av teologie studerande, dels främjade universiteten förbindelserna mellan olika fakulteter bättre än skilda fackinstitut.⁶

När striden med anledning av professorstillsättningen i Lund var som hetast, avbröts den i och med att Segerstedt våren 1913 kallades till en speciellt för honom nyinrättad donationsprofessur vid högskolan i Stockholm. Till dem som var besvikna över att Segerstedt accepterade denna kallelse hörde bl. a. Hjalmar Branting. Han hade velat, att striden skulle ha lett fram till ett avgörande i frågan, om regeringsformens renlärighetskrav för behörighet till teologie professur var enbart formell kyrkotillhörighet eller något mer.⁷

¹ G. BILLING i Svensk Kyrkotidning 9.10.1912 och FK (Första kammarens) prot. 1910 nr 33, s. 79 ff. så även I. MYRBERG i Statsvetenskaplig tidskrift 1912, s. 284 ff.

² Svensk Kyrkotidning 21.10.1912.

³ KOLMODIN i Sthlms Dagblad 25.10.1912.

⁴ Svenska Morgonbladet 23.10.1912.

⁵ Biskopsmötets prot. 15–16.11.1912 § 8 jämte bil. Biskopsmötets arkiv. Svenska Morgonbladet 21.11.1912. Dagens Nyheter 21.11.1912.

⁶ FRIES i Idun 1913 nr 6. Art. återfinnes även i S. A. FRIES, Kyrkopolitiska riktlinjer (1915), s. 212 ff.

⁷ BRANTING i Socialdemokraten 5.5.1913.

Striden kring principfrågan fick också en viss fortsättning. Några dagar efter det att Branting framfört sina synpunkter i Socialdemokraten, tog bl. a. Stockholms-Tidningens ledarskribent upp detta spörsmål. Enligt denne måste man tills vidare fordra, att en teologie professor »icke själv avstått från anspråket att stå på den protestantiska kristendomens grund». Medlemskapet i statskyrkan blir tillräckligt krav, först när var och en får rätt att utträda utan skyldighet att uppge sig ämna ingå i något annat kristet samfund.⁸

Sakfrågan blev också officiellt behandlad. På en interpellation av biskop Olof Bergqvist i riksdagens första kammare⁹ medgav ecklesiastikministern Fridtjuv Berg, »att om en person blivit i laga ordning överbevisad om avvikelser från den rena evangeliska läran samt icke återkallat dessa, han ej kan anses till teologisk professur behörig.»¹ Bergqvist frågade då, om regeringen inte skulle ta hänsyn till det förhållandet, att det genom offentliga uttalanden blivit allmänt känt, att en sökande till sådan befattning tagit avstånd från den evangeliska läran. Bergqvist hoppades, att staten inte skulle driva kyrkan till att inrätta särskilda prästutbildningsanstalter.² I den fortsatta riksdagsdebatten yttrade sig bl. a. rektorn för Lunds universitet, professorn i straffrätt J. C. W. Thyrén. Han påtalade det ologiska i att prästerna men inte deras lärare var underställda en lag, enligt vilken de kunde straffas, om de avvek från kyrkans lära. Man hade enligt Thyrén att välja mellan att ställa lärarna under samma villkor som eleverna i detta avseende eller att upphöra med prästutbildningen vid universitetet.³ En annan jurist, hovrättsrådet Karl Johan Ekman, underströk, att »när förnekelsen eller avvikelserna är uppenbar och känd, så fordrar väl den enklaste konsekvens, att man icke utnämner en sådan person till lärare i kristendom vid våra universitet och läroverk. Det är ej heller regeringsformens mening, att så skulle kunna ske.»⁴ Kyrkoherde Sam Stadener betonade däremot, att man på evangeliskt-lutherskt håll inte skulle förlita sig på juridiska garantier utan i stället sätta tro till att Gud styr historiens förlopp.⁵

Under de närmast följande åren skedde två professorsutnämningar, som höll debatten vid liv. Emanuel Linderholm, som erhöll lärostolen i kyrkohistoria i Uppsala 1919, företrädde den s. k. liberala teologien. Kyrkan hade enligt honom förts på avvägar alltifrån aposteln Paulus och hade att återgå till »Jesu enkla lära». I de kretsar, som fann denna uppfattning synnerligen

⁸ Stockholms-Tidningen (ST) 10.5.1913.

⁹ BERGQVIST i FK prot. 1913 nr 21, s. 46 ff.

¹ BERG i FK prot. 1913 nr 33, s. 11.

² BERGQVIST i a. a., s. 14 ff.

³ THYRÉN i a. a., s. 20 ff.

⁴ EKMAN i a. a., s. 35 f.

⁵ STADENER i a. a., s. 24 ff.

obiblisk och Linderholms utnämning i hög grad otillfredsställande för kyrkan, hölls tanken på något slags kyrklig högskola levande.⁶

Denna utnämning tillfredsställde däremot bl. a. Arthur Engberg, som då var chefredaktör för *Arbetet*. Linderholms medsökande Knut B. Westman ansåg han märkligt nog inte uppfylla de krav på vetenskaplighet och religiös obundenhet, som han ställde på de teologiska fakulteterna.⁷ Engberg riktade öppen kritik mot Westman, när universitetsmyndigheterna sökte utverka en ny professur i kyrkohistoria för denne. Därvid lade han stor vikt vid det argumentet, att det var otänkbart att bygga ut en teologisk fakultet, så länge dess lärare i kraft av regeringsformen § 28 var ålagda ett bekännelse-tvång.⁸

I och med att Gillis Wetter utnämndes till professor i Nya Testamentets exegetik i Uppsala, blev debatten livligare. Wetter företrädde den s. k. religionshistoriska skolan, som hade kommit fram till en ur kyrklig aspekt ännu radikalare syn på kristendomen än liberalteologien. Emedan Wetter i anslutning till den nämnda skolbildningen lade mycket stor vikt vid kristendomens hellenistiska utformning,⁹ ansåg åtskilliga, att kristendomen själv blev helt undanskymd i hans undervisning och forskning. De fann därför hans utnämning betänklig från prästutbildningens synpunkt. Regeringen hade enligt dem avgjort befodringsstriden mellan Wetter och hans medsökande på ett klart tendentiöst sätt, och motåtgärder var nödvändiga.¹ Vid det kyrkliga mötet 1923 antydde Einar Billing, att även han fann utnämningen av Wetter tendentiös.² Tidningen *Kyrka och folks påstående*, att utnämningen var mera Arthur Engbergs än regeringens verk,³ var inte helt grundlöst.

Engberg bevakade, att Wetter blev utnämnd. Han beskrev därvid denne som en forskare, som med stor respekt för sanningen och »utan räddhåga dragit ut konsekvenserna av den hägerströmska kunskapsteorin», och vars författarskap var en redlig uppgörelse med den intellektuella mystiken och det mörkmannavälde, som bl. a. Svenska Morgonbladet representerade. Vid behandlingen av detta ärende sammanfattade Engberg problematiken angående de teologiska fakulteterna i följande fråga: »Skall teologiska fakulteten vara en religionsvetenskaplig fakultet, sysslade med de i vetenskaplig ämbetsmannabildning ingående ämnena på samma principiella vetenskapliga basis som övriga fakulteter, eller ett prästseminarium, avsett att utdانا trosvittnen, apologeter och propagandister för kristen dogmatisk åskåd-

⁶ Se t. ex. Sv. Morgonbl. 10.6.1919, 23.2.1923.

⁷ ENGBERG i *Arbetet* 24.11.1919.

⁸ ENGBERG i *Arbetet* 6.9.1919.

⁹ A. FRIDRICHSEN-O. LINTON-G. LINDESKOG, Gillis Wetter in memoriam (*Arbeiten und Mitteilungen aus dem neutest. Seminar zu Uppsala*, 5, 1937).

¹ Sv. Morgonbladet 17.2, 20.2, 22-24.2, 27-28.2, 6.3, 15.3.1923. Göteborgs stiftstidning 23.3, 8.6, 15.6, 27.7.1923. *Kyrka och Folk* 1924 (de första numren).

² BILLING, *Universitet och kyrka* (1923), s. 6.

³ *Kyrka och Folk* provnr nov. 1923.

ning?»⁴ Statsmakten måste utnyttja sina möjligheter att påverka rekryteringen till de teologiska fakulteterna och att ändra prästutbildningen i strängt vetenskaplig riktning. Därmed främjade man en tolerantare och vid-syntare folkförkunnelse.⁵

Adolf Kolmodin föreslog tidigt, att en personlig professur i exegetik skulle inrättas vid sidan av de ordinarie exegetikprofessorerna, och tog dessutom på nytt upp det i samband med Linderholms utnämning väckta förslaget om en personlig professur i kyrkohistoria.⁶ I det av Engberg bekämpade lägret undersökte man också, om den s. k. Rudbeckius-stiftelsens fondmedel kunde användas till inrättandet av en »motprofessur» i exegetik.⁷ Det fanns likaså planer på en bibeltrogen professur i symbolik.⁸ Enstaka företrädare för gammalkyrkligheten främst i Västsverige höll fast vid tanken på en fristående kyrklig fakultet, men i övrigt var uttalanden om en eventuell menighetsfakultet ytterst försiktiga.⁹ Bolstadsprosten L. M. Engström motionerade likväl i kyrkomötet 1925 om att hela den teologiska undervisningen måtte säkerställas på den evangelisk-lutherska bekännelsens grund, att professorer, som till följd därav inte ansåg sig kunna kvarstå i tjänsten, erhöi pension eller annan tjänst, att teologie professorer skulle tillsättas på vetenskapliga grunder men av kyrklig myndighet, och att disciplinerna Nya Testamentets exegetik, dogmatik och praktisk teologi skulle överflyttas till det praktisk-teologiska institutet.¹

Reaktionen ledde inte till några förändringar. De missnöjda var besvikna på Söderblom, Einar Billing och andra ledande kyrkomän och teologer. Dessas inställning ökade således irritationen. Kyrkoledningens försiktighet och bl. a. Einar Billings inlägg i principdebatten hade emellertid också en lugnande inverkan.

Vid det tolfte allmänna kyrkliga mötet 1923 anknöt Einar Billing till de teser han utvecklade om fakulteternas ställning år 1912. Han erinrade om det intima sambandet mellan universitet och kyrka på evangelisk-lutherskt håll alltifrån reformationen. Eftersom Nya Testamentet var att betrakta som ingenting mindre än själva livskällan för de kristna, var den aktuella oron beträffande Wetters exegetikprofessur lätt att förstå. Men under fasthållande av sin syn på det teologiska forskningsobjektets egenart kunde Billing hävda full forskningsfrihet och teologiens rätt att arbeta utan förmyndarskap från vare sig andra vetenskapers eller kyrkans sida.²

⁴ ENGBERG i Arbetet 13.11.1922.

⁵ ENGBERG i AK prot. 1923 nr 29, s. 76 f. och i Arbetet 24.8, 13.9, 28.9, 6.10, 20.12.1923.

⁶ Sv. Morgonbladet 22.2, 24.2.1923.

⁷ Sv. Morgonbladet 7.3, 10.3.1923. Kyrka och Folk 1924 nr 1, s. 11.

⁸ Svensk Kyrkotidning 21.3.1923.

⁹ Sv. Morgonbladet 21-23.2.1923. I stället för en fri kyrklig fakultet efterlyste Göteborgs stiftstidning 13.4.1923 en sammanslutning av »bekännelsens och bibeltrohetens vänner».

¹ Bihang till allm. kyrkomötets prot. 1925, 2 saml. (motion nr 108).

² BILLING, Universitet och kyrka, s. 3 ff.

Vid 1925 års kyrkomöte kritiserade Einar Billing kyrkan för att den inte alltid visste att rätt uppskatta forskningsfrihetens privilegium, och fakulteterna för att de var alltför känsliga för angrepp och därför stundom oförmögna att förstå ett uppriktigt och positivt kyrkligt intresse. Den s. k. Rudbeckius-stiftelsen var ämnad att vara en föreningslänk mellan universitet och kyrka, men dessa tävlade båda om att misstänkliggöra denna stiftelse.³ Dylika debattinlägg under dessa år bidrog till att sammanbinda kyrkans prästutbildning och universitetens teologiska fakulteter i Sverige, samtidigt som det positiva utnyttjandet av den historisk-kritiska bibelsynen stärkte banden mellan teologien och andra forskningsområden och läroämnen inom statsuniversitetens ram.

År 1927 föreslog en statlig utredning, att stadgandet i regeringsformen § 28 skulle ändras till följande formulering: »Till lärarebefattning vid teologisk fakultet må ej utnämnas annan än medlem av den svenska kyrkan.»⁴ Utredningen ifråga, *1925 års religionsfrihetssakkunniga*, bedömde de faktiska förhållandena så, att ett utbyte av bekännelsekravet mot kravet på kyrkotillhörighet knappast innebar någon förändring i sak. Under de närmast föregående åren hade också Arthur Engberg poängterat, att grundlagsparagrafens stadgande innebar blott och bart, att vederbörande skulle vara kyrkoskriven i en svensk församling.⁵

Ehuru utredningen förutskickade, att medlemskap i ett samfund innebar en viss moralisk förpliktelse att omfatta ledande grundsatser i samfundets trosuppfattning, tvekade den inte att betrakta kyrkotillhörigheten som ett rimligt behörighetskrav under beaktande av att utbildningen av präster inom Svenska kyrkan var en av de teologiska universitetslärarnas väsentliga uppgifter.⁶ En reservant, rektor G. Mosesson, förordade, att endast personer tillhöriga samfund, åt vilka Kungl. Maj:t givit rätt att i skolornas ställe ombesörja barnens religionsundervisning, måtte förklaras obehöriga att söka teologie professurer. Utan att lägga vikt vid den formella anslutningen till Svenska kyrkan var reservanten alltså enig med utredningens övriga ledamöter om att sådana personer, som markerade en från den evangeliska trosåskådningen väsentligt avvikande uppfattning, inte skulle komma i fråga.⁷

Inte heller dessa förslag av år 1927 ledde till några förändringar. Men de gällande bestämmelserna tolkades i deras anda. Det successiva lösande av banden mellan universitet och kyrka, som var förenlig med en bibehållen hänsyn till de teologiska fakulteternas traditionella uppgifter, hade då redan börjat.

Konfessionalismens tid i fakulteternas historia hade börjat upphöra redan

³ Kyrkomötets prot. 1925 nr 12, s. 54 ff.

⁴ SOU (Statens offentliga utredningar) 1927: 13, s. 15.

⁵ ENGBERG i *Socialdemokraten* 29.7.1925 och 28.10.1926.

⁶ SOU 1927: 13, s. 167 ff.

⁷ G. Mosesson i SOU 1927: 13, s. 289.

på 1700-talet. Varken de segerstedtska striderna eller några andra spänningsförhållanden kan undanskymma den pågående avkonfessionaliseringen. Också inom kyrkan var konfessionalismen bruten, även om det förelåg en juridisk eftersläpning beträffande bundenheten till bekännelsen. Denna utveckling må belysas på en för fakulteterna relevant punkt. 1686 års kyrkolag fordrade edlig förpliktelse till den rena läran av alla, som tillträdde något ämbete i kyrka eller skola. 1893 trädde ett löfte i edens ställe. Emedan detta erhöll en lagisk formulering, ersattes det år 1903 med den nuvarande formuleringen av biskopens bekännelsefråga till ordnanderna: »Viljen I, efter bästa förstånd och samvete, rent och klart förkunna Guds ord, så som det är oss givet i den heliga Skrift, och så som vår kyrkas bekännelseskrifter därom vittna.» Dels framhävdes härvid i evangelisk frihet bibelns karaktär av en bekännelseskrifternas överordnad instans. Dels framstod det samtidigt som inte endast ett medgivande utan också en skyldighet att tolka den heliga Skrift med hjälp av en fri forskning.

De band, som alltfört förenade fakulteterna och kyrkan, och som var av bl. a. ekonomisk art, hämmade inte den vetenskapliga friheten. Universitetsteologerna uppfattade dem inte vara av sådan karaktär att de begränsade deras forskningsfrihet. Under den följande utvecklingen skedde nu likväl en successiv lösning också av dessa band. Detta innebar som nämnts inte, att man fann någon anledning att bortse ifrån att en av de teologiska fakulteternas huvuduppgifter var att utbilda präster.

År 1920 medgav både kyrkomötet och riksdagen, att Kungl. Maj:t fattade beslut om successiv indragning av de teologie professorernas *prebenden*. Professorerna hade alltså dittills uppburit inkomsterna av kyrkliga tjänster, som då fått upprätthållas av vikarier. Vid sitt beslut 1920 anförde kyrkomötet likväl skäl för att professorerna i praktisk teologi måtte få behålla sina prebendepastorat.⁸ Kungl. Maj:t beaktade detta. Enligt en kunglig förordning av den 27 april 1923 indrogs alla professorsprebenden utom professorernas i praktisk teologi.⁹ När båda lärostolarna i detta ämne i Lund och Uppsala blev lediga år 1937, blev frågan om indragning av också återstående professorsprebenden aktuell. Universitetsberedningen ville, att dessa skulle bibehållas,¹ och fakulteten i Uppsala ansåg, att domprosttjänsten under alla omständigheter borde förbli förenad med en av fakultetens professorer.²

Uppsala domkyrkoförsamling och Lunds stads- och landsförsamlingars pastorat hemställde om prebendernas indragning och hoppades, att sambandet mellan fakulteterna och församlingsvården kunde uppehållas på annat

⁸ Bih. till kyrkomötets prot. 1920 saml. 1 nr 10, saml. 3 nr 12. Kyrkomötets prot. 1920 nr 3, s. 1 ff.

⁹ Kungl. Maj:ts nådiga brev till statskontoret 27.4.1923. Statskontorets arkiv. Stockholm.

¹ SOU 1937: 36, s. 59 f.

² Bih. till riksdagsprot. 1940, saml. 1 nr 28, s. 8 ff.

sätt.³ I Kungl. Maj:ts proposition framhölls, att önskvärdheten av förtrogenhet med det kyrkliga arbetet kunde tillgodoses genom bl. a. krav på någon tids församlingstjänst för behörighet till professur i praktisk teologi.⁴ Propositionen om indragningen av prebendena bifölls och indragningen ägde rum den 1 juli 1942.⁵

Alltifrån reformationstidevarvet var samtliga teologie professorer *domkapitelsledamöter*.⁶ När ändring i det avseendet började aktualiseras under 1800-talets senare del, var det från början från de teologiska fakulteternas sida, som förslag därom väcktes.⁷ Men behandlingen av domkapitelsfrågan vid 1909 års kyrkomöte visade, att fakulteterna tenderade till att se mera positivt på domkapitelsuppdraget, och år 1934 skrev professorn och domprosten Yngve Brilioth i en utredning: »Det torde numera ganska allmänt erkännas, att det även för den teologiska forskningen är av betydelse att dess utövare bevarar kontakten med det levande kyrkolivet.»⁸ Hos fakulteternas dåvarande medlemmar fanns en ökad uppskattning av domkapitelsuppdragets nytta för den teologiska verksamheten.

Den av Brilioth ledda statliga utredningen om domkapitlens omorganisation föreslog år 1935, att tre professorer från var och en av de teologiska fakulteterna alltfört skulle vara ledamöter av domkapitlen i Lund och Uppsala, nämligen professorn i praktisk teologi, vilken såsom prebendarie var domprost,⁹ och två andra valda för två år i sänder.¹ Efter att ha vunnit

³ A. a., s. 4 ff., 12 f.

⁴ A. a., s. 14.

⁵ Kungl. Maj:ts nådiga brev till kanslern för rikets universitet 26.4.1940. Kanslersämbetets arkiv. Stockholm. T. ENGSTRÖMER, Inbjudningsskrift i anledn. av E. Noreens och D. Helanders professorsinstallation (1941), s. 10 ff.

⁶ Jämt professorskapitlen i Uppsala och Lund fanns lektorskapitel i de övriga stiftet. Alltifrån det att lektorskapitlen blev en verklighet på 1600-talet och ända fram till 1936 var således lektorerna i stiftsstadens läroverk ledamöter i domkapitlet.

⁷ SIG. RIBBING i Bih. till kyrkomötets prot. 1868, saml. 3 nr 1, s. 2 f.

⁸ Citatet fortsätter: »Detta är så mycket värdefullare, som de teologie professorerna också äro prästutbildare. De behöva just i denna egenskap påminnas om det praktiska kyrkliga arbetets krav och tvingas att följa dess utveckling. Den vinning som på sådant sätt domkapitelsarbetet medför för deras egentliga kallelseuppgift, torde väl uppväga den förlust i tid, som detta arbete innebär. Svårigen kan det numera betecknas som en så tung börda, att professorernas vetenskapliga verksamhet därigenom skulle påtagligt försväras.» BRILIOTH, P. M. angående domkapitlens omorganisation (1934), s. 39 f. SOU 1935: 31, s. 89.

⁹ »Beträffande domprosten i dessa kapitel må härvid framhållas, att denne genom sin akademiska läraruppgift, som omfattar såväl kyrkorätt som andra sidor av vetenskapen om kyrkans handlande, kan antagas äga vissa förutsättningar just för ställningen som biskopens ställföreträdare i kapitlet ävensom att det torde vara av särskild betydelse för hans vetenskapliga gärning, att han genom medlemskap i kapitlet kommer i närmare praktisk beröring med den kyrkliga lagstiftningens och förvaltningens utveckling.» SOU 1935: 31, s. 88.

¹ Det ansågs vara sakligt motiverat, att ett sådant samband bevarades med de dittillsvarande akademiska kapitlen i ärkestiftet och Lunds stift. SOU 1935: 31, s. 90.

kyrkomötets² och riksdagens³ bifall utfärdades det i enlighet med utredningen givna kungliga förslaget 1936 och trädde i kraft 1937.⁴ I och med att proffessurernas i praktisk teologi förening med domprosttjänsterna upphörde kort tid därefter, kom alltså detta band mellan fakulteter och kyrka att inskränka sig till två teologie professorers ledamotskap i vardera av domkapitlen i Lund och Uppsala.

I den mån de konkreta banden mellan universitet och kyrka löstes, skedde det under hänsynstagande till de teologiska fakulteternas uppgift att utbilda präster och utan förkastande av principen, att förtrogenhet med kyrkans liv var av betydelse för fakultetsteologerna. Detta hänsynstagande blev också karakteristiskt för Arthur Engberg från och med hans tillträde till eklelesiastikministerposten hösten 1932. Nazismens framträdande och den kulturella utvecklingen i samtidens Tyskland bidrog till att modifiera hans tidigare syn på kyrkan som en statsfunktion. Hans omsorg om både kyrka och teologiska fakulteter blev mera positiv.⁵

I sin egenskap av eklelesiastikminister framträdde Engberg som religionsvårdare och kände ett statligt ansvar för t. ex. kvalifikationskraven i prästutbildningen och överhuvudtaget standarden i landets religiösa kulturliv. Förbindelsen mellan vetenskap och kyrka var för honom viktig. I samband med en proposition 1936 om reglering av biskopslönerna framhöll han exempelvis det vara naturligt, att »högt kvalificerade universitetsprofessorer i teologi, som dessutom ha chefsbegåvning, bli biskopar i Svenska kyrkan».⁶ I sin omsorg om prästernas utbildning förordade han ökade insikter om den socialpolitiska utvecklingen och förstärkning av utbildningens humanistiska grund.⁷ Men han kom också att inse, att prästerna behöver en god teologisk och homiletisk utbildning samt en inre kallelse för sin uppgift att

² Kyrkomötets skrivelse 1936 nr 10.

³ Riksdagens skrivelse 1936 nr 295.

⁴ Lag om domkapitel 13.11.1936. SFS (Svensk författningssamling) 1936 nr 567.

⁵ I t. ex. sin valbroschyr *Demokratisk kulturpolitik* (1938), s. 39 f. skrev ENGBERG: »I själva sin princip företräder den evangeliska protestantismen den aktning för människovärdet, det hävdande av den enskildes, av personlighetens rätt att göra motstånd mot förtryck, den respekt för samvetets och forskningens rätt och frihet, som oupplösligt höra samman med demokratiska grundsatser och demokratisk livssyn. Denna faktiska inre principiella frändskap, vars betydelse världen kunnat bevittna i den tyska protestantiska bekännelsekyrkans hjältemodiga motstånd mot den diktatoriska och totalitära maktstatens anspråk, har för regeringen utgjort en naturlig ledstjärna vid utformningen och handläggningen av de kyrkopolitiska angelägenheterna. Den protestantiska svenska kyrkan och den demokratiska svenska staten segla här i samma båt. Protestantismens möjligheter att hos oss få leva i frihet och utan maktövertagande från statens sida stå och falla med det demokratiska statsskicket självt.» Om Engbergs påverkan av den tyska kyrkostriden se LARS BELTZÉN, *Arthur Engberg och statskyrkan*, 2, s. 64 ff. (stenc. lic.-avh. i statskunskap i Uppsala vt 1962).

⁶ ENGBERG i AK prot. 1936 nr 46, s. 21.

⁷ ENGBERG, *Demokratisk kulturpolitik* (1938), s. 40 f.

förkunna Guds Ord och ge folket den inre samling, andakt och lyftning, varav det är i behov.⁸

Det spänningsförhållande mellan fakulteter och kyrka, som kom till uttryck i de segerstedtska striderna och debatten kring utnämningarna av Linderholm och Wetter, ledde således inte till någon egentlig kris och erhöll praktiskt taget inga omedelbara följder. År 1935 löstes emellertid ytterligare ett band mellan universitet och kyrka utöver de tidigare nämnda. För vinnande av teologie doktorsgrad i följd av akademiska studier hade sedan länge fordrats dels att man avlagt praktisk-teologiska prov, dels att man — oavsett om man blivit präst eller inte — under ett halvt år tjänstgjort i de till prästämbetet hörande homiletiska och kateketiska åliggandena.⁹ Medan motsvarande krav bibehölls och snarare skärptes inom de juridiska och medicinska fakulteterna,¹ upphörde de helt för teologerna i och med deras examensstadga av år 1935.²

Att en ledande frikyrkoman, nämligen baptisten Gunnar Westin, kunde utnämnas till Linderholms efterträdare på lärostolen i kyrkohistoria i Uppsala-fakulteten utan några större komplikationer, var också betecknande för utvecklingen. När fakulteten behandlade detta befordringsärende den 17 febr. 1937 och alla ledamöter satte Westin i första rummet, var det endast en (nämligen Anton Fridrichsen), som ansåg sig böra därvid förutsätta, »att Regeringsformens § 28 icke lägger hinder i vägen».³ Den 13 mars var ärendet före i Större konsistoriet. Dess 17 röstande ledamöter med juristen Thore Engströmer i spetsen satte Westin i första rummet.⁴ Till kanslern för rikets universitet inkom ärendet den 24 mars, och efter att ha funnit att grundlagens bekännelsekrav var uppfyllt i och med den formella tillhörigheten till Svenska kyrkan, hemställde kanslern den 4 maj, att Westin skulle utnämnas.⁵ Den 21 maj blev han också utnämnd.

⁸ ENGBERG i Vecko-Journalen 7.9.1941, 23.8.1942. Det förekom även att Engberg under sin statsrådstid själv »tenterade» en dispensökande prästkandidat i Nya Testamentets grundspråk. Intervju med fil. dr, statssekr. Börje Knös, Stockholm, den 21.12.1966.

⁹ Kungl. Maj:ts stadga den 30.10.1903 ang. teologiska examina.

¹ Kungl. Maj:ts stadga den 29.4.1904 ang. juridiska examina och dito av den 20.6.1935. Kungl. Maj:ts stadga den 28.6.1907 ang. medicinska examina (med däri senare vidtagna ändringar). Studiehandbok för med. stud. vid Universitetet i Uppsala (1945), s. 18 ff.

² Kungl. Maj:ts stadga den 30.3.1935 ang. teologiska examina.

³ Efter denne ledamot yttrade sig dennes kollega Sven Linder sålunda: »Ur kyrkorättslig synpunkt finner jag, enär docenten Westin även såsom baptist tillhör Svenska kyrkan, intet hinder kunna anföras mot hans behörighet såsom lärare i teologisk fakultet, i synnerhet som genom den nyss vidtagna förändringen i domkapitlens sammansättning sambandet mellan den svenska kyrkostyrelsen och de teologiska fakulteterna väsentligen lossats.» Teol. fak. prot. 17.2.1937. Uppsala universitets arkiv.

⁴ Den som fick yttra sig först i ärendet i konsistoriet var själv romersk katolik, nämligen statistikprofessorn Josua Linders. Större konsistoriets prot. 13.3.1937. Uppsala universitets arkiv.

⁵ Kanslern för rikets universitet till Kungl. Maj:t 4.5.1937. ED-akt 21.5.1937 nr 16 ang. tillsättande av prof. i kyrkohist. RA.

Under den efterföljande perioden samverkade olika faktorer till att banden mellan de teologiska fakulteterna och kyrkan fortsatte att lösas, och att detta då skedde under mindre hänsynstagande än tidigare till att prästutbildningen var en av fakulteternas traditionella uppgifter. Detta klargöres i ett senare avsnitt (2.2.4.).

2. De teologiska fakulteternas organisation under åren 1945–1965

Efter den med nödvändighet starkt koncentrerade framställningen i det föregående om den tidigare historiska bakgrunden ges i det närmast följande en fylligare exposé över utvecklingen under efterkrigstiden eller närmare bestämt de två decennierna 1945–65. Därvid blir först organisationsfrågorna och därefter spörsmålen om fakulteternas uppgifter och arbetsinsatser föremål för behandling.

Redan av den kortfattade inledande historiken framgår det, att de teologiska fakulteternas tillkomst vid våra statsuniversitet inte sammanhänger primärt med ett statskyrkosystem. Innan de svenska förhållandena skärskådas närmare, ägnas uppmärksamhet åt de teologiska fakulteternas organisatoriska ställning i en rad främmande länder.

2.1. *Utomlands*

I många länder har hela universitetsorganisationen erhållit en annan uppbyggnad och problemet kyrka och stat fått en annan lösning än i Sverige. Det torde emellertid vara tillfyllest, att det internationella perspektivet i fråga om de teologiska fakulteternas ställning koncentreras till större delen av Västeuropa (från de nordiska grannländerna i norr till Frankrike, Schweiz och Österrike i söder) och i någon mån till USA.

Vid redovisningen av denna utblick visar det sig vara mera klagörande att i dispositionen utgå från fakulteternas organisatoriska status än från den skiftande utformningen av relationen kyrka och stat. Med statsfakulteter avses teologiska fakulteter vid statsuniversitet.

Men även om den formella organisationsaspekten får bestämma dispositionen i detta avsnitt, har i redovisningen beaktats bl. a. också de politiskt-sociala implikationerna. Den bild, som redovisas om själva organisationen, må därför inte framstå som rent schematisk. Bland länder med endast statsfakulteter återfinns t. ex. både Danmark och Östtyskland. I det förstnämnda landet arbetar de teologiska fakulteterna i full frihet under ytterst gynnsamma villkor. I Östtyskland däremot är statsfakulteternas forskningsfrihet beskuren.

I de närmast följande avsnitten förekommer i notapparaten tabeller med uppgifter om antalet lärare och studenter vid olika länders teologiska fakul-

teter under perioden 1945–65. Med dessa tabeller avses att ge en viss bild av den teologiska forskningens och undervisningens omfattning i de berörda länderna under nämnda tidsperiod samt av de växlingar som i detta avseende ägt rum. Uppenbart är att det icke med stöd av dessa tabeller kan dragas några bestämda slutsatser om i vilken utsträckning statsmakterna i respektive länder lämnat stöd åt teologisk forskning och undervisning. Ej heller ges i tabellerna något material för en jämförelse med förhållandena inom andra fakulteter än de teologiska. Utredningen har ansett sig böra avstå från en utförligare och mera tidsödande redovisning, som skulle ge fullständig klarhet i hithörande frågor, exempelvis ett siffermässigt klarläggande beträffande varje land av befolkningsförhållandena, medborgarnas fördelning på olika trossamfund och grupper utanför trossamfundens område, föreliggande behov av forskare och pedagoger samt det totala antalet lärare och studenter vid alla olika fakulteter.

2.1.1. Länder med endast statsfakulteter

I länder med de mest skilda lösningar av problemet kyrka och stat förekommer det, att samtliga teologiska fakulteter är statliga. Exempel därpå i Västeuropa är förutom Sverige framförallt Danmark, Island, Österrike och Östtyskland. I de två förstnämnda länderna är kyrkan och staten nära förenade med varandra. I Österrike existerar inte såsom i Norden ett statskyrkosystem, men den romersk-katolska kyrkan, som omfattar omkring 89 % av den österrikiska befolkningen, äger där en gynnsam ställning genom ett konkordat mellan påvemakten och republiken.¹ I Östtyskland, där den från staten skilda evangelisk-lutherska kyrkan äger närmast motsvarande majoritet,² är relationen mellan kyrka och stat betydligt ogynnsammare för kyrkan.

Utomlands är de teologiska fakulteterna mestadels konfessionella. Av Österrikes fem fakulteter är fyra katolska (Graz, Innsbruck, Salzburg och Wien) och en evangelisk (Wien). Att en evangelisk teolog skulle bli lärare i någon av de katolska fakulteterna vore otänkbart. Vid statsfakulteten i Innsbruck är jesuitorden tillförsäkrad rätten att besätta alla lärostolar,³ och vid de tre övriga katolska fakulteterna är den romerska kyrkoledningen garanterad medbestämmanderätt vid bl. a. tillsättningen av professurerna, docenturerna och andra tjänster. På katolskt håll finns också lägre filoso-

¹ Sedan 1961 åtnjuter Österrikes evangeliska kyrka i lag samma rättigheter som officiellt erkänt religionssamfund.

² År 1950 hade Östtyskland en befolkning på 18,3 milj. invånare. Därav var 14,8 evang.-luth., 2 kat., 0,1 övriga kristna och 1,4 milj. konfessionslösa. Die Religion in Geschichte und Gegenwart, 2 (1958), sp. 151–54. År 1965 var befolkningen 17 milj. Enligt en på kyrkligt håll omsorgsfullt gjord uppskattning var då 10,5 milj. evang.-luth., 1,6 kat., 0,2 övriga kristna och 4,7 konfessionslösa.

³ HUGO RAHNER i Zeitschrift für katholische Theologie 1958, s. 58 ff.

fisk-teologiska läroanstalter i tre stiftsstäder och omkring tio olika ordensskolor för teologiska studier. Medan deras elevantal sjönk under efterkrigstiden, ökade antalet teologie studerande vid de katolska statsfakulteterna. Den evangeliska fakulteten vid Wiens universitet är på liknande sätt den naturliga utbildningsanstalten för de evangeliska teologerna i Österrike. Inte heller i denna sker någon lärarutnämning i strid mot den kyrka, som fakulteten betjänar.⁴ Upprustningen av alla de teologiska fakulteterna vid statsuniversiteten under efterkrigstiden ger uttryck åt statsmakternas positiva syn på rådande system.⁵

I *Östtyskland* är alla sex fakulteterna evangeliska (Berlin: Humboldt, Greifswald, Halle-Wittenberg, Jena, Leipzig och Rostock). Där har likväl de kyrkliga instanserna föga att bestämma. Författningen har uteslutit den bestämmelse i Weimarförfattningen, som garanterar, att dessa fakulteter bevaras vid statsuniversiteten, och under den nya regimen ställdes de snart inför hotet att upplösas. Förhandlingar fördes då om huruvida kyrkosamfundet skulle garanteras rätten att bilda egna teologiska fakulteter. De statliga myndigheterna visade intresse härför, emedan de utifrån sin marxistisk-leninistiska uppfattning betraktade teologien som blott och bart en skenvetenskap och som något, vilket var överflödigt att behålla vid statsuniversiteten.⁶ Men samtidigt var de angelägna om att behålla de teologiska fakulteterna vid just statsuniversiteten med den möjlighet till statlig kontroll, som detta innebar. Tidigare hade varje fakultet med undantag för det »liberala» Jena stått i närmare kontakt med en landskyrka. I samband med att länderna organiserades i Bezirke, ställdes emellertid alla sex universiteten under en central statsförvaltning.⁷ Samtidigt som de evangeliska fakulteterna under tiden blev tolererade inom statsuniversitetens ram, måste de genomgå en viss förändring. Detta tog sig uttryck bl. a. däri, att antalet professorer minskade men skaran av olika slag av kursgivare ökade. Den överläggning, som statssekretariatet för högskoleväsendet höll med de teologiska fakulteterna våren 1956, var ett symptom på en skärpning av läget.⁸

⁴ JOSEF WODKA, Kirche in Österreich (1959), s. 392. Löpande årgångar av Österreichischer Amtskalender.

⁵ Lärare och elever vid de teol. statsfakulteterna i Österrike

år ...	1945	1950	1955	1960	1965
professorer	23	48	66	59	58
docenter	17	22	28	34	44
övriga lärare	1	10	16	21	39
studenter	455	708	990	1 152	1 185

Österreichisches Statistisches Zentralamt till förf. 14.4.1965 och löpande årgångar av universitetskatalogerna.

⁶ KARL HALLITSCHKE, Die Rechtswirklichkeit der Beziehungen zwischen Staat und Kirche (1959), s. 52.

⁷ ERICH FASCHER i Suchet der Stadt Bestes (1961), s. 20 f.

⁸ Aktstycken och material därom finns publicerade i Kirchliches Jahrbuch für die evang. Kirche in Deutschland 1956, s. 190 f.

Även tidigare hade de maktägande uttryckligen fordrat lojalitet mot regimen.⁹ De lojalitetslöften, som krävdes vid immatrikulationen 1957, bidrog till att oron hos de teologie studerandena fortsatte att öka,¹ och de instruktioner, som fastställdes för studenterna under våren 1958, vittnar om ett bestående spänningsförhållande.² Den av företrädare för regeringen och kyrkan gemensamt avgivna förklaringen av den 21 juli 1958³ ledde emellertid till en viss avspänning.⁴

Vid sidan av statsfakulteterna finns det tre kyrkliga läroanstalter i Östtyskland, som sedan några år utbildar teologer, nämligen det s. k. språkkonviktet i Öst-Berlin, det kateketiska seminariet i Naumburg och det teologiska seminariet i Leipzig. Det sistnämnda växte fram ur missionsarbetet i Leipzig, när inga missionärer fick sändas ut från Östtyskland efter 1945. Den ursprungliga uppgiften för seminariet i Naumburg var att utbilda kateketer (kristendomslärare som kyrkan utbildar), och konviktet i Öst-Berlin var ursprungligen en del av den kyrkliga högskolan i Väst-Berlin. Dessa tre läroanstalter i öst kompletterar fakulteterna främst därigenom, att de utbildar personer, som inte har avlagt studentexamen eller av andra skäl inte kan få sin utbildning vid teologisk fakultet i landet.⁵ Detta har under senare år blivit alltmera angeläget, emedan tillströmningen till sådana fakulteter har begränsats genom att staten har fastställt en jämförelsevis låg årskvot teologie studerande.⁶

Den *isländska* fakulteten (Reykjavik) kan av naturliga skäl betecknas som evangelisk. 90 % av befolkningen på Island tillhör den evangelisk-lutherska folkkyrkan och 7 % evangelisk-lutherska församlingar utanför denna. Den nära relationen mellan kyrka och stat åsamkar inte fakulteten svårigheter i vare sig vetenskapligt eller annat avseende.⁷

I praktiken är likaså de *danska fakulteterna* (Köpenhamn och Aarhus) att beteckna som evangeliska, ehuru där inte finns några bestämmelser om

⁹ ROBERT TOBIAS, *Communist-Christen Encounter in East Europe* (1956), s. 537 f.

¹ *Kirchliches Jahrbuch* 1958, s. 167.

² A. a., s. 167 ff.

³ Enligt denna »Erklärung» har kyrkans medlemmar och företrädare att respektera »utvecklingen till socialism». A. a., s. 144 ff.

⁴ Se t. ex. *Christen und Marxisten verbinden gemeinsame Ziele und Ideale* (Hefte aus Burgscheidungen, 67, 1961). *Marxisten und Christen wirken gemeinsam für Frieden und Humanismus* (Schriftenreihe des Staatsrates der DDR, 5, 1964).

⁵ Oberkirchenrat Behm (Berlin) till förf. 19.11.1964.

⁶ Efter att ha sjunkit särskilt under 1950-talets senare hälft steg antalet studerande vid de teol. statsfakulteterna något, så att det 1965 fanns ungefär 600. Entydiga uppgifter angående antalet lärare är svårare att få fram beroende på en viss omläggning av lärartjänsterna och vidare på bl. a. hur nyttjandet av emeriti och lärare från grannuniversitet räknas. *Statistisches Jahrbuch der DDR, Staatssekretariat für das Hoch- und Fachschulwesen* till förf. 11.2.1965 och universitetens kataloger ger inte helt en och samma bild. Uppenbart är likväl, att antalet ordinarie professurer har sjunkit på senare år.

⁷ Prof. Björn Magnusson, Reykjavik, till förf. 11.12.1964.

vare sig lärarnas eller studenternas konfessionella hemvist. På några ytterst få undantag när tillhör de teologie studerandena den danska folkkyrkan. De frikyrkliga är överhuvud fåtaliga i landet, och den romersk-katolska minoriteten (0,6% av befolkningen) har till följd av närheten till kontinenten inget behov av att nyttja fakulteterna i Danmark. Inte minst i Danmark, där teologiens ställning vid statsuniversiteten har varit föremål för långt mindre kritik på senare tid än tidigare,⁸ åtnjuter de teologiska fakulteterna en jämförelsevis gynnad ställning vid rikets universitet.⁹

Sammanfattningsvis kan fastslås, att ingalunda endast länder med statskyrkosystem har uteslutande statsfakulteter. Östtyskland med dess radikala skilsmässa mellan kyrka och stat är ett exempel på att t. o. m. sådana länder, där förhållandet mellan kyrka och stat i praktiken är löst på ett radikalt sätt än i utredningens tänkta D-läge, har teologiska fakulteter vid sina statsuniversitet och endast vid dessa. D-läget innebär, att det organisatoriska sambandet mellan kyrka och stat upplösts, att kyrkan saknar beskattningsrätt, och att kyrkan inte disponerar över den nuvarande kyrkliga egendomen. Men det nyssnämnda östtyska exemplet visar på samma gång, att statsfakultet inte är en organisationsform, som självklart garanterar största möjliga vetenskapliga frihet.

2.1.2. Länder med både statliga och fristående fakulteter

Finland, Frankrike, Norge, Schweiz och Västtyskland är näraliggande exempel på länder med både statliga och fristående teologiska fakulteter. I de tre förstnämnda länderna är staten huvudman för statsfakulteterna, och i de senare är delstaten huvudman härför. Med fristående fakultet avses fakultet, som inte är vare sig statlig eller kommunal utan har ett kyrkosamfund eller en särskild stiftelse som sin huvudman. Medan den evangelisk-lutherska folkkyrkan i Norge är mera bunden till staten än vad Svenska kyrkan är, har Finland ett statskyrkosystem, som tillerkänner dess folkkyrka större frihet och självständighet. I Schweiz varierar förhållandena i de olika kantonerna. Bern praktiserar ett strikt statskyrkosystem, medan Genève och andra fransktalande kantoner i västra Schweiz (Vaud och

⁸ BENKT NOACK i *Teologien og dens fag* (1960), s. 8 f. Jfr kyrkominister BODIL KOCH i t. ex. *Folketingstidende* 1957-58, sp. 314 ff. och i *Kristeligt Dagblad* 15.5.1960, 31.12.1963.

⁹ Lärare och elever vid de teol. statsfakulteterna i Danmark

år ...	1945	1950	1955	1960	1965
professorer	13	14	13	15	17
docenter	3	—	—	—	2
övriga lärare	5	7	11	17	31
studenter	453	447	401	391	420

Universitetskatalogerna kompl. med *Teologisk stat med nogle afsnit af dansk kirkeret* och prof. Benedikt Otzen, Aarhus, till förf. 19.1.1965. I ämnet kyrkohistoria finns numera inte mindre än 5 professurer.

Neuchâtel) har från staten fria kyrkor. I Västtyskland, där Weimarförfattningens bestämmelse om att det inte finns någon statskyrka kvarstår, har relationen mellan landskyrkorna och delstaterna likaså fått en varierande utformning. I Frankrike råder skilsmässa mellan kyrka och stat.

Schweiz har endast en fristående fakultet (Faculté de Théologie de l'Église Évangélique libre du Canton de Vaud i Lausanne) men inte mindre än åtta statsfakulteter, varav sex är evangeliska (Basel, Bern, Genève, Lausanne, Neuchâtel och Zürich), en gammalkatolsk (Bern) och en romersk-katolsk (Fribourg). Schweiz står alltså nära den grupp länder, som har uteslutande statliga fakulteter. Villkoren beträffande lärartillsättningar, finansieringen m. m. skiftar i de olika kantonerna, men genomgående är, att den kyrka, som en fakultet närmast betjänar, genom konkordat eller fördrag har tillförsäkrats ett visst inflytande. Samtidigt som t. ex. fakulteten i Neuchâtel utgör en integrerande del av ett statsuniversitet, står den i finansiellt avseende och med sin kallelserätt under en landskyrklig synod. I flertalet fall påminner de schweiziska fakulteternas ställning dock i stort sett om de västtyska universitetsförhållandena,¹ vilka skall klarläggas något närmare i det följande.

Västtyskland hade år 1945 fjorton statsfakulteter, varav åtta var evangeliska (Bonn, Erlangen, Göttingen, Heidelberg, Kiel, Marburg, Münster im Westf. och Tübingen) och sex katolska (Bonn, Freiburg im Br., München, Münster im Westf., Tübingen och Würzburg). Följande år tillkom en katolsk och en evangelisk, i och med att universitetet i Mainz åter öppnades. Genom en särskild lag grundades ytterligare en evangelisk statsfakultet läsåret 1952-53, nämligen den vid det ganska nya universitetet i Hamburg. Dessutom tillkom två teologiska statsfakulteter i och med öppnandet av ett nytt statsuniversitet i Bochum år 1965. Den första av det universitetets tiotal

¹ A. E. RÜTHY i *Altkatholisches Jahrbuch* 1957, s. 55 ff. GUNNAR PRAWITZ i *Stat och kyrka i skilda länder*, 2 (1958), s. 60 ff., 85 f. *Histoire de l'Université de Genève*, 5 (1958) par P.-E. MARTIN, s. 328 ff. P.-E. MARTIN, *Historique des Facultés* (1959).

Av *Statistisches Jahrbuch der Schweiz* och universitetskatalogerna framgår följande uppgifter om de teol. statsfakulteterna:

år ...	1945	1950	1955	1960	1965
professorer	64	63	68	73	72
docenter	16	17	16	17	20
övriga lärare	7	9	10	11	12
studenter	650	649	555	790	890

Av Prof. S. Amsler, Lausanne, till förf. 26.3.1965 framgår, att den fristående fakulteten hade

år ...	1945	1950	1955	1960	1965
professorer	5	5	6	5	6
docenter	3	3	4	4	3
studenter	20	22	25	25	27

Abteilungen är »evangelisk teologi», och den andra är »katolsk teologi».^{1a} Därtill kommer att det finns ett gammal-katolskt seminarium vid Bonns universitet med en professur, som står direkt under universitetets senat, och vidare att tio rätts- och statsvetenskapliga² och fem filosofiska³ statsfakulteter har professorer i teologiska ämnen och därmed närbesläktade discipliner.⁴ Därjämte har det under hela efterkrigstiden funnits fem statliga katolska filosofisk-teologiska högskolor (i de bayerska stiftsstäderna Bamberg, Dillingen, Freising, Passau och Regensburg). Under mellankrigstiden fanns sex sådana.

Utöver alla dessa statliga lärostolar, fakulteter och högskolor fanns 1945 sju kyrkliga högskolor med liknande uppgifter. Fyra av dem var katolska (de biskopliga fil.-teol. högskolorna i Eichstätt, Frankfurt am Main och Fulda samt den fil.-teol. akademien i Paderborn) och tre evangeliska (Berlin-Zehlendorf, Bethel och Wuppertal-Barmen). År 1947 tillkom två evangeliska (Neuendettelsau och Oberursel im Taunus⁵) och en katolsk (Königstein im Taunus). År 1950 blev det biskopliga prästseminariet i Trier av staten erkänt som fristående katolsk teologisk fakultet.⁶ Mellan åren 1949 och 1954 fanns även en evangelisk kyrklig högskola i det kyrkofördragsfria Hamburg. Denna gick sedan upp i den nya statsfakulteten där.

I anslutning till den filosofisk-teologiska högskolan i Frankfurt am Main har jesuitorden en teologisk fakultet.⁷ Andra kända ordenshögskolor, som inte behandlas här, är franciskanernas högskolor i Fulda, Köln och Münster, benediktinernas i Beuron och Jesu hjärta-kongregationens i Freiburg im Br.

År 1946 antogs konkordatet med Bayern av år 1924 utan några förändringar. Det innebär att de teologie professorerna och docenterna i denna del-

^{1a} De två teologiska avdelningarna är jämförbara med regelrätta fakulteter på andra håll. Ruhr-Universität Bochum. Personal- und Vorlesungsverzeichnis Wintersemester 1965-66, s. 16 f. P. MIKAT i Festschrift zur Eröffnung der Universität Bochum (1965), s. 11 ff.

År 1966 tillkom också en evangelisk teologisk fakultet vid statsuniversitetet i München.

² Bonn, Erlangen, Frankfurt am Main, Freiburg im Br., Göttingen, Köln, Marburg-Lahn, München, Münster och Tübingen.

³ Bonn, Erlangen, Frankfurt am Main, Münster och Tübingen.

⁴ Kyrkorätt i de nämnda rätts- och statsvetenskapliga statsfakulteterna, kristen världsåskådning och religionsfilosofi i den filosofiska fakulteten i München, evangelisk religionsfilosofi i Frankfurt am Main, katolsk religionsfilosofi vid samma filosofiska statsfakultet, religionsvetenskap i Bonn och Erlangen samt indologi och jämförande religionsvetenskap i Tübingen. — Der Wissenschaftsrat har vidare föreslagit bl. a. en ordinarie professur i evangelisk kyrkorätt inom den juridiska fakulteten i Erlangen. Empfehlungen des Wissenschaftsrates zum Ausbau der wissenschaftlichen Einrichtungen, 1 (1960), s. 195.

⁵ Startade år 1947 i Grossörsingen och förlagd till Oberursel alltsedan 1948.

⁶ Urkunden härom finns publicerad av WERNER WEBER i Tymbos für Wilhelm Ahlmann (1951), s. 326.

⁷ Vid sin högskola i Pullach utanför München har jesuiterna endast en filosofisk fakultet.

stat och vissa professorer i filosofi och historia vid de filosofiska fakulteterna i München och Würzburg kan tillsättas endast med den romersk-katolska kyrkans medgivande, och att undervisningen vid de statliga fakulteterna och filosofisk-teologiska högskolorna står under kyrkans hägn.⁸ Samma år överenskoms beträffande den katolska fakulteten i Mainz, att det katolska biskopsämbetets godkännande är erforderligt vid lärartillsättningarna, att biskopen äger rätt att göra anmärkningar mot redan tillsatta akademiska lärare, att det är han, som godkänner studieplanen, ävensom att det skall finnas två lärostolar även vid den filosofiska fakulteten i Mainz, som motsvarar de romersk-katolska kraven på invändningsfri utbildning.⁹ Liknande villkor och rättigheter tillerkändes de katolska kyrkomyndigheterna i bl. a. den komplettering till det preussiska konkordatet av år 1929, som upprättades med Nordrhein-Westfalen 1956.¹

Inom ramen för den tyska konkordatsrätten har den katolska kyrkan således rätt att medverka vid tillsättning av akademiska lärare,² att rikta anmärkningar mot i tjänst befintliga lärare vid universitet och högskolor,³ att låta vederbörande biskop bli hörd vid förflyttning av en lärare till annan teologisk fakultet och vid förändring av en lärares ämnesområde,⁴ att ha biskoplig uppsikt över det teologiska läroämbetet och den teologiska undervisningen⁵ och att bl. a. övervaka lärares författarskap.⁶ Också i de ganska många statsfakulteterna är därmed de konfessionella kraven tillgodosedda. Lärarna vid de katolska fakulteterna är att anse som tillhöriga två slags »Körperschaft», dels universitetets eller högskolans, dels den kyrkliga rättsens. Med gällande bestämmelser är det möjligt att hävda den kanoniska grundregeln, att katolsk teologi kan endast den meddela undervisning i, som av den rättmätiga kyrkliga överheten betraktas såsom duglig och bemyndigats därtill.⁷

Avtalet om den katolska fakulteten i Mainz följdes år 1947 av en överens-

⁸ WERNER WEBER, Die deutsche Konkordate und Kirchenverträge der Gegenwart (1962), s. 41 f. art. 3-4.

⁹ Paragrafen om de två filosofiska lärostolarna löd: »Die zur wissenschaftlichen Ausbildung der kath. Theologie-Studierenden notwendigen beiden Lehrstühle in der Philosophischen Fakultät (je ein Lehrstuhl für scholastische Philosophie und für Geschichte) sind mit Persönlichkeiten zu besetzen, die nach dem Urteil des Bischofs (bzw. Bistumsverwesers) für eine einwandfreie Ausbildung der Theologie-Studierenden geeignet sind.» WEBER, a. a., s. 129 ff.

¹ WEBER, a. a., s. 89 ff.

² E. H. FISCHER i Kirche und Überlieferung, Joseph Rupert Geiselman zum 70. Geburtstag (1960), s. 345 ff.

³ FISCHER i a. a., s. 355 ff.

⁴ FISCHER i a. a., s. 357 ff.

⁵ FISCHER i a. a., s. 361 ff.

⁶ FISCHER i a. a., s. 363 ff.

⁷ FISCHER i a. a., s. 366.

kommelse mellan rector magnificus och fyra⁸ landskyrkor angående den nytillkomna evangeliska fakulteten där, varvid dessa evangeliska kyrkor erhöll motsvarande befogenheter.⁹ För flertalet evangeliska områden men inte för alla gäller vidare en fördragsrätt, som är analog med den konkordatsrätt, under vilken hela det katolska Tyskland står. Kyrkofördragen i Bayern-Pfalz (1924), Preussen (1931) och Baden (1932) följdes av fördragen i Niedersachsen 1955, Schleswig-Holstein 1957, Nordrhein-Westfalen 1958 och Hessen 1960. Därvid övertogs de äldre fördragens artiklar om de teologiska fakulteternas ställning vid universiteten i Göttingen, Kiel, Münster och Marburg-Lahn,¹ och beträffande t. ex. den evangeliska fakulteten i Tübingen är det i tidigare fördrag tillerkända kyrkliga inflytandet vid lärartillsättningar bekräftat i Baden-Württembergs författning av år 1953.² Mainz-överenskommelsen intar emellertid en särställning genom att den otvetydigt tillförsäkrar kyrkan ett påtagligt inflytande. Övriga kyrkofördrag och bestämmelser präglas mera av principen att garantera samtliga parter (statens, kyrkans, fakultetens och den enskilda fakultetsledamotens) rätt och frihet.³

Medan konkordaten i de flesta delstaterna har givit den katolska kyrkan rätt att grunda teologiska läroanstalter, har de evangeliska fördragen i allmänhet räknat med att teologernas vetenskapliga utbildning skall äga rum vid statliga högskolor.⁴ Begreppet kyrkliga högskolor stammar på evangeliskt håll från kyrkokampen under Hitlers tid. Vad som berättigar att sådana högskolor alltfört existerar anses vara, att de med sina förhållandevis små årsgrupper av elever kan nå goda resultat i bl. a. språkundervisningen, att de ger en god övning i kristen livsgemenskap, och att de gör teologiens kyrkliga karaktär gällande. Eftersom de teologiska fakulteterna i stort sett erkänner dessa punkter som också sina uppgifter, synes de vara inställda på ett samarbete, som avser att motverka riskerna, att de kyrkliga högskolorna blir teologiska »ghetton» och statsfakulteterna blir främmande för kyrkoliv och kristen tro.⁵

Till vad som anförts angående bestämmelserna om fakulteternas konfessionella status må vidare tilläggas, att praxis sällan till fullo följer teorien och förordningarna. Fallet Ernst Fuchs är ganska ensamt i sitt slag.⁶ Men

⁸ Sedan två av dessa, nämligen landskyrkorna i Hessen och Nassau, förenats till en, är det numera tre kyrkor, som överenskommelsen gäller.

⁹ Urkunden härom, som är undertecknad av bl. a. kultusministern i Rheinland-Pfalz, återfinns i WEBER, Die deutsche Konkordate und Kirchenverträge, s. 291 f.

¹ WEBER, a. a., s. 213 f. art. 3, s. 235 art. 4, s. 263 f. art. 11, s. 276 art. 13. H C MAHRENHOLZ i Zeitschrift für evangelisches Kirchenrecht 1956, s. 223 ff.

² MAHRENHOLZ i a. a., s. 227.

³ MAHRENHOLZ i a. a., s. 270.

⁴ WEBER i Tymbos für W. Ahlmann, s. 310 f. WEBER, Die deutsche Konkordate und Kirchenverträge, s. 264, 276, 281.

⁵ E. MÜLPHAUPT i Evangelisches Kirchenlexikon, 2 (1958), sp. 841 f.

⁶ Docent Ernst Fuchs i Tübingen kallades 1954 till en exegetikprofessur av den evange-

även om det kyrkliga inflytandet på många håll i praktiken är ringa, har de teologiska fakulteterna otvivelaktigt en konfessionell bindning. För lärarna kvarstår de konfessionella behörighetskraven. Som ett motdrag mot de teologiska fakulteterna började Hitlers regim att införa teologiska lärostolar i filosofiska fakulteter. Denna organisatoriska lösning har sedan inte varit aktuell. Reaktionen mot icke-konfessionella fakulteter är stark. Att den vetenskapliga teologutbildningen sker i förening med en viss konfessionell bundenhet uppfattas som en naturlig sak.⁷

I de konfessionellt blandade delstaterna är det närmast ett statligt intresse att det skall finnas både evangelisk-lutherska och romersk-katolska fakulteter. Beaktandet av att det anses som en (del-)statlig uppgift att tillgodose behov för både den evangeliska och den katolska konfessionen är en för den teologiska undervisningen och forskningen gynnsam faktor.⁸ En annan sådan faktor är, att den klassiska universitetssidén har hållits levande. När den evangeliska fakulteten i Hamburg upprättades, gav universitetsmyndigheter och ledande socialdemokratiska politiker uttryck åt tanken, att ett universitet utan teologisk fakultet är ofullständigt.⁹ En tredje för fakulteterna positiv faktor är hänsynen till att det finns olika riktningar inom teologien. Av hänsyn till bl. a. att ämnet blir fullständigare belyst av två företrädare än av en, är vanligtvis varje teologisk disciplin företrädd av två professorer.

Både statsmakterna och en rad olika fonder är överlag ekonomiskt generösa mot de teologiska fakulteterna. Anmärkningsvärt är, att förbundsrepublikens vetenskapsråd år 1960 föreslog 36 nya professorer vid de teologiska statsfakulteterna,¹ och att denna utökning till största delen redan är genomförd.²

liska statsfakulteten i Bonn. Den katolska undervisningsministern Christine Teusch frågade emellertid den evangeliska kyrkoledningen, om Bultmann-lärjungen Fuchs var renlärig, och denne blev förbigången av konfessionella skäl. Därefter kallades han 1955 till en motsvarande lärostol vid Kirchliche Hochschule i Berlin. Sedan 1962 är han likväl professor vid en statsfakultet, nämligen den teologiska fakulteten i Marburg.

⁷ Utredningens intervju med prof. Müller-Schwefe i Hamburg 16.10.1964.

⁸ Utredningens intervju med statssekr. Müller i Hannover 14.10.1964.

⁹ RUBEN JOSEFSON i *Stat och kyrka i skilda länder*, 2 (1958), s. 22. K. D. SCHMIDT i *Die Religion in Gesch. u. Gegenw.*, 3 (1959), sp. 49. Utredn. intervju med prof. Müller-Schwefe i Hamburg 16.10.1964.

¹ *Empfehlungen des Wissenschaftsrates*, 1 (1960), s. 186-308. Vetenskapsrådet rekommenderade också en upprustning av den teologiska forskning (inklusive kartläggningen av den lokala kyrkohistorien), som bedrivs vid olika institut utanför universitetens och högskolornas ram. A. a. 3: 1 (1965), s. 90 ff. och 3: 2 (1965), s. 75 ff.

² Lärare vid de teol. statsfakulteterna i Västtyskland

år ...	1945	1950	1955	1960	1965
professorer	132	152	171	192	235
docenter	24	36	37	39	58
övriga lärare	20	52	77	107	129

Finland har en statsfakultet vid universitetet i Helsingfors, som vad antalet teologie studerande angår numera är den största i världen, och en fri fakultet vid Åbo akademi, som har mycket färre studenter. Det tidigare starka bandet mellan de teologiska fakulteterna och den evangelisk-lutherska bekännelsen blev visserligen formellt brutet genom 1947 års förordning angående examina vid statsfakulteten och 1948 års examensstadga för Åbofakulteten.³ Men de båda fakulteterna liknade länge närmast de kontinentala, när det gäller den konfessionella bindningen.

Kraven på lärarnas kyrkotillhörighet aktualiserades emellertid i samband med att den »bekännelsetrogne» dogmatikprofessorn Osmo Tiililä utträdde ur Finlands evangelisk-lutherska kyrka. Professorn i statsrätt Paavo Kastari gjorde 1963 en utförlig utredning med anledning av detta fall, och han kom fram till att det alltfört är så, att lärare vid teologisk fakultet i Finland skall tillhöra den evangelisk-lutherska kyrkan.⁴ Han åberopade bl. a. en lag av den 10 juni 1921,⁵ förutom det att han hänvisade till sedvanerätten. Han gav en historisk överblick och pekade även på de aktuella förhållandena i Västtyskland. För honom stod det klart, att hänsyn måste tagas till fakulteternas uppgifter och ändamål. Emedan de har att utbilda evangelisk-lutherska präster och religionslärare, måste deras undervisning meddelas på den lutherska bekännelsens grund. Han betonade därvid, att det är det formella medlemskapet i den lutherska kyrkan, som är avgörande för behörighet till lärartjänst vid fakulteterna. Kravet på kyrkotillhörighet gäller

Statsfakulteterna har över 5 000 teol. studerande, de statliga fil-teol. högskolornas teol. fakulteter drygt 1 000 och de fristående fakulteterna och kyrkliga högskolorna omkring 2 000. Närmare uppgifter i Handbuch der deutschen Wissenschaft, 1 (1949), Statistik der Bundesrepublik Deutschland, Bd 130 (1955), Untersuchungen zur Lage der deutschen Hochschullehrer, 1-3 (1956), Schriften des Hochschulverbandes, 9 (1960^e, 1962^e), Oberkirchenrat Zieger, Hannover, till förf. 16.3.1965, Amtliche Zentralstelle für kirchliche Statistik des kath. Deutschlands, Köln, till förf. 23.3.1965 och löpande årgångar av Kirchliches Jahrbuch für die Evang. Kirche in Deutschland, Statistisches Jahrbuch für die Bundesrepublik Deutschland och universitetskatalogerna. — Eftersom förekomsten av olika konfessioner påverkar antalet fakulteter och lärare, kan knappast några närmare statistiska jämförelser mellan västtyska och svenska förhållanden göras.

³ I 1947 års förordning angående examina vid statsfakulteten (Finlands författningssamling för år 1947, s. 489 ff. 18/4 nr 295) heter det, att endast den licentiat kan erhålla teologie doktorsgrad, som uppfyller lärdomskraven och dessutom »minst ett år verkat såsom präst inom Finlands evangelisk-lutherska kyrka eller inom annat legaliserat kristligt religionssamfund eller som teologiska fakulteten annars anser ha erhållit motsvarande erfarenhet». Samma formulering har 1948 års examensstadga för Åbo-fakulteten. Den ingår i Teologiska fakulteten vid Åbo akademi: Examensbestämmelser och kursford. (1958) s. 1 ff.

⁴ KASTARI i Teologien Aikakauskirja 1963, s. 281 ff.

⁵ Finlands författningssamling för år 1921, s. 502 nr 173. Däri heter det i den svenska texten, att endast den, som tillhör en evangelisk-luthersk kyrka kan »i landets läroverk» undervisa i kristendom. Men Kastari påvisar, att lagstiftarna med ordet läroverk har menat läroanstalt, där den högsta undervisningen meddelas, och då även universitet.

undervisningen. Han skilde här mellan forskning och undervisning och hävdade teologernas frihet i forskningen. Hans slutsats blev emellertid, att de teologiska fakulteternas konfessionella grund inte kan ändras. Men inga åtgärder i enlighet därmed blev sedan vidtagna. Fallet Tiililä kan därför sägas ha lämnat frågan om den konfessionella bindningen mera öppen än tidigare.

Till följd av det ökade antalet teologie studerande finns det planer på att upprätta ytterligare en teologisk statsfakultet i antingen Jyväskylä eller Uleåborg.

Åbo akademi med dess teologiska fakultet har alltsedan 1950-talets mitt erhållit allt större statsbidrag. Under den rådande ekonomiska utvecklingen har det visat sig vara allt svårare för en fristående högskola att finansiera sin verksamhet på basis av donationer och olika slag av gåvomedel. År 1964 hade Åbo akademi 3 483 760 mark i inkomster. Därav var inte mindre än 1 835 211 mark statsunderstöd.⁶ Numera uppgår statsbidraget till ungefär 50 % av akademiens utgifter.

Norge har likaså en statlig och en fristående teologisk fakultet. Båda ligger i Oslo. Där är det emellertid den fristående menighetsfakulteten, som har det större studentantalet.⁷

⁶ Åbo akademi. En presentation (1957) s. 26. Årsskrift utg. av Åbo akademi, 49 (1966), s. 219.

Lärare och elever vid den teol. statsfakulteten i Helsingfors

år ...	1945	1950	1955	1960	1965
professorer	5	9	9	9	11
docenter	4	2	6	4	5
övriga lärare	6	8	8	10	16
teol. stud.	254	302	336	640	1 150

Prof. Aimo Nikolainen, Helsingfors, till förf. 18.2.1965 och löpande årgångar av universitetskatalogerna.

Lärare och elever vid den teol. fakulteten vid Åbo akademi

år ...	1945	1950	1955	1960	1965
prof. och t.f. prof.	4	5	4	5	5
övriga lärare	6	4	5	5	8
teol. stud.	50	40	34	55	80

Notarie Lorenz Grönvik, Åbo, till förf. 25.11.1964 och löpande årgångar av akademiens kataloger.

⁷ Lärare och elever vid den teol. statsfakulteten i Oslo

år ...	1945	1950	1955	1960	1965
professorer	3	4	5	6	7
docenter	2	3	1	1	0
övriga lärare	3	2	3	3	3
teol. stud.	113	79	33	55	100

Konsulent S. Vangnes vid Norges almenvitenskaplige forskningsråd till förf. 1.10.1964 och löpande universitetskataloger.

I det av den statliga dissenterlagskommittén 1962 framlagda förslaget till lov om trossamfund fasthålls, att ämbetsmän (professorer m. fl.) vid offentlig teologisk fakultet skall tillhöra den norska folkkyrkan. De båda fakulteternas uppfattning härom framgår av uttalanden 1963 av det teologiska fakultetsrådet och menighetsfakultetens professorsråd.

Statsfakulteten vill upprätthålla den s. k. bekännelseplikten för alla undervisningstjänster men inte för forskarasistenter och stipendiater och inte heller för lärare i andra än teologiska och kyrkliga ämnen vid det praktisk-teologiska seminariet.⁸

Menighetsfakulteten, som har samma rättigheter som statsfakulteten, hävdar bekännelsekravet genomgående. Man tänker sig ingen uppmjukning av de konfessionella behörighetskraven vare sig i fråga om bekännelseplikten innehåll eller med avseende på omfattningen av de tjänstemän och lärare, som dessa behörighetskrav skall gälla. I stället för lagförslagets ordalydelse »være medlem av Den norske kirke» önskar menighetsfakulteten behålla den traditionella formuleringen »bekjenne seg til statens offentlige religion».⁹

Statens befattning med menighetsfakulteten inskränker sig till att professors- och docenttillsättningar måste godkännas av konungen i statsrådet, att studieplanen skall godkännas av departementet, och att den av stortinget 1913 givna examensrätten skall förnyas vart femte år. Ekonomiskt är fakulteten helt oavhängig staten. Den finansieras genom kollekt, gåvor från enskilda personer och föreningar, som arbetar för densamma. I fråga om statliga studielån och stipendier har emellertid menighetsfakultetens studenter samma möjligheter som statsfakultetens.¹

Lärare och elever vid menighetsfakulteten i Oslo

år ...	1945	1950	1955	1960	1965
professorer	3	4	3	5	6
docenter	1	2	3	2	1
övriga lärare	3	3	3	3	3
teol. stud.	250	250	113	208	390

Landssekr. Eugen Spydevold till förf. 5.10.1964, 13.2.1965 och löpande årgångar av fakultetens kataloger.

⁸ På tal om lärarutbildningen framhåller statsfakulteten: »Konfesjonskravets saklige mening är så vidt mulig å sikre at kristendomen, særlig i dens evangelisk-lutherske form, blir forstått og behandlet ut fra dens egne intensjoner. Dets pedagogiske mening ligger i at de som studerer kristendomskunnskap for å bli kristendoms lærere i offentlig skole, har et rimelig krav på at undervisningen i fagets sentrale deler blir gitt av universitetslærere som selv deler den tro og lære det skal undervises i og ikke inntar en likegyldig eller negativ holdning til den. Derimot er konfesjonskravet ikke til hinder for fri forskning, og heller ikke for at forskerstillinger innenfor fagområdet kan besettes med ikke-lutheranere.» Fakultetsrådets uttalande är publicerat i Norsk teologisk tidskrift 1963, s. 59 ff. Citatet återfinns där på s. 90.

⁹ Uttalandet av menighetsfakultetens professorsråd finns tryckt i Tidskrift for teologi og kirke 1963, s. 154 ff.

¹ Norsk allkunnebok, 8 (1957), sp. 558. Sekr. Marta Modalsli, Oslo, till förf. 14.7.1966.

Frankrike har två statsfakulteter, en katolsk och en evangelisk (båda i Strasbourg), och nio fristående fakulteter, varav fem är katolska (vid Institut catholique i Paris och Toulouse och Facultés catholiques i Angers, Lille och Lyon), tre evangeliska (Paris, Montpellier och Aix²) och en grekisk-ortodox (Paris). Därjämte finns två katolska ordenshögskolor med var sitt teologiska collegium (jesuiternas i Lyon-Fourvière och dominikanernas i Etiolles), ett ortodox institut (Meudon) och ett mosaiskt seminarium (Paris).

Statsfakulteterna ger sina lärare goda arbetsvillkor och sina studenter goda stipendiemöjligheter. Men inte heller den teologiska fakulteten vid Institut catholique de Paris och andra katolska fakulteter saknar resurser. De fria protestantiska läroanstalterna arbetar däremot under sämre ekonomiska betingelser. Inom den franska republikens gränser är det emellertid de fristående fakulteterna, som dominerar.³

Vid de teologiska statsfakulteter, som Frankrike av historiska skäl har,⁴ de i Strasbourg, utnämner de statliga myndigheterna lärarna efter att ha hört de kyrkliga myndigheterna. Ehuru denna hänvändelse är en formalitet och den kyrkliga instansen saknar reellt inflytande, måste statsfakulteterna betecknas som konfessionella i likhet med övriga ovannämnda franska fakulteter och läroanstalter.

Konfessionslösa är däremot ett antal professurer i teologiska ämnen vid

² Fakulteten i Aix-en-Provence betjänar en minoritet bland de reformerta, nämligen l'Union des Églises réformées évangéliques indépendantes de France.

³ Lärare och elever vid de två teol. statsfak. i Strasbourg.

år ...	1945	1950	1955	1960	1965
professorer	14	15	15	15	15
övriga lärare	12	12	12	12	13
teol. stud.	386	330	309	365	624

Årsredogörelserna för statsfakulteterna ingår i Livret de l'étudiant de l'université de Strasbourg. Académie de Strasbourg till förf. 23.7.1966.

Lärare och elever vid den teologiska fakulteten vid Institut catholique i Paris

år ...	1945	1950	1955	1960	1965
professorer	11	13	9	11	10
övriga lärare	1	0	4	2	5
teol. stud.	128	142	109	146	231

Pater H. Holstein, S. J., Paris, till förf. 13.7.1966.

Lärare och elever vid den protestantiska fakulteten i Paris

år ...	1945	1950	1955	1960	1965
professorer	5	5	5	5	5
övriga lärare	7	9	7	6	7
teol. stud.	138	116	40	57	90

Löpande årgångar av Bulletin trimestriel de la faculté libre de théologie protestante de Paris.

⁴ Se ovan s. 15.

statsuniversitetet Sorbonne. Flertalet av dessa finns vid det till Sorbonne hörande institutet *École pratique des hautes études*. Dess religionssektion, som en tid efter indragningen av de teologiska statsfakulteterna hade inemot 700 elever och nu har cirka 550 studerande, har fått ett ökat antal lärostolar. Läsåret 1965–66 hade sektionen 37 professurer, varav 13 i kristendom, nämligen två lärostolar i de medeltida teologiernas historia, två i reformationens och protestantismens historia och en i vart och ett av ämnena kristendomens ursprung, fornkyrkans historia och patristik, de kristna dogmernas och sakramentens historia, bysantinsk kristendom och kristen arkeologi, orientalska kristendomsformer, latinsk patristik, den kristna esoterismens historia samt den kanoniska rättens historia. Vidare har institutets samhällsvetenskapliga sektion en lärostol i religionssociologi, som f. ö. är Frankrikes enda professur i det ämnet. Dessutom har den filosofiska statsfakulteten vid Sorbonne 6 mer eller mindre teologiska lärostolar, nämligen i kristendomens historia, den efterklassiska grekiskans litteratur (kristen grekiska), latinska språket och litteraturen (kristet latin), medeltidsfilosofiens historia, den religiösa idéhistorien i Frankrike från och med reformationen samt social och religiös etnologi.⁵

I föregående avsnitt påvisades, att systemet med uteslutande statsfakulteter finns företrätt t. o. m. i länder, där relationen kyrka och stat motsvarar utredningens tänkta D-läge. I föreliggande avsnitt om förekomsten av både statliga och fristående fakulteter har förhållandena i Finland, Frankrike, Norge, Schweiz och Västtyskland behandlats. Dessa stater är närliggande exempel på att också denna organisatoriska lösning föreligger i länder, i vilka relationen mellan kyrka och stat har utformats på olika sätt.

Det kan vidare konstateras, att orsakerna till varför fristående fakulteter bildats vid sidan av statsuniversitetens teologiska fakulteter varierar. I en del fall har den politiska utvecklingen medfört förhållandena, som föranlett framväxten av sådana fakulteter eller icke-statliga universitet. I andra fall har skälen varit av uteslutande konfessionell art. I enstaka fall har det gällt att värna en minoritets nationella intressen.

2.1.3. *Det nederländska systemet*

I det konfessionellt blandade Nederländerna, där den romersk-katolska kyrkan under efterkrigstiden har gjort sig alltmer gällande vid sidan av

⁵ Guide de la France chrétienne et missionnaire 1948–49, löpande Annuaire de l'École pratique des hautes études och E. et O. POULAT i Archives de sociologie des religions, 21 (1966), s. 23 ff.

Utöver de nämnda professurerna i Paris finns 3 lärostolar i religion vid statsuniversitet i det övriga Frankrike, nämligen en lärostol i religionshistoria och en i judisk litteratur vid filosofiska fakulteten i Strasbourg och en professur i islam vid filosofiska fakulteten i Lyon. POULAT i a. a., s. 30.

den reformerta nationalkyrkan och andra reformerta kyrkosamfund, är den teologiska verksamheten organiserad på ett särpräglat sätt. Till nationalkyrkan De Nederlandse Hervormde Kerk, som även den är fri från staten, hörde år 1960 3,2 av landets 11,5 milj. invånare. De Gereformeerde Kerken, det största av de övriga reformerta samfunden, hade då 785 000 medlemmar och den romersk-katolska kyrkan 4,6 milj. Den fortsatta folkökningen och inflyttningen har fallit främst på den katolska kyrkan. Men inte mindre än 18,4% saknade kyrkotillhörighet (1947 var procenttalet 17).⁶

Nederländerna har dels tre olika slag av fakulteter, dels två olika slag av teologiska lärostolar. Landet har tre statsfakulteter (Groningen, Leiden och Utrecht), en kommunal (Univ. van Amsterdam) och tre fristående (Amsterdam, Nijmegen och Kampen). Anmärkningsvärt är, att också de fristående universiteten understödes ekonomiskt av staten.

Av de tre nämnda fristående fakulteterna tillhör två De Gereformeerde Kerken (de vid Vrije univ. i Amsterdam och teol. högskolan i Kampen) och en den romerska kyrkan (den vid det katolska univ. i Nijmegen). Därutöver finns två katolska ordenshögskolor med var sin teologiska fakultet (jesuiternas i Maastricht och dominikanernas i Zwolle), vid vilka en stor del av de katolska prästerna i Nederländerna utbildas.

Såväl den kommunala som de statliga fakulteterna är rättsligt obundna vad avser trosbekännelse och kyrkotillhörighet. De är därmed visserligen friare än de tidigare behandlade ländernas fakulteter i detta avseende, men på det hela taget är de att karakterisera som evangeliska. Nationalkyrkans präster utbildas av dem. Det mest särpräglade vad beträffar organisationen är emellertid, att dessa fakulteter har två olika slag av teologie professorer. I anslutning till den av universitetsmyndigheterna tillsatta lärarkåren får sålunda nationalkyrkan utse två professorer vid varje statsfakultet, vilka undervisar i dogmatik, kristen etik, praktisk teologi, missionsvetenskap och Nederländernas kyrkohistoria. Staten betalar även dessa professorers lön. Vid den kommunala fakulteten i Amsterdam, där staden bekostar samtliga professurer, utser stadens myndigheter formellt också företrädarna för de nyssnämnda ämnena, men det sker aldrig i strid mot de kyrkliga önskemålen. I själva verket innehar Hervormde Kerk två lärostolar även där, och en tredje professur beklädes av en företrädare för den lutherska minoriteten, vilken inte har upprättat någon särskild teologisk läroanstalt utan nyttjar denna kommunala fakultet. Jämte de lärare, som utnämns utan direkt hänsyn till trosbekännelsen, finns alltså s. k. kyrkliga lärare, som vid de tre statsfakulteterna är direkt kyrkligt tillsatta. De kyrkliga utnämningarna måste emellertid bekräftas av eklelesiastikdepartementet. Det förfarandet garanterar bl. a. att lärdomsmeriterna beaktas också i dessa

⁶ CBS. Jaarcijfers voor Nederland 1961-62 (1964), s. 52. G. P. HARTVELT-H. H. KUITERT, In de kring (1965), s. 99.

fall. Det kyrkliga inflytandet är ingalunda minst vid den kommunala fakulteten. Medan alla professorer vid denna har samma ställning, är de kyrkligt tillsatta professorernas säte och stämma i statsfakulteternas lärarkollegier beroende av de övriga professorernas beslut. Men eftersom de senare på något undantag när är tämligen kyrkligt inriktade, ger de vanligtvis de förra denna rätt.⁷

Även om det således inte råder någon nämnvärd brytning mellan de två slagen av lärare, synes de aktuella förhållandena visa, att denna organisatoriska lösning inte har lett fram till vad som avsetts. De teologiska ämnen, som kyrkosamfunden är mest intresserade av, får en till stor del normativ behandling. Den frihet i forskning och undervisning, som eftersträvades, när de ovan nämnda disciplinerna avgränsades som kyrkliga ämnen och övriga discipliner sammanfördes såsom strikt religionsvetenskapliga, har inte uppnåtts.⁸ I praktiken är det kyrkliga inflytandet avsevärt bland både lärare och studenter. Systemet med två slags professorer vid fakulteterna har också framhållits vara onödigt med tanke på den avslutande prästutbildningen. För dem, som skall bli präster, tillkommer nämligen utöver grundexamen vid en teologisk fakultet ett à två års studier vid ett kyrkligt seminarium.

De rent konfessionella fakulteterna dominerar. På reformert håll har fakulteten vid det fria universitetet i Amsterdam det högsta antalet elever. De tre statsfakulteterna⁹ och den kommunala¹ har tillsammans knappt dubbelt så många teologie studerande som den fakulteten.² Och på katolskt

⁷ Jaarcijfers voor Nederland 1945-65. Jaarboek der Universiteit van Amsterdam 1945-65. Jaarboek der Vrije Univ. Amsterdam 1962-65. Jaarboek der Rijksuniversiteit te Groningen 1945-65. Jaarboek der Rijksuniv. te Leiden 1945-65. R. K. Universiteit Nijmegen. Gids voor 1945-58. Gids Katholieke Univ. Nijmegen 1958-65. Jaarboek der R. K. Univ. te Nijmegen 1942-65. Gids der Rijksuniv. Utrecht 1950-57. Studiegids der Rijksuniv. Utrecht 1958-65. Jaarboek der Rijksuniv. te Utrecht 1945-65. Artiklarna Amsterdam, Groningen, Leiden, Nederlande och Utrecht i Die Religion in Geschichte und Gegenwart, 1-2, 4, 6 (1956-62). G. PRAWITZ i Stat och kyrka i skilda länder, 3 (1964), s. 66 f.

⁸ Som exempel på debatten härom under senare år må hänvisas till professorerna Th. P. van BAARENS och H. KRÆMERS inlägg i Nederlands Theologisch Tijdschrift 1959-61.

⁹ Lärare och elever vid statsfakulteterna i Groningen, Leiden och Utrecht

år ...	1945	1950	1955	1960	1965
professorer	26	27	30	33	37
övriga lärare	5	6	5	4	8
teol. stud.	555	568	535	435	520

¹ Lärare och elever vid den kommunala fakulteten i Amsterdam

år ...	1945	1950	1955	1960	1965
professorer	7	10	10	10	12
övriga lärare	—	2	3	3	5
teol. stud.	40	151	165	151	130

² Fakulteten vid Vrije Univ. i Amsterdam har under hela perioden haft 8 professurer och elevantalet har hållit sig mellan 300 och 400.

håll har ordenshögskolorna i Zwolle och Maastricht den största elevtillströmningen.³

2.1.4. Storbritannien

Varje brittiskt universitet är en självständig korporation eller rent av flera sådana. Det råder en påfallande brist på uniformitet. Att förhållandena är mycket regellösa är det mest framträdande särdraget.

Vid en karakteristik bör man försöka hålla isär några olika grupper av universitet. Man skiljer således mellan »Oxbridge», de äldre, och »Redbrick», de yngre universiteten, som är ganska olika varandra. Universiteten i Oxford och Cambridge, som representerar den tidigare typen, är uppbyggda på collegesystemet, och universitetet i London är en rent administrativ enhet. Vidare utgör de skotska och irländska lärosätena särskilda grupper. Här skall emellertid endast några allmänna drag tecknas helt kort som inledning till framställningen om de teologiska fakulteternas ställning.

Universitetsväsendet i Storbritannien präglas alltfört av den organisatoriska utformning det erhölet under medeltiden. Alla brittiska universitet är helt oberoende av staten, ehuru denna understöder dem ekonomiskt genom organisationen University Grants Committee. Varje universitet har egna medel, som består av investerade pengar, olika fonder m. m. och studenternas årsavgifter, som betalas direkt till universiteten. Dessutom erhåller universiteten fortlöpande tillskott från de lokala universitetsorganisationerna och jämförelsevis stora statliga subventioner.

Till de gemensamma dragen i utvecklingen hör, att den högre undervisningen och forskningen på senare tid har blivit alltmer beroende av statliga anslag. Tidigare har sådana inte medfört någon som helst direkt statlig kontroll, och den statliga utredning under Lord Robbins' ledning, som år 1963 framlade sitt stora betänkande Higher Education, har sorgfälligt beaktat önskemålen om att universitetens rätt till självstyrelse bevaras oförändrad. Ökad statlig intervention kommer att verkställas i enlighet med akademikernas egna rekommendationer, och en betydande höjning av de statliga anslagsbeloppen skall inte föranleda någon minskning av den sedan gammalt lagliga rätten till självstyrelse.⁴

Antalet elever vid Theologische Hogenschool van De Gereformeerde Kerken in Nederland i Kampen är inemot 200, och de undervisas av 7 professorer och ett fåtal andra lärare. Rektor W. C. Veenendaal, Kampen, till förf. 15.3.1965.

³ Fakulteten i Nijmegen, som utbildar det sekulära prästerskapet, dvs. de präster som inte tillhör någon munkorden, har mycket få elever:

år ...	1945	1950	1955	1960	1965
professorer	8	12	12	11	11
övriga lärare	1	1	2	2	4
teol. stud.	40	43	23	53	75

⁴ J. BLONDELL i Sociological Studies in British University Education (the Sociological Review Monograph 7, 1963), s. 31 ff. W. R. NIBLETT i a. a., s. 161 ff. Higher Education,

Under perioden 1945–65 steg antalet universitet och University Colleges i Storbritannien från 23 till 32. Fakultetssystemet är inte lika utvecklat som vid andra länders universitet. År 1945 fanns emellertid 11 motsvarigheter till teologiska fakulteter, nämligen 6 i England och Wales (Cambridge, Durham, London, Manchester, Oxford och Wales), 4 i Skottland (Aberdeen, Edinburgh, Glasgow och St Andrews) och 1 i Nordirland (Belfast). Visserligen förblev dessa siffror konstanta perioden ut, men vid flera universitet, som saknade fullt utbyggda teologiska fakulteter, tillkom under senare år teologiska »departments». Ett »Department of Theology» eller »of Divinity» eller »of Biblical Studies» är ett fåtal lärostolar i teologiska ämnen inom humanistiska fakulteter. De teologiska ämnen, som där finns företrädade, ingår i en »Arts degree».

Examensordningen varierar för övrigt till följd av de olika universitetens absoluta självständighet. Vid de skotska universiteten kommer man till teologien först efter en humanistisk grundexamen, Master of Arts (M. A.), eller någon annan akademisk examen.⁵ I Oxford, Cambridge och Durham och vid flera yngre universitet utgör Bachelor of Arts (B. A.) grundexamen i teologi,⁶ medan man i Manchester avlägger en speciell Bachelor of Arts in Theology (B. A. Theol.). I denna ingår vissa humanistiska ämnen, som inhämtats endast under det första läsåret. Teologisk grundexamen i London är Bachelor of Divinity (B. D.), som på andra håll är en högre examen, och beträffande de högre examina är examensordningen än mera skiftande.

År 1945 fanns 7 teologiska departments (Birmingham, Bristol, Exeter, Lampeter, Leeds, Nottingham och Southampton), år 1955 8 (de sju nämnda och Hull) och 1965 12 (de åtta nämnda och Keele, Liverpool, Newcastle och Sheffield).⁷ Ytterligare departments håller på att bildas vid andra universitet, och det är betecknande för utvecklingen, att några av de tidigare departments tenderar att bli regelrätta fakulteter. Universitetsupprustningen med dess målsättning att befrämja en allsidig undervisning⁸ och forskning kommer således teologien till godo.⁹

Så självständiga som universiteten är i sin egenskap av »autonomous bodies», står de tämligen obundna också av den anglikanska statskyrkan i England och den med staten nära förenade presbyterianska folkkyrkan i

Report of the Committee appointed by the Prime Minister under the Chairmanship of Lord Robbins 1961–63 (1963).

⁵ JAMES COX, *Practice and Procedure in The Church of Scotland* (1964⁵), s. 203 f.

⁶ Teologiska ämnen ingår där som en del i B. A.

⁷ *The Yearbook of the Universities of the Empire 1946. The Yearbook of the Univ. of the Commonwealth 1956. Commonwealth Universities Yearbook 1965.*

⁸ Robbinsrapporten betonar, att undervisningen skall ge inte endast specialkunskaper utan också en allmänt kulturell syn.

⁹ År 1963 fanns 111 deltid- och 216 heltidsanställda teologie universitetslärare. Av de senare var 72 professorer, 3 Readers, 11 Senior Lecturers, 120 Lecturers och 10 Assistant or Junior Lecturers. P. F. SELL i *The Expository Times* 1963–64, s. 196.

Skottland. Förbindelsen med den förra är emellertid klart markerad vid universiteten i Oxford, Cambridge och Durham, där de teologie professorerna ofta är kyrkomän.

I Durham t. ex. skiljer man mellan Canon Professors och Ordinary Professors. De förra är också kaniker vid stadens katedral. Deras tid delas mellan kyrkliga och akademiska arbetsuppgifter, och deras löneförmåner utgår från både kyrkan och universitetet.¹

I Oxford och Cambridge hör det till ordningen, att de teologie lärarna är prästvigda. Före år 1871 krävdes där, att också de studenter, som ämnade avlägga examina, bekände sig till de 39 artiklarna, den anglikanska statskyrkans trosbekännelse.

Vid King's College, som är associerat med universitetet i London, finns alltfört som nominellt krav, att varje teologie professor skriver under de 39 artiklarna.² Flertalet av de yngre universiteten saknar däremot bestämmelser av sådan art.

Banden mellan universiteten och folkkyrkan i Skottland motsvarar förbindelsen mellan de högre lärosätena och statskyrkan i England. Vid de teologiska fakulteterna i Aberdeen, Edinburgh, Glasgow och St Andrews måste professorerna men inte övriga lärare vara ordinerade präster i Church of Scotland.³

Vid sådana universitet som de i Manchester, Leeds och Birmingham handhar anglikanska och frikyrkliga Colleges en stor del av den teologiska undervisningen. Lärarna är av den eller den trosbekännelsen alltefter universitetsmyndigheternas gottfinnande. Fakulteten i Wales består av Schools of Theology i Bangor och Cardiff, vilka i sin tur omfattar främst denominationella seminarier, och associerade teologiska Colleges i Aberystwyth och Swansea, vilka likaså tillhör bestämda kyrkliga riktningar.⁴

Vid de irländska universiteten berörs teologien av att the Government of Ireland Act inte tillåter, att anslag av allmänna medel ges till någon denominationell undervisning. Den teologiska undervisningen vid universitetet i det till Storbritannien hörande Belfast — liksom den som ges i Dublin — omhänderhas helt och hållet av kyrkliga organisationer. Kyrkorna tillsätter och avlönar teologie professorer, och universiteten erkänner dem som universitetslärare.⁵

De brittiska universitetens självständighet kommer till uttryck i flera avseenden, bl. a. i fråga om den ekonomiska förvaltningen, examensordningen och lärartillsättningarna. Utöver vad som redan framkommit behöver

¹ University of Durham, The Registrar and Secretary till förf. 30.3.1965.

² Central advisory Council for the Ministry, Westm. till förf. 5.5.1965.

³ Cox, a. a., s. 251 f., 258 ff., 753.

⁴ University of Durham, The Registrar and Secretary till förf. 30.3.1965.

⁵ Principal of the Assembly's College of the Presbyterian Church in Ireland till förf. 26.3.1965.

detta understrykas klarare beträffande den sistnämnda punkten. Universitetsmyndigheterna tillsätter alla lärare i såväl teologiska som andra fakulteter utan statens medverkan. Universiteten i Oxford och Cambridge har exempelvis det förbehållet, att professorerna skall utses bland deras egna Fellows of the constituent Colleges. Londonuniversitetets myndigheter utnämner sina professorer efter rekommendation av ett utskott, som granskar sökandenas vetenskapliga och pedagogiska kvalifikationer. Att i några fall lärartjänster vid de teologiska fakulteterna kombineras med kyrkliga befattningar, är ett tecken på att ett visst kyrkligt inflytande gör sig gällande. Ett sådant inflytande ligger självfallet nära till hands särskilt vid de universitet, där teologien är anförtrodd anglikanska, presbyterianska, metodistiska och andra kyrkliga colleges.⁶

2.1.5. Länder med endast fristående fakulteter

Belgien är ett av de få länder i Europa, där teologiska fakulteter existerar blott vid högskolor, som drivs av kyrkosamfund. Belgien har framförallt katolska fakulteter. Vid det katolska universitetet i Louvain finns en teologisk fakultet.

Den romersk-katolska kyrkan har 13 universitet i Europa, 5 i Frankrike, 3 i Spanien och 1 i vardera av länderna Belgien, Holland, Irland, Italien och Polen. Endast ett av dessa universitet, nämligen det i den spanska staden Pamplona, har tillkommit efter det andra världskriget. Det i Belgien är det äldsta.

Det katolska universitetet i Louvain har förutom en teologisk fakultet sex andra fakulteter, däribland en i kanonisk rätt. I den sistnämnda kompletteras de kyrkorättsliga lärostolarna med en professur i kyrkohistoria. Därigenom är det ämnet företrätt i två fakulteter. Antalet professorer i den teologiska fakulteten varierade under perioden 1945–65 från 14 till 17 och i den kanonisk-rättsliga mellan 3 och 6. År 1965 var siffrorna 17 respektive 5.

I Louvain liksom vid andra katolska universitet utser den katolska kyrkoleddningen universitetets rektor och på dennes förslag samtliga professorer och övriga lärare i alla fakulteter. Av de katolska universiteten i Europa är endast det i Milano närmare knutet till statens myndigheter.⁷

Förutom de katolska universiteten finns på katolskt håll de olika klosterordnarnas och kongregationernas högskolor. I Belgien har jesuitorden två teologiska fakulteter, en flamländsk i Heverlee sedan år 1836 och en fransk-

⁶ Här är bl. a. att märka, att de lecturers, som av artighetsskäl tituleras professorer vid denominationella colleges, inte är professorer vid universiteten.

⁷ *The World of Learning 1945–65. Catalogus catholicorum institutorum de studiis superioribus quem . . . edit Paulus Dezza (1957) s. 11 ff. N. A. LUYTEN m. fl. i Forschung und Bildung. Aufgaben einer kath. Universität (1965), s. 13 ff.*

språkig i Egerhoven och Louvain sedan 1883.⁸ Dessa hade 1945–65 ungefär lika många professorer och övriga lärare som den teologiska fakulteten vid det katolska universitetet i Louvain. Fakulteter av detta slag har om möjligt ännu större självständighet än de katolska universitetet i fråga om både lärartillsättningar och ekonomisk förvaltning.

Sedan det andra världskriget tvingat de protestantiska kyrkosamfundet i Belgien att ombesörja sina prästers utbildning inom det egna landets gränser, finns också en protestantisk teologisk fakultet i Brüssel. Från och med år 1954 har den en fransk och en nederländsk sektion, och alltsedan 1963 har staten tillerkänt den rätten att ge teologie licentiatexamen och doktorsgrad. Fakulteten har ett 70-tal studenter, 14 professorer och 10 docenter. Tre evangeliska kyrkor⁹ understöder fakulteten, men staten ger årligen 200 000 belgiska franc (20 840 sv. kr.)¹

USA hör likaså närmast till de länder, som har uteslutande fristående teologiska fakulteter. Den teologiska utbildningen äger i stor utsträckning rum vid läroanstalter, som är inriktade på att betjäna en bestämd konfession. Banden med respektive kyrkosamfund är mest påtagliga vid alla de denominationella fakulteterna eller motsvarigheterna till regelrätta fakulteter. Det finns således ett betydande antal romersk-katolska, episkopala och bl. a. lutherska seminarier eller fakulteter, som drives helt i kyrklig regi. De, som utexamineras vid dessa, prästvigs, och professorer och kyrkledning samråder där exempelvis om vilket arbete inom kyrkan, som eleven ifråga är lämplig till. Professorerna och de övriga lärarna — antingen ordinerade eller lekmän — tillhör som regel det kyrkosamfund, som läroanstalten betjänar. Inom flera denominationer förekommer emellertid undantag från principen att begränsa lärarekryteringen till medlemmar av den denomination, som har det finansiella och administrativa ansvaret för verksamheten. Det gäller bl. a. metodistiska, kongregationalistiska, presbyterianska och baptistiska fakulteter.

Vid sidan av de till ett bestämt kyrkosamfund anknutna seminarierna finns ett antal interdenominationella sådana, t. ex. Union Theological Seminary i New York och the Pacific School of Religion i Berkeley (Kalifornien). De lyder under särskilda för ändamålet tillsatta styrelser med medlemmar från flera kyrkosamfund och har lärare och elever från olika kyrkosamfund. De finansieras genom stora fonder, kyrkliga bidrag och gåvor från enskilda personer, till stor del kyrkomän, som är intresserade av att befrämja denna

⁸ *Annuaire Societatis Iesu* 1964–1965.

⁹ L'Eglise protestante évangélique, som är erkänd av staten, l'Eglise chrétienne missionnaire belge och l'Eglise évangélique méthodiste.

¹ Det årliga statsanslaget gäller »la formation des professeurs de religion protestante dans les écoles». Dekanus prof. William Thomas, Brüssel, till förf. 13.11.1965. Om denna fakultet se vidare artiklar i fakult. tidskr. *Veritatem in Caritate* 1955, 1959, 1960.

form av teologisk utbildning. Dessa interdenominationella schools och seminaries utgör lika litet som de denominationella någon administrativ del av en kyrkligt oberoende högskola.

Det finns emellertid också s. k. University Divinity Schools, exempelvis vid Harvard, Yale och Chicago-universitetet. Det må inskjutas, att de amerikanska universiteten benämnes omväxlande colleges och universities. Ett college är egentligen en läroanstalt med fyraåriga kurser, som leder fram till en Bachelor of Arts. Men vid åtskilliga högskolor, som har behållit benämningen college, finns möjlighet att nå ända till doktorsgraden. Ett university omfattar dels ett fyraårigt college, dels olika högre avdelningar, s. k. professional schools och graduate schools. Antalet statliga universitet tenderar att öka. Sedan gammalt finns emellertid ett stort antal högskolor, som står under kyrklig administration, och flera framträdande universitet, som drives av privata stiftelser.

Den nyssnämnda gruppen teologiska fakulteter, University Divinity Schools, utgör en del av ett privat, inte samfundsanknutet universitet, där de vid sin sida har andra professional och graduate schools för juridik, medicin etc. Dessa teologiska schools, som fungerar som både prästutbildningsanstalter och fakulteter för högre teologiska studier, är oberoende av kyrkliga myndigheter men sedan gammalt förankrade i en protestantisk tradition. Även vid de privata högskolorna finns på vissa punkter ett naturligt band mellan de teologiska fakulteterna och kyrkosamfunden. Olika associationsgaranterar, att utbildningen står på den nivå, som avnämarna önskar. Där emot är varken de kyrkliga eller de privata fakulteterna beroende av statliga myndigheter. Anslag och lån från federalt och/eller delstatligt håll kan ges till de allmänbildande colleges men inte till de teologiska fakulteterna eller seminarierna. Gällande skatteavdragsrätt underlättar emellertid deras möjligheter att själva finansiera sin verksamhet.²

Ett utmärkande drag för de kyrkliga och privata universiteten är att de i organisatoriskt avseende präglas av ett allmänt föreningssystem. Omkring 90 % av de teologiska fakulteterna vid de kyrkliga och privata högskolorna på protestantiskt håll tillhör The American Association of Theological Schools in The United States and Canada. Denna organisation omfattade:

År	Antal fakulteter	Professorer, docenter och lektorer	Studenter
1945	65	869	7 726
1950	71	1 119	12 867
1955	111	1 875	18 215
1960	126	2 363	19 976
1965	127 ³	2 500	21 025

² R. NIEBUHR-D. WILLIAMS-J. GUSTAFSSON, *The Advancement of Theological Education* (1957). A. BAIRD i *The Journal of Bible and Religion* 1961, s. 16 ff. The Amer. Association of Theol. Schools. Bulletin 26 (1964). W. C. DE VANE, *Higher Education in twentieth-century America* (1965). Utredningens intervju med dr Edgar Carlsson i S:t Peter 27.9 och dr Schiotz i Minneapolis 28.9.1965.

Härtill kommer de 10 procenten protestantiska fakulteter, som inte är medlemmar i nämnda association och alla teologiska fakulteter på romersk-katolskt och på judiskt håll.⁴ Så komplicerad som organisationen av den teologiska utbildningen och forskningen är i USA, är det praktiskt taget ogörligt att ange någon ungefärlig procentsiffra beträffande lärare och studenter vid de teologiska fakulteterna i förhållande till hela antalet lärare och studenter vid universiteten.⁵

I sin återverkan på det allmänna undervisningsväsendet har gränsdragningen mellan kyrka och stat bidragit till ett visst slags antiintellektualism i religiösa frågor. »Den andra sidan av samma sak är att kyrkosamfundet i sin egen skolverksamhet har frihet att och förväntas bedriva religionsstudiet inom sin egen tros speciella ram.»⁶ Under det senaste decenniet i synnerhet har emellertid teologien tagits upp i »religionsdepartement» och »fil. doktorsprogram i religion» inom fakulteter för konst och vetenskap vid alla större universitet i USA. Det är därvid av särskilt intresse, att departments of religion har tillkommit också vid åtskilliga statsuniversitet. Det finns alltså teologie studerande även vid en rad statsuniversitet. Men dessa »departement» täcker inte så många discipliner i kristen religion, att statsuniversiteten kan sägas ha teologiska fakulteter. State University of Iowa ger likväl ganska omfattande teologisk undervisning. Anmärkningsvärt är, att religionsundervisningen vid somliga statsuniversitet har tillkommit på kyrkligt initiativ. Professorerna ifråga avlönas av kyrkosamfund, men deras befattningar hör organisatoriskt till statsuniversiteten. Vid andra sådana finansieras religionsdepartementen av allmänna medel alltifrån sin tillkomst. Tendensen är nu den, att också de som tidigare ekonomiserats av kyrkosamfund övergår till att bli bekostade av statsmedel, och att allt flera statsuniversitet håller sig med lärostolar i religionshistoria och därmed besläktade discipliner.⁷

2.1.6. Allmänna tendenser utomlands

Att förekomsten av statliga och icke-statliga fakulteter inte minst på senare tid har varit föga beroende av hur man löst frågan om relationen kyrka och stat är en av de principiellt viktiga punkter, som en internationell utblick

³ Av dessa 127 Theological Schools ligger 109 i USA.

⁴ The American Association of Theological Schools. Bulletin 26 (1964). American Universities and Colleges ed. by Mary Irwin (1964).

⁵ En sammanräkning av uppgifterna i The World of Learning 1965-1966 visar att de universities och colleges i USA, som finns upptagna där, år 1964 hade 275 150 lärare och 3 771 700 studenter.

⁶ K. STENDAHL i The Church Review April-May 1964, s. 12.

⁷ E. R. GUTHRIE, The State University: Its Function and its Future (1959). A. P. H. STOKES-L. PFEFFER, Church and State in the United States (1964), s. 402 ff. Utredningens intervju med dr J. J. Littell i Chicago 24.9.1965 och dr Karl A. Olsson i Chicago 25.9.1965. Prof. K. Stendahl, Harvard University, till förf. 12.5.1966.

klarlägger. Det är således exempelvis inte endast länder med statskyrko-system, som har uteslutande statsfakulteter.

I ett land med endast statsfakulteter, nämligen Östtyskland, byggs några kyrkliga läroanstalter ut så, att de tenderar till att i praktiken bli fristående teologiska fakulteter. Detta är snarast ett undantag och närmast politiskt betingat. Tendensen att upprätta fristående fakulteter är i allmänhet betydligt mindre än tidigare.

I länder med både fristående och statliga fakulteter präglas utvecklingen i stort sett av ett allt mer harmoniskt förhållande mellan dessa olika teologiska fakulteter. I Västtyskland och flera andra länder underlättas detta av att också statsfakulteterna betjänar bestämda konfessioner.

I allt flera länder är tendensen den, att statsuniversitet, som hittills haft föga eller inget utrymme för religionsvetenskap och teologi, nu tar upp sådana discipliner. Därvid blir inte endast religionshistorien och närbesläktade humanistiska ämnen företrädda utan också olika teologiska discipliner.

Påfallande är att det utomlands har betraktats och i stor utsträckning alltfört anses som naturligt, att också statsuniversitetens teologiska fakulteter är nära bundna till bestämda kyrkosamfund och konfessioner. I t. ex. länder med evangelisk-lutherska och romersk-katolska invånare finns därför både evangeliska och katolska statsfakulteter. Det i avsnittet 2.1.2. relaterade fallet Osmo Tiililä är emellertid ett exempel på att den juridiska bindningen till den eller den bekännelsen på sina håll tenderar att försvagas.

Ett genomgående drag är, att universiteten och berörda myndigheter har en positiv inställning till teologien. Den allmänna upprustningen av den akademiska undervisningen och forskningen kommer mestadels de redan befintliga teologiska fakulteterna till godo, och nya sådana tillkommer. *Recherches internationales à la lumière du marxisme*, 49, sept.-oct. 1965. Numéro spécial, *Evolution du christianisme* är ett exempel på det ökade intresse för religionsforskning, som förekommer på kommunistiskt håll. Ett annat liknande exempel därpå är *Religionssoziologie: Internationale Forschungsberichte*, 1, 1966. D. Alexander-Institut für Philosophie der Friedrich Schiller-Universität Jena.

2.2. I Sverige

2.2.1. De teologiska statsfakulteternas uppbyggnad och omfattning

Det svenska universitetsväsendet är statligt. Dess högsta myndighet är således Kungl. Maj:t. Samtliga universitet och flertalet andra högskolor sorterar under ecklesiastikdepartementet, medan lantbruks-, skogs- och veterinärhögskolorna lyder under jordbruksdepartementet. Handelshögskolan i Stockholm är numera den enda privata högskolan i landet, och även den tilldelas vissa statsbidrag. Beträffande såväl de teologiska fakulteterna som andra statliga universitets- och högskoleenheter är det Kungl. Maj:t,

som utnämner professorerna och andra högre befattningshavare, samt riksdag och Kungl. Maj:t som beviljar riksstatsanslag.

Närmast under departementsnivån är universitetskanslersämbetet den centrala myndigheten för bl. a. universiteten och därmed också för de två teologiska fakulteter, som sedan gammalt finns vid universiteten i Uppsala och Lund. I och med instruktionen av den 4 juni 1964 för universitetskanslersämbetet har Kungl. Maj:t delegerat flera ärenden än tidigare till detta ämbete.⁸ Detta skall ha inseende över universitetens verksamhet och främja universitetens ändamål och utveckling. Det åligger ämbetet att »följa forskningens och utbildningens utveckling, villkor och behov samt i fråga om utbildningen verka för att denna till innehåll och organisation fortlöpande utvecklas i takt med forskningens framsteg och anpassas efter samhällslivets krav, därvid förhållandena utomlands jämväl skola beaktas».⁹ Ämbetet äger också att utfärda vissa föreskrifter beträffande universitetens utbildnings- och förvaltningsverksamhet. Det fastställer studieplanerna och avgör även en del ekonomiska frågor. Dessutom handlägger det besvär-ärenden, vilka också kan gå vidare till Kungl. Maj:t.

Inom ämbetet finns sedan 1964 fem s. k. fakultetsberedningar, varav en är beredande organ i fråga om humaniora och teologi. I en annan fakultetsberedning har rätts- och samhällsvetenskaperna förts samman, i en tredje medicin, odontologi och farmaci, i en fjärde matematik och naturvetenskap och i en femte olika tekniska vetenskaper. Att teologi och humaniora föres samman på detta centrala plan är således analogt med vad som sker i andra fakultetsberedningar.

Ett annat centralt statligt organ, som har att befatta sig med bl. a. teologisk undervisning, är skolöverstyrelsen. Den decentraliserade akademiska undervisningen för ett och två betyg och vidareutbildningen av lärare med akademisk examen är nämligen för närvarande förlagda under skolöverstyrelsen och inte under universitetskanslersämbetet.

Samtidigt som Kungl. Maj:t delegerade flera typer av ärenden till dessa centrala organ, anförtrorde den genom 1964 års universitetsstadga¹ statsuniversitetens lokala myndigheter att själva avgöra flera slag av ärenden än tidigare. Varje universitets egen styrelse benämnes konsistoriet, och detta består av i första hand universitetets rektor, prorektor och dekanerna från varje fakultet.²

⁸ SFS 1964: 473.

⁹ Kungl. Maj:ts instruktion för univ. kanslersämb. 4.6.1964 § 3, mom. a. SFS 1964: 473.

¹ Kungl. Maj:ts stadga för universiteten och vissa högskolor 4.6.1964. SFS 1964: 461.

² Teologiska fakulteter finns som nämnts i Uppsala och Lund. Juridiska fakulteter finns vid universiteten i Uppsala, Lund och Stockholm, medicinska vid universiteten i Uppsala, Lund, Göteborg och Umeå, humanistiska (med historisk-filosofiska och språkvetenskapliga sektioner) i Uppsala, Lund, Stockholm och Göteborg, filosofisk i Umeå, samhällsvetenskapliga i Uppsala, Lund, Stockholm och Göteborg, matematisk-naturvetenskapliga (med matematisk-fysiska, kemiska och biologisk-geografiska sektioner) i Uppsala, Lund, Stockholm och Göteborg samt odontologiska fakulteter i Lund och Umeå.

De båda teologiska statsfakulteterna hade länge sju ordinarie professurer var. De olika disciplinerna presenteras närmare i avsnittet 3.1. nedan. I och med att K. B. Westman erhöll en personlig professur 1930 i missionshistoria och ostasiatisk religionshistoria, blev en åttonde lärostol knuten till fakulteten i Uppsala. När han pensionerades, nyinrättades en statlig professur där i ämnet kyrkohistoria med missionshistoria. Dessutom tillkom år 1947 en lärostol i religionsfilosofi vid fakulteten i Lund. Alltifrån det året finns det således sexton teologie professurer i riket. De teologiska fakulteterna har var sin lärostol i religionshistoria med religionspsykologi, Gamla Testamentets exegetik, Nya Testamentets exegetik, kyrkohistoria, dogmatik med symbolik, teologisk etik (med religionsfilosofi³) och praktisk teologi med kyrkorätt. Dessutom finns som nämnts en professur i religionsfilosofi i Lund och en i kyrkohistoria med missionshistoria i Uppsala.

Av forskarstipendierna vid universiteten i Lund och Uppsala erhöll teologerna ett 1946, två 1947 och tre 1948–52. När detta slag av stipendier år 1952 omändrades till ett antal tidsbestämda e. o. forskardocentbefattningar, fick de tre dåvarande teologie forskarstipendierna sådana tjänster.⁴ Under åren 1954–65 föll i konkurrensen därom endast en forskardocentur på var och en av de teologiska fakulteterna.⁵

Antalet e. o. docenturer i de två fakulteterna är konstant sedan år 1948. I början av efterkrigstiden förfogade de över fyra docentstipendier var. Vid den allmänna upprustningen av universiteten 1946–47 tilldelades de flera, så att de 1948 kunde utdela fjorton sådana tillsammans, vilka 1952 övergick i lika många tidsbestämda e. o. docentbefattningar. Sedan år 1948 delar den lundensiska fakulteten en biträdande lärartjänst med en filosofisk fakultet. Året innan erhöll de båda teologiska fakulteterna en första assistent var, och 1960 fick Uppsala-fakulteten ytterligare en assistenttjänst.

Antalet teologie studerande steg kraftigt, sedan en ny organisation av studiegång och examensväsende vid de teologiska fakulteterna blivit antagen 1955 på grundval av universitetskanslersämbetets utredning och förslag.⁶

³ Tillägget »med religionsfilosofi» gäller endast lärostolen i Uppsala.

⁴ Vid sidan av forskningen föreläser forskardocent 25 timmar per år. För behörighet, som fastställs genom ett sakkunnigeförfarande, stadgas, att vederbörande »genom vetenskapliga arbeten ådagalagt utmärkt forskarbegävninng och intager en verkligt framstående ställning inom sin vetenskap».

⁵ Enligt 1965 års statsverksproposition kan i samband med varje forskardocents avgång från sexårsförordnande en ny tjänst inrättas. Till följd därav erhöLL den teologiska fakulteten i Lund år 1966 ytterligare en forskardocentbefattning.

⁶ Utbildningen av präster och kristendoms lärare. Universitetskanslersämbetets utredning och förslag, jämte utfärdade nya författningsbestämmelser (1955). Kungl. Maj:ts stadga av den 6 maj 1955 ang. teologiska examina och Kungl. Maj:ts samma dag givna kungörelser med dels särskilda bestämmelser om ämnet kristendoms kunskap i filosofie ämbetsexamen och kandidatexamen, dels ändring i 1955 års stadga angående filosofiska examina finns tryckta också i de teologiska fakulteternas studiehandböcker.

Den nya studieordningen innebar överlag en förkortning av studierna. I teologie licentiatexamen krävdes inte längre mer än ett examensämne. Teologisk-filosofisk examen upphörde. De förberedande studier den omfattade inarbetades i det teologiska studiet. Teologie kandidatexamen kunde avläggas på 7 terminer. Genomsnittstiden var tidigare 10,3 terminer. Utbildningen av läroverksadjunkter koncentrerades genom att de för skolans undervisning erforderliga momenten sammanfördes ur samtliga teologiska ämnen till ett universitetsämne, som motsvarade skolämnet kristendomskunskap. För adjunkter på enhetsskolans högstadium infördes en lägre utbildning. För att kunna samordna den teologiska utbildningen av kristendomsläraryrarna med den humanistiska utbildning, som fordrades för deras övriga undervisningsämnen i skolan, bestämdes, att ämnet kristendomskunskap skulle räknas till de humanistiska fakulteterna. Undervisningen och examinationen i ämnet äger rum i de teologiska fakulteterna, och där är denna lärarutbildning samordnad med den teologiska kandidatundervisningens första hälft, den s. k. översiktskursen.⁷

Antalet aktivt studerande vid de teologiska fakulteterna sjönk under decenniet 1945–54 från 525 till 284. Men i samband med övergången till 1955 års studieordning började som nämnts en starkt uppåtgående kurva. År 1955 nyinskrevs 237. År 1960 fanns det 800 teologie studerande i landet, och vid utgången av år 1965 hade siffran härför stigit till ca 1 060. Dessa uppgifter bygger på den officiellt erkända statistiken. Siffrorna för antalet inskrivna vid fakulteterna ligger betydligt högre.⁸ Antalet teologie studerande är avsevärt större än antalet blivande präster. Examinationen och yrkesvalet framgår av de följande avsnitten 3.1. och 3.2. om forskningen och undervisningen.⁹

Den s. k. automatiken¹ infördes inte i de teologiska fakulteterna. Vad som brast i fråga om lärartilldelningen² komparerades i stället med kurs-

⁷ Enligt en särskild studieplan, fastställd av kanslern, ges för TK-examens första del en tre terminer omfattande bunden undervisning, som behandlar grunderna av teologiens olika ämnesområden. Denna s. k. översiktskurs omfattar fyra delkurser, nämligen i exegetisk, historisk och systematisk teologi samt religionshistoria. Studieplan för översiktskursen över TK-examens första del, fastställd av kanslern för rikets universitet 30.6.1955, ändrad 28.5.1957.

⁸ Den överskjutande delen av de inskrivna utgöres av samtliga licentiat- och doktorer vid fakulteterna och alla sådana teologer, som har flyttat från sin universitetsstad men som står kvar i studentnationen.

⁹ Tabell 1. Antalet lärare och elever vid de teologiska fakulteterna. Se nedan s. 60 f.

¹ Att den s. k. automatiken infördes i de filosofiska fakulteterna år 1958 innebar, att deras lärarresurser ställdes i fast relation till det ökade studentantalet. Till grund för undervisningsresursernas dimensionering lades därvid ett system med s. k. organisationsplaner, som anger undervisningstimmar per student, gruppernas storlek, lärarkategori och dylikt.

² Vid kostnadsberäkningarna i samband med 1955 års reform gjorde universitetskanslern följande uttalande: »Fakulteternas nuvarande lärarstabers synes vara tillräckliga

Tabell 1. Antalet lärare och elever vid de teologiska fakulteterna.

	År 19-								
	45	46	47	48	49	50	51	52	53
Professorer	15	15	16	16	16	16	16	16	16
E. o. forskardocenter	0	1	2	3	3	3	3	3	3
E. o. docenter	8	8	13	14	14	14	14	14	14
Biträdande lärare	0	0	0	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2
Assistenter	0	0	2	2	2	2	2	2	2
Aktivt studerande	525	517	463	452	418	402	366	334	313
Samtliga inskrivna	715	707	678	622	611	577	537	494	485
Nyinskrivna stud.	46	71	71	67	71	53	52	39	50

anslag.³ De viktigare utgiftsposterna för de två teologiska fakulteternas undervisning och forskning och motsvarande kostnader för samtliga fakulteter vid Uppsala och Lunds universitet framgår i stora drag av tabell 2 på sid. 62. Till jämförelse anges däri även de totala statsutgifterna för all högre utbildning och forskning (universitet, högskolor och forskningsråd) i riket.⁴

2.2.2. Stockholms teologiska institut

Vid sidan av de två teologiska statsfakulteterna finns inga vare sig kommunala eller fristående fakulteter i Sverige. År 1958 tillkom emellertid Stockholms teologiska institut, vars huvudsakliga ändamål är »att främja ungdoms utbildning till präster och lärare, meddela undervisning och utbildning i teologiska ämnen samt att främja vetenskaplig forskning och undervisning i teologiska ämnen».⁵

Detta teologiska institut bildades som en fristående stiftelse. Med tanke på att dess huvudmän representerade både Svenska kyrkan och frikyrkligheten, kan den sägas vara allmänt evangelisk. Denna stiftelse bad statsfakulteten i Uppsala att åtaga sig att utöva ledning av och tillsyn över institutets undervisning, och på fakultetens anhållan gav Kungl. Maj:ts tillstånd därtill. Till en början omfattade den på detta sätt organiserade undervisningen den teologiska översiktskursen.⁶ Efter två år utsträcktes den till att omfatta

för den avsedda prästutbildningen och en kristendomslärareutbildning av hittillsvarande omfattning. Blir, såsom avsetts, lärarutbildningen av större omfattning, måste fakulteternas lärarstab i större eller mindre utsträckning — tillfälligt eller permanent — utökas.» Utbildningen av präster och kristendomslärare, s. 94.

³ Efter att ha höjts 1958 från 34 700 till 44 300 kronor sänktes teologernas kursanslag 1960 till 39 500. Av det extra anslag, som var avsett till nya initiativ inom hela universitetsvärlden, nödgades universitetskanslern ge de teologiska fakulteterna regelbundna tilläggsanslag för att möjliggöra undervisning.

⁴ Statsliggarna och fakulteternas huvudböcker.

⁵ § 1 i de av stiftelsen Sthlms teol. institut antagna stadgarna. Tryckt i Årsberättelse för Stockholms teologiska institut 1958, s. 1.

⁶ Kungl. Maj:ts resolution 14.6.1958. Tryckt i a. a. 1958, s. 3 f.

År 19-	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65
16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2
2	2	2	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3
284	426	531	580	651	706	800	837	990	913	1094	1061	
450	579	681	729	821	863	943	990	1 088	1 117	1 146	1 123	
58	237	117	115	188	150	178	190	213	207	177	212	

»den utvidgade undervisningsverksamhet, som institutet kan komma att anordna i ämnet kristendomskunskap i filosofisk ämbetsexamen och filosofie kandidatexamen»,¹ och efter ytterligare två år vidgade Kungl. Maj:ts sitt tillstånd till att gälla såväl undervisning i samtliga ämnen i teologie kandidatexamen som den praktisk-teologiska övningskursens förberedande kurser.²

Genom att all undervisning vid Stockholms teologiska institut är förlagd till kvällstid, kan denna följas också av personer med förvärvsarbete. Inslaget av äldre studerande är här jämförelsevis stort. År 1960 redovisades vid institutet drygt 60 elever, 1962 95, 1964 145 och vid utgången av år 1965 174 elever. Vid institutet studerar bl. a. ett antal elever från Evangeliska fosterlandsstiftelsens institut och de frikyrkliga seminarier, som finns i Stockholm. Det föreligger således ett visst samarbete mellan Stockholms teologiska institut och samfundsanknutna läroanstalter. Eleverna vid det förra är inskrivna i den teologiska fakulteten vid statsuniversitetet i Uppsala,³ och lärare från denna fakultet sköter undervisningen. Å ena sidan utgör alltså institutet på visst sätt en del av statsfakulteten i Uppsala. Men å andra sidan är institutet såsom redan nämnts en fristående stiftelse. Verksamheten vid institutet har hela tiden finansierats till 33% med hjälp av kursavgifter, 25% anslag från stiftsrådet, 22% kollekter och gåvor av olika slag och 20% anslag från församlingarna.⁴

2.2.3. Den extramurala undervisningen

Under 1960-talet har också förekommit s. k. extramural undervisning. Teologiska översiktskurser har givits i Skellefteå 1962-64, 1963-65, Växjö 1963-65

¹ Kungl. Maj:ts res. 28.7.1960. Tryckt i a. a. 1960, s. 19.

² Kungl. Maj:ts res. 19.7.1962. Tryckt i a. a. 1962, s. 19 f.

³ Undantagna är ett mindre antal s. k. extraelever, som saknar inskrivningskompetens vid universitet. Institutet har således bidragit till att antalet teologie studerande stigit avsevärt efter 1955 års studiereform.

⁴ I Kungl. Maj:ts proposition angående församlingsstyrelselagen nämndes Stockholms teologiska institut som exempel på vad samfälligheten i Stockholm kunde anslå medel till. Bihang till riksdagsprot. 1961, saml. 1, nr 70, s. 155.

Tabell 2. Kostnadsöversikt.

	De teol. fak. vid Uppsala o. Lunds univ.	Samtliga fak. vid Uppsala o. Lunds univ.	Totala statsutg. för högre utbildn. o. forskn.	Konsu- ment- prisindex (1949 = 100)
År 1945-46				
Löner och arvoden till lärare	192 000	2 626 000	25 875 000	91
Forskar- o. docentstipendier	48 000	486 000		
Materiel, apparater m.m.	6 200	881 000		
Biträdespersonal	0			
Summan av dessa poster	246 200			
Totalkostn. för Uppsala och Lunds univ.		5 557 000		
År 1955-56				
Löner och arvoden till lärare	1 004 000	15 362 000	81 877 000	133
Dokt.- o. lic. stipendier ^a	108 000	997 600		
Gästföreläsare ^b	4 800	35 300		
Materiel, apparater m.m.	25 500	4 319 000		
Biträdespersonal	36 000			
Summan av dessa poster	1 178 300			
Totalkostn. för Uppsala och Lunds univ.		28 802 000		
År 1965-66				
Löner och arvoden till lärare	2 136 500	77 364 000	478 136 000	190
Anslag till ograduade forskare ^c	34 000	1 354 000		
Dokt.- o. lic. stipendier	205 000	3 900 000		
Gästföreläsare	3 000	33 000		
Materiel, apparater m.m.	95 000	11 040 000		
Biträdespersonal	97 500	13 000 000		
Summan av dessa poster	2 571 000	106 691 000		
Totalkostn. för Uppsala och Lunds univ.		111 162 000		

^a Doktorand- och licentiestipendierna tillkom 1948.

^b Anslaget till gästföreläsare tillkom år 1948.

^c Anslaget till ograduade forskare tillkom 1958.

och Jönköping 1964-66. År 1965 startade sådana kurser också i Göteborg och Linköping. På var och en av dessa orter har varje översiktskurs följts av ett 20-tal elever, sammanlagt omkring 125 studerande.

Organisatoriskt har den teologiska undervisningen i Skellefteå, Växjö, Göteborg och Linköping i likhet med annan s. k. extramural undervisning varit underställd skolöverstyrelsen och närmast berörda statsfakultet. Verksamheten har finansierats genom skolöverstyrelsen. Ämnesrepresentanterna i den teologiska fakulteten i Uppsala har utsett lärarna till kurserna i Skellefteå och Linköping, och deras kolleger i lundafakulteten har utsett de extramurala lärarna i Växjö och Göteborg. Studenterna ifråga har varit inskrivna i respektive teologisk fakultet.

Med den teologiska översiktskursen i Jönköping hade skolöverstyrelsen däremot ingen befattning. Initiativet där togs av Tjänstemännens bildningsverksamhet. Därmed erhöill man ett visst statsbidrag på annan väg liksom även kommunalt stöd i en stad mån om att bli filialort till ett universitet. Därutöver bekostades verksamheten genom elevavgifter. Kursen i Jönköping var formellt ingen akademisk undervisning. Behörighet att studera vid universitet krävdes inte av eleverna. Men på anhållan av Tjänstemännens bildningsverksamhet försåg lundafakulteten jönköpingskursen med lärare och var fakultetens dekanus även inspektor för denna kurs. Närmast under inspektor stod en särskild kursgivare, och den som tillförordnats därtill i Växjö (rektor Gustaf Dahlbäck) var också kursgivare i Jönköping. Även där var elever med universitetsstudiekompetens inskrivna i närmast belägna teologiska fakultet.

De lokala initiativen till dessa kurser var på samtliga platser framförallt ett led i strävandena att komma tillrätta med bristen på kompetenta lärare i kristendoms- och religionskunskap. I någon mån väcktes intresset för denna kursverksamhet också av ambitionen att underlätta prästrekryteringen.⁵

2.2.4. Från bekännelsekrav till troshänsyn

I ett avseende intar de teologiska fakulteterna i Sverige närmast en särställning, och det är beträffande deras status i konfessionellt hänseende. De organisatoriska banden mellan fakultet och kyrka är starkare i praktiskt taget alla andra länder. Vid en internationell jämförelse framstår fakulteterna i Uppsala och Lund numera som några av de minst kyrkobundna teologiska fakulteterna i hela världen. De enda band, som ännu kvarstår i Sverige, är fakulteternas representation i kyrkomötet och i universitetsstädernas domkapitel.

I den inledande historiken erinrades om att fakulteternas konfessionalism bröts redan under upplysningstiden och påvisades, hur banden mellan fakultet och kyrka sedan började att lösas. Ett fortsatt symptom härpå är — efter Arthur Engbergs tid som ecklesiastikminister — rekryteringen till episkopaten.⁶ Av Svenska kyrkans tretton biskopar var år 1945 inte mindre än sju f. d. teologie professorer. Efter 1958 finns ingen sådan i biskopskollegiet.⁷

För lärarna vid de teologiska fakulteterna i Sverige kvarstod krav på kyrkotillhörighet fram till 1950-talet. Före tiden för religionsfrihetslagens tillkomst föreskrev nämligen regeringsformen i § 28, att endast den, som

⁵ Se nedan s. 113.

⁶ Denna tendens är klar, ehuru flera olika faktorer har samverkat till framväxten av den nutida biskopstypen av församlings- och stiftsvårdande karaktär.

⁷ Tabell 3. Biskopskollegiets sammansättning 1945–65 ur rekryteringssynpunkt:

bekände den rena evangeliska läran, kunde utnännas till tjänst, varmed var förenad undervisningsskyldighet i kristendom eller teologisk vetenskap. Villkoret ansågs i praktiken vara uppfyllt genom medlemskap i Svenska kyrkan eller för utländsk sökande genom tillhörighet till annat evangeliskt-lutherskt samfund. Utan att något föreskrivits därom kunde emellertid Kungl. Maj:t därutöver ta hänsyn till om en sökande manifesterat uppenbar kyrkofientlighet.⁸ Tolkningen av formuleringen »den rena evangeliska läran» var dock vid. Redan 1937 hade den t. ex. medgivit, att en av landets ledande baptister hade blivit professor i en teologisk disciplin. Utgångspunkten för utvecklingen härvidlag under detta skede var förvisso ett högst formellt bekännelsekrav. I samband med religionsfrihetslagens tillkomst uppgavs även formellt kravet på medlemskap i Svenska kyrkan. Denna förändring förtjänar att bli klargjord något närmare.

Dissenterlagskommittén behandlade till följd av sitt uppdrag behörighetsfrågan mera ur den religiösa än ur den vetenskapliga frihetens aspekt. Angående den senare betraktade kommittén det som en självklarhet, att den teologiska forskningen skulle äga den vetenskapliga frihet, som är förutsättningen för all forskning. Som något lika självklart ansåg den, att en personlig anslutning till den kristna åskådningen »icke utgör ett hinder för allvarligt vetenskapligt arbete».⁹ Den utvecklade inte den frågan närmare.

Kommittén angav, att orsaken till kravet på kyrkotillhörighet låg i ett naturligt hänsynstagande till de teologiska fakulteternas faktiska uppgifter. Vid sidan av forskningen, som inte motiverade någon begränsning av den religiösa friheten, hade fakulteterna att meddela en undervisning, som i främsta rummet stod i prästutbildningens tjänst, och det syntes rimligt, att de, som hade hand om utbildningen av prästerna, själva tillhörde kyrkan. Kommittén stannade därför inför följande bestämmelse om behörighetsgrunden. »Till tjänst, varmed är förenat åliggande att meddela undervisning i teologisk vetenskap, må ej annan utnännas än medlem av svenska kyrkan eller annat samfund med evangelisk grundåskådning.»¹

Kommittén släppte därmed icke hänsynstagandet till fakulteternas uppgifter ur sikte. Den framhöll det vara förenligt med den teologiska undervis-

	År 19-																					
	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	
Från professur	7	7	7	6	6	6	5	4	4	4	4	3	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Från docentur	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	2	2	2	2
Från docentur och kyrkl. tj.	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	2	2	4	4	4	5	6	6	6	6	6	6
Från kyrkl. tj.	4	4	4	5	5	5	6	8	8	8	7	8	7	7	8	7	6	6	5	5	5	5

⁸ ROBERT MALMGREN, Sveriges grundlagar, 5 uppl. utg. av E. Fahlbeck och H. Sundberg (1951), s. 32 ff.

⁹ SOU 1949: 20, s. 97.

¹ A. a., s. XI, 97.

ningens intressen, att medlemmar av trossamfund, som stod Svenska kyrkan nära, kunde inneha lärartjänster vid fakulteterna. Vidare framhävde den fakulteternas uppgift att utbilda kristendoms lärare och poängterade, att allt flera studerande av olika samfund inskrev sig i de teologiska fakulteterna, liksom att en vidgad behörighet till kristendoms lärartjänster vid högre allmänna skolor var att vänta. Kommittén fann samtidigt, att de praktisk-teologiska övningsinstitutens anknnytning till fakulteterna kunde bestå utan olägenhet, även om några fakultetsledamöter skulle stå utanför Svenska kyrkan.²

Några remissinstanser ville se de band, som ännu fanns mellan fakultet och kyrka, bevarade. Under framhållande av att prästutbildningen var en av de teologiska fakulteternas huvuduppgifter, motsatte sig fakulteten i Uppsala, domkapitlen i Linköping och Härnösand, kyrkofullmäktige i Malmö och missionssällskapet Bibeltrogna vänner en ändring av behörighetsvillkoren. Härnösands domkapitel åberopade, att det i Danmark ansågs vara självklart, att endast medlemmar av danska kyrkan utnämndes till teologie professorer. Enligt de nämnda instanserna i Linköping och Malmö kunde en ändring leda till att kyrkan upprättade särskilda prästutbildningsanstalter. Den teologiska fakulteten i Lund ansåg i likhet med dem, att en sådan utveckling skulle få ogynnsamma följder för både stat och kyrka. Lundafakulteten underströk, att den gemensamma utbildningen vid fakulteterna av studerande från de mest skilda läger medförde en utjämnande effekt på rådande motsättningar. Därjämte erinrade den om att de teologiska fakulteternas professorer utgjorde valkorporation vid vissa biskopsval (en funktion som sedan upphörde 1963) och val av domkapitels- och kyrkomötesledamöter. Med tanke på dissenterlagskommitténs förslag att föreståndare för praktiskt-teologiskt institut skulle tillhöra Svenska kyrkan, föreslog kanslern för rikets universitet, att professorer i praktisk teologi skulle vara medlemmar av denna. Göteborgs domkapitel var av den uppfattningen, att de teologiska lärarna skulle tillhöra Svenska kyrkan inte endast formellt utan också reellt.

Växjö domkapitel framförde tanken på rörliga professorer för sådana, som tillhörde annat samfund än Svenska kyrkan. Vännernas samfund (kväkarna) höll fast vid den evangeliska grundåskådningen som behörighetsgrund men tillade, att denna skulle vara oberoende av medlemskap i något trossamfund. Juridiska fakulteten i Lund skilde mellan lärare, vars åliggande främst avser prästutbildningen, och övriga tjänsteinnehavare och menade, att de föreslagna bestämmelserna behövde gälla endast de förra. Juridiska fakulteten i Uppsala föreslog, att Kungl. Maj:t på framställning av vederbörande samfund skulle avgöra om dess medlemmar skulle ha be-

² A. a., s. 98 ff. Den som förordnades att förestå eller meddela teologisk undervisning vid de teol. fakulteternas praktiska övningskurser skulle enligt kommitténs förslag vara medlem av Svenska kyrkan. A. a., s. VIII, 100 f.

fordringsrätt inom de teologiska fakulteterna. Enligt såväl domkapitlet som den teologiska fakulteten i Lund borde behörighetsvillkoren gälla blott ordinarie tjänster och således inte docenturer.

Domkapitlet i Uppsala gav uttryck åt en i remissyttrandena ganska allmän mening, när den uttalade, att goda skäl talade för bibehållande av kyrkotillhörighetskravet, men att förslaget om vidgad behörighet i realiteten inte medförde någon större »risk» för kyrkans del. De flesta instanser uttalade sitt gillande av kommitténs förslag, och åtskilliga — däribland flera kyrkliga instanser — gick förbi frågan om de teologiska lärartjänsterna. Några ville å andra sidan gå längre än kommittén. Länsstyrelsen i Göteborg hävdade, att lärartjänsterna i t. ex. religionshistoria och Gamla testamentets exegetik inte motiverade de föreslagna behörighetsvillkoren. En ledamot av Göteborgs domkapitel och två ledamöter av den teologiska fakulteten i Uppsala gjorde gällande, att allt vad konfessionella behörighetskrav heter borde upphävas för samtliga lärare vid de teologiska fakulteterna.³

I Kungl. Maj:ts proposition erhöll förslaget denna förändrade lydelse: »Till prästerlig befattning inom svenska kyrkan må ej annan utnämnas än den som bekänner kyrkans lära. Medför annan befattning skyldighet att undervisa i kristendom eller teologisk vetenskap, *skall Konungen taga den hänsyn till de sökandes trosåskådning, som därav påkallas.*»⁴ Av departementschefens uttalande framgår likväl, att man var överens med dissentertlagskommittén om att en person med en mot evangelisk trosåskådning stridande uppfattning inte skulle kunna erhålla teologisk lärartjänst. De som utövade en för prästutbildningen så central undervisning som professorerna i praktisk teologi måste tillhöra Svenska kyrkan. Av samma skäl borde företrädarna för flertalet ämnen göra det. Men också teologer tillhöriga samfund och riktningar, som står kyrkan nära, kunde komma ifråga. Kyrkotillhörigheten skulle elimineras som behörighetsvillkor men inte den evangeliska grundåskådningen. Det framhölls som ofrånkomligt, att de teologiska fakulteternas undervisning »måste äga en evangelisk-luthersk inriktning».⁵

Riksdagen tog inte upp punkten om de teologiska lärartjänsterna i så stor utsträckning. Utskottet biträdde departementschefens uttalande men ville få propositionens formulering »som därav påkallas» något uppmjukad och ändrade den till »som därav må påkallas».⁶ Till utskottets skrivning fogade tvenne ledamöter följande reservation: »Beträffande de teologiska lärartjänsterna vill utskottet dock framhålla, att undervisningen i exegetik, dogmatik och etik måste anses vara en för prästutbildningen lika central

³ Remissyttrandena återfinns i Handl. rör. Kungl. Maj:ts prop. 100 23.2.1951 om religionsfrihetslagen. Vol. 1. Justitiedepartementets arkiv.

⁴ Kungl. Maj:ts prop. 100, s. 4 (Bih. till riksdagsprot. 1951, saml. 1, bd 7).

⁵ Kungl. Maj:ts prop. 100, s. 80.

⁶ Särskilda utskottets utlåt. nr 1, s. 67, 81 f. (Bih. till riksdagsprot. 1951, saml. 11).

undervisning som den i praktisk teologi och att därför vad departementschefen uttalat om sistnämnda undervisning också bör gälla dessa ämnen.»⁷ Då utskottets utlåtande kom upp till behandling i kamrarna, uppmärksammades frågan om de teologiska lärarna av praktiskt taget endast reservanterna⁸ och utskottets ordförande, landshövding Rickard Sandler. Denne framhöll, att utskottet nog inte känt sig »fullt kompetent att examinera de olika teologiska professurerna i fråga om hur nära de befinna sig den prästerliga utbildningen».⁹ Riksdagen godkände utskottets formulering.

Riksdagens beslut 1951 och Kungl.Maj:ts kungörelse 1953 om ändring av § 28 i regeringsformen¹ innebar, att även formellt krav på medlemskap i Svenska kyrkan upphörde vara obligatoriskt villkor för innehav av lärartjänst inom teologisk fakultet. Medlem av annat evangeliskt trossamfund har sedan kunnat utnämnas till sådan tjänst utan att tillhöra Svenska kyrkan. Om lagstiftarna fäste avseende vid att en evangelisk grundinriktning framhölls vara rimlig utifrån beaktandet av de teologiska fakulteternas uppgifter, blev tanken därpå emellertid alltmer undanträngd under de följande årens debatt.

I och med den nya religionsfrihetslagstiftningen finns det inte längre någon bestämmelse om att de, som förordnas till föreståndare för de praktisk-teologiska övningskurserna i Lund och Uppsala, måste tillhöra Svenska kyrkan. Därmed löstes ännu ett band mellan de teologiska fakulteterna och Svenska kyrkan.

Forskningen berördes inte på något sätt av stadgandet om hänsyn till trosåskådningen. En konfessionslös eller en mosaisk trosbekännare eller en romersk katolik avsågs t. ex. kunna förordnas till docent, även om han inte utan vidare tänktes kunna erhålla någon e. o. docentbefattning. Den nyssnämnda grundlagsparagrafen var likväl inte tillämplig i sådana fall. Den gäller tjänster, till vilka Konungen utnämner, och det var kanslern för rikets universitet, som tillsatte docenterna.

I samma grundlagsparagraf stadgas: »Till lärarebefattningar vid universiteterna, de teologiska läroverksstjänsterna likväl undantagna . . . må dock utnämnas även utländska män och kvinnor.» I ett remissyttrande 1954 föreslog den teologiska fakulteten i Lund, att orden »de teologiska läroverksstjänsterna likväl undantagna» skulle utgå. Fakulteten ansåg det nämligen vara tillräckligt, att det i regeringsformen stadgades, att Konungen skulle »taga den hänsyn till den sökandes trosåskådning som därav må påkallas». Därvid gav den detta stadgande en reell innebörd och höll före, att hänsynen ifråga

⁷ Byråchef Ragnar Lundqvist och lantbr. E. V. Staxäng i Särsk. utskottets utlåt. nr 1, s. 99.

⁸ FK prot. 1951 nr 20, s. 32. AK prot. 1951 nr 20, s. 28.

⁹ FK prot. 1951 nr 20 s. 47.

¹ Riksdagens skriv. nr 280 (Bih. till riksdagsprot. 1951, saml. 14, avd. 1). Kungl. Maj:ts kung. 17.4.1953. SFS 1953 nr 131.

inte kunde slopas helt med tanke på de teologiska fakulteternas uppgift att utbilda präster.² Remissyttrandet föranledde ingen ändring. Men enligt grundlagskommentaren var passusen »de teologiska läraretjänsterna likväl undantagna» alltfört att uppfatta som ett hänsynstagande till att dessa lärare »vid sidan av sin vetenskapliga gärning ha till uppgift att utbilda präster för tjänstgöring i Svenska kyrkan».³

Religionsfilosofen teol. dr Harald Eklund hörde till dem, som framförde skarp kritik mot 1955 års studieordning och som i mångt och mycket biträdde uppsalafilosofen Ingemar Hedenius i dennes kritik av de teologiska fakulteterna.⁴ Eklund och andra kritiker gjorde gällande, att »det nygrenska förslaget»⁵ och den därpå grundade omläggningen av teologernas studiegång och examensväsende manövrerades fram genom ensidig agitation och bristande offentlighet. De befarade bl. a., att den bundna studieordningen skulle medföra stora risker för personlig påverkan från lärarna. Eklund anförde lundafakultetens remissyttrande över universitetsstatuterna⁶ som bevis på konfessionell bundenhet, när han trädde upp vid professor Hedenius' sida i debatten år 1958.⁷ Denna behandlas i följande avsnitt.

Till denna kritiks bakgrund hör de teologiska motsättningar, vari Eklund var invecklad, och bl. a. den bekanta deklARATION, som samtliga professorer och docenter i Nya Testamentets exegetik vid Uppsala och Lunds universitet, utom en docent, avgav hösten 1951 i frågan om kvinnliga präster.⁸ Exegeternas fasta position aktualiserade så småningom på sina håll rent av frågeställningen, om inte den konfessionella bindningen var mindre före 1950-talet under en rad liberalt sinnade professorer än senare, då lagstiftningen hade blivit friare.⁹

Den fortsatta utvecklingen gick emellertid i den riktningen, att konfessionsfriheten i verkligheten var större än vad förarbetena till religionsfrihetslagen angav. Dessutom bröts ytterligare ett gammalt band mellan de teologiska fakulteterna och Svenska kyrkan i och med 1963 års biskopsvals-

² Sydsv. Dagbl. Snällposten 30.5.1954.

³ R. MALMGREN, Sveriges grundlagar, 8 uppl., utg. av G. Petré och H. Sundberg (1961), s. 37.

Vid remissbehandlingen av förslaget till nya universitetsstatuter föreslog lundafakulteten senare under samma år, att det i dessa skulle infogas en formulering om att hänsyn till vederbörandes trosåskådning skulle tagas också vid förordnande av docenter i de teologiska fakulteterna. Professorerna Harald Eklund och Hugo Odeberg reserverade sig emellertid mot fakultetens tolkning av hur gällande bestämmelser skulle tillämpas. Jfr ST 6.10.1954. Sydsv. Dagbl. Snällposten 21.3.1958.

⁴ HEDENIUS-EKLUND, Om teologien och kyrkan (1958).

⁵ Biskop Anders Nygren var universitetskanslersämbetets utredningsman.

⁶ Angående detta remissyttrande se närmast föregående not 5.

⁷ Sydsv. Dagbl. Snällposten 17.3.1958.

⁸ Exegeternas deklARATION finns avtryckt i bl. a. ERIK SJÖBERG, Exegeterna om kvinnliga präster (1953), s. 29.

⁹ Om debatten se följande avsnitt.

lag. Tidigare ägde de teologiska fakulteternas samtliga professorer säte och stämma i Uppsala och Lunds domkapitel vid ärkebiskops- eller biskopsval. Detta upphörde med den nya biskopsvalslagen.¹

Ytterligare förhållanden pekar i samma riktning. Gällande kursplaner i de olika teologiska disciplinerna visar överlag stor frihet i konfessionellt hänseende.

Bland de svenska teologer, som bedrev högre studier under 1950-talets senare del, fanns ett fåtal, som snarast ägde en romersk-katolsk trosåskådning.² År 1963 förordnades en teolog med sådan åskådning till docent. Att varken fakulteten eller övriga instanser därvid förde konfessionsfrågan på tal, var helt i sin ordning.³ Såsom docent vid fakulteten kvarstår lika självklart en teolog, som blev katolik 1963 efter att flera år tidigare ha lämnat sin e. o. docenttjänst. Om det däremot i något fall hade gällt en ansökan om en e. o. docentbefattning, kunde frågan om vederbörandes konfession ha tagits upp, emedan stadgandet i regeringsformen då analogiskt varit tillämpligt.

Lärare vid de teologiska fakulteterna och religionslärare vid gymnasierna faller under samma grundlagsbestämmelser, men betydelsen av de grundlagsbestämmelser, som gäller tillsättningen av tjänster, kan bli olika. En professor bestämmer exempelvis till skillnad från en gymnasielärare till stor del själv, vad innehållet i studieämnet skall vara. Den kompromiss mellan olika grupper i riksdagen, som den nya ordalydelsen av § 28 i regeringsformen utgjorde, innebar »en modifikation av grundlagstexten, varigenom klart kommer till uttryck, att hänsynstagandet till vederbörandes trosåskådning är graderat efter befattningens art».⁴

Beträffande lärarnas och studenternas kyrkotillhörighet redovisas här till sist statistiken för decenniet 1955–64.⁵ Först den senaste tidens utveckling är av större intresse i sammanhanget. De personer, som inte tillhör Svenska kyrkan, var länge få, och de, som har utträtt ur denna, utgör alltför mindre än 2% av landets befolkning. Under senare år har emellertid framförallt ett växande antal frikyrkliga studenter medfört en ökad differentiering i fråga om teologernas kyrkliga hemvist. Att många, som

¹ Bihang till riksdagsprot. 1963, saml. 1, nr 195; saml. 9, avd. 1, nr 52. SFS 1963 nr 633.

² I varje årskull av teologie licentiater 1960–62 fanns en, som övergick till den romersk-katolska kyrkan, och år 1962 disputerade en teolog, som hade konverterat ett år tidigare.

³ Förordnandet fördröjdes på grund av att det befanns nödvändigt att utreda frågan om bestämningen av den ifrågavarande speciella vetenskapliga forskningsdisciplinen. Teologiska fakultetens i Uppsala protokoll 29.10, 10.12.1962, 28.1, 27.5.1963. Kanslersförordnande 12.6.1963.

⁴ Särskilda utskottets ordf. R. SANDLER i FK 1951 nr 20, s. 43.

⁵ Att arbeta fram sifferuppgifterna härom alltifrån år 1945 vore en alltför tidskrävande uppgift. I de fall från och med 1955, då studentpräster, studentföreningars ledningar och andra nyckelpersoner bland teologerna i Uppsala och Lund inte har kunnat lämna fullt säkra uppgifter, har vederbörande blivit personligen tillfrågade om sin kyrkotillhörighet.

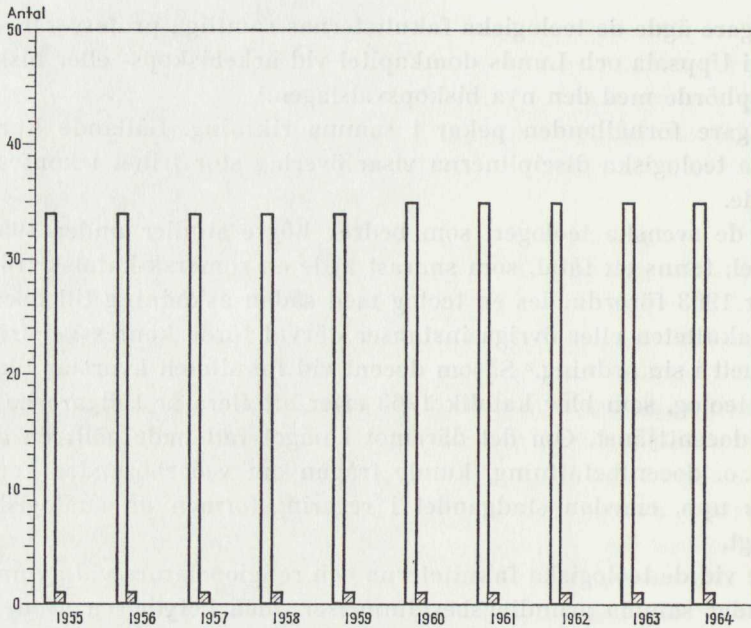

Diagram 1. Lärarnas kyrkotillhörighet.

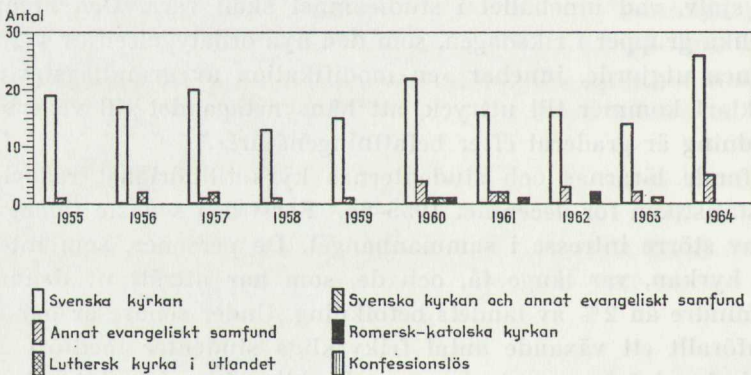

Diagram 2. Kyrkotillhörigheten hos dem som blivit teologie doktorer och licentiater.

läser teologi, inte går i vare sig Svenska kyrkans eller andra trossamfunds tjänst, framgår av den ingående redovisning av de utexaminerades yrkesval, som lämnas i de senare avsnitten om fakulteternas verksamhet.⁶

2.2.5. Skärpt debatt från och med år 1958

Av den tidigare framställningen framgår, att det i flera länder på senare tid ägt rum en försvagning av de teologiska fakulteternas konfessionella

⁶ Avsnittet 3.2. kompletterat med avsnitt 3.1.

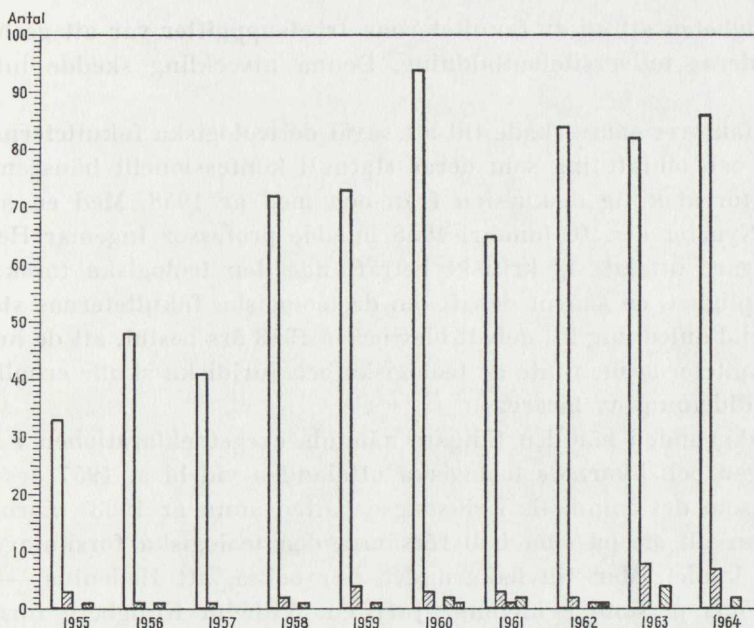

Diagram 3. Kyrkotillhörigheten hos dem som tagit teologie kandidatexamen.

bindning. I Sverige har denna tendens varit så pass stark, att de senaste årens utveckling kan sägas ha gällt de teologiska fakulteternas totala avkonfessionalisering. Det var därvidlag inte fråga om att bryta ett ensidigt och överdrivet betonande av hänsyn till bekännelsen. Den processen låg då redan långt tillbaka i tiden. Konfessionalismen var i hög grad bruten redan på 1700-talet. Att hävda något annat vore anakronistiskt. Såsom den tidigare framställningen visar, var det emellertid fråga om att lossa de yttre band, som alltfört förenade kyrka och fakultet, och att lämna utan avseende den

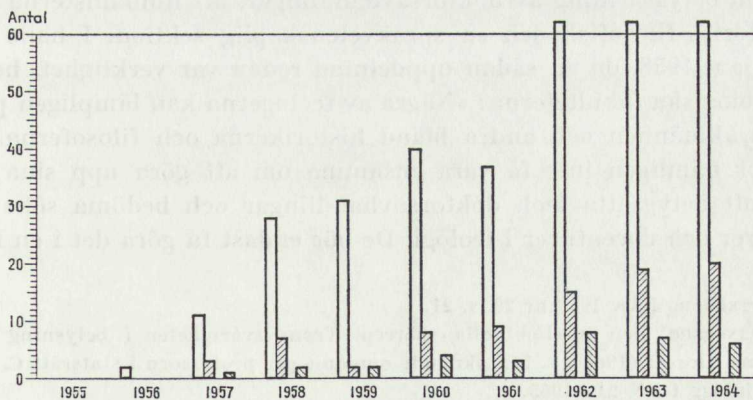

Diagram 4. Kyrkotillhörigheten hos fil. mag. och fil. kand. med tentamensbevis i kristendomskunskap.

omständigheten att en av fakulteternas arbetsuppgifter var att ge blivande präster deras universitetsutbildning. Denna utveckling skedde inte utan debatt.

Olika faktorer samverkade till att såväl de teologiska fakulteternas uppbyggnad och omfattning som deras status i konfessionellt hänseende blev föremål för åtskillig diskussion från och med år 1958. Med en artikel i Dagens Nyheter den 10 januari 1958 inledde professor Ingemar Hedenius, som tidigare uttalat sig kritiskt beträffande den teologiska forskningens vetenskaplighet, en skärpt debatt om de teologiska fakulteternas ställning. En särskild anledning till debatt blev också 1958 års beslut, att de humanistiska fakulteterna men inte de teologiska och juridiska skulle erhålla automatisk tilldelning av lärare.

Till bakgrunden hör den tidigare nämnda exegetdeklarationen i kvinno- prästfrågan och likartade teologiska uttalanden vid bl. a. 1957 års kyrkomöte. Såsom det framhölls i riksdagsdebatten ännu år 1963⁷ bidrog dessa uttalanden till att på sina håll försämra den teologiska forskningens anseende i landet. Men till bakgrunden hör också, att Hedenius — såsom Hägerströms personlige lärjunge juristen Wilhelm Klingberg formulerar det — med sin lovvärda ambition och talang att uttrycka sig begripligt även för icke fackmän förenar »en starkt affektladdad inställning till problemen och till personer, som vågar ge uttryck åt en från hans egen avvikande uppfattning».⁸ Som exempel kan nämnas Hedenius' artiklar i Dagens Nyheter i samband med den humanistiska sektionens betygsättning av en sociologs doktorsavhandling i Uppsala 1951.⁹ Dessa artiklar föranledde Större akademiska konsistoriet att till sitt protokoll ta ett särskilt yttrande av den medicinska fakultetens dekanus, den blivande prorektorn Robin Fåhraeus, mot Hedenius' metoder att polemisera mot meningsmotståndare vid universitetet.¹

I de nyssnämnda artiklarna förordade Hedenius med hänsyn till bl. a. frågan om betygsättning av doktorsavhandlingar, att humanisterna delades i en historisk-filosofisk och en språkvetenskaplig sektion. I hans debattinlägg i jan. 1958, då en sådan uppdelning redan var verklighet, heter det om de teologiska fakulteterna: »Några av teologerna kan lämpligen placeras bland språkmännen och andra bland historikerna och filosoferna. Teologerna bör nämligen inte få vara ensamma om att göra upp sina studiekurser, att betygsätta teol. doktorsavhandlingar och bedöma sökande till professurer och docenturer i teologi. De bör endast få göra det i en försam-

⁷ Å. ZETTERBERG i AK 1963 nr 20, s. 21.

⁸ W. KLINGBERG, Den intellektuella spärren. Trons svårigheter i belysning av Axel Hägerströms filosofi (1966), s. 14. Liknande omdöme ger professorn i statsrätt C. A. HESSLER i sitt inlägg i DN 21.4.1965.

⁹ HEDENIUS i DN 20 och 22.11.1951.

¹ Större akad. kons. prot. 24.11.1951 § 37. Uppsala univ. arkiv.

ling, vars majoritet utgörs av humanister.»² Först under sådana ändrade förhållanden kunde enligt Hedenius en religionsvetenskaplig forskning bedrivas och en tillfredsställande utbildning av religionslärare äga rum. Hans inlägg gick alltså ut på att de teologiska fakulteterna skulle integreras med de humanistiska fakulteterna.

Uppsalateologerna fann förslaget meningslöst ur både forskningens och utbildningens synpunkt. Dels utgör studiet av religionen ett organiskt helt, dels är de tvärvetenskapliga förbindelserna redan ganska livliga. Hedenius' teologiska kolleger i Uppsala pekade på utvecklingen i de stora kulturländerna, upprustningen av teologien i dessa länder och tillkomsten av nya teologiska fakulteter.³ Det gjorde också professor Gustaf Wingren i Lund, den teolog som engagerade sig mest i debatten. Han poängterade, att utbildningsfaktorn är den fakultetsbildande principen, och hävdade, att det var fullt möjligt för en teologie professor att arbeta på en gång vetenskapligt och i kyrkans tjänst.⁴ Frikyrkomannen fil. lic. Erland Sundström framhöll, att Hedenius och professor Harald Eklund tog för givet, att forskningen inom de humanistiska fakulteterna var och skulle förbli objektiv och förutsättningslös, och han frågade vilka garantier, som förelåg härför.⁵

År 1958 diskuterades frågan om de teologiska fakulteternas ställning också i Svenska ekumeniska nämndens kommitté för hemmaekumenik. På frikyrkligt håll hade man tidigare kritiserat fakulteterna som mer eller mindre bundna till den evangelisk-lutherska konfessionen. Nu underströk man objektivitetskravet men fann mindre anledning till kritik mot de teologiska fakulteterna. Bl. a. metodisten lektor Harald Lindström följde emellertid närmast dissenterlagskommitténs linje. Han betonade således, att det existerade en evangelisk kristenhet i landet, vilken bildade något av en enhet, och förutsatte, att de teologiska fakulteterna i Sverige hade en evangelisk inriktning.⁶ När fakulteterna senare åter berördes i den hemmaekumeniska kommittén, framhöll en annan ledande frikyrkorepresentant, att den frikyrkliga riksdagsgruppen stödde dessa under förutsättning, att de bedrev en objektiv undervisning.⁷

Efter riksdagens beslut om universitetsupprustning belyste professor Sven Göransson år 1959, hur de teologiska fakulteterna utan motivering ställdes utanför denna upprustning,⁸ en fråga som också togs upp i riksdagen.⁹

² DN 10.1.1958.

³ S. GÖRANSSON, G. LINDESKOG och H. RIESENFELD i DN 16.1.1958.

⁴ Sydsv. Dagbl. Snällposten 8.3, 12.4.1958.

⁵ ST 11.12.1958.

⁶ Svenska ekumeniska nämndens kommitté för hemmaekumenik prot. 4.4, 3.12.1958. Sv. ekum. nämndens arkiv.

⁷ A. EEG-OLOFSSON i a. a., prot. 10.11.1961.

⁸ Sv. D. 14.5.1959.

⁹ 1959 och 1961 framlades fyrpartimotioner. Bihang till riksdagsprot. 1959, saml. 3 nr 437, saml. 4 nr 530 och a. a. 1961 saml. 3 nr 312, saml. 4 nr 385. 1961 förordade stats-

Här må erinras om att ecklesiastikministern i direktiven för 1955 års universitetsutredning påminde om »att läkar- och tandläkarutbildningen, den juridiska och samhällsvetenskapliga utbildningen samt den teologiska utbildningen under senare år varit föremål för olika utredningar», och att reformer nyligen beslutats beträffande bl. a. den teologiska utbildningen.¹ En begynnande argumentering för upprustningen av främst de humanistiska och naturvetenskapliga fakulteterna var att dessa stod närmast i tur.

Bland de konkreta förslag till teologisk upprustning, vilka inte ledde till något men är av principiellt intresse som debattinlägg, var dåvarande läroverksadjunkten Olle Engströms förslag om en professur i ekumenik. I sin artikel därom framhävde denne kritiskt, att de teologiska fakulteterna i Sverige var konfessionella.² Fakulteternas representanter i debatten ställde sig frågande inför den kritiken men hälsade förslaget som en angelägen utbyggnad. Wingren betvivlade, att någon konfessionell bundenhet existerade »trots lagstiftningen».³

Ett annat konkret förslag var riksdagsmotioner år 1961 om en personlig professur i religionspsykologi vid Stockholms universitet för teol. dr Hjalmar Sundén.⁴ I yttrande infordrat av statsutskottet avstyrkte universitetskanslern förslaget med motiveringen, att frågan borde tagas upp av »universitetet i Stockholm eller lärosäte med teologisk fakultet» i den för petitaärenden vanliga ordningen.⁵

Ehuru de nämnda motionerna inte föranledde någon debatt, kom de teologiska fakulteterna att diskuteras vid 1961 års riksdag i samband med en annan fråga. Riksdagsmannen överförmyndaren John Lundberg, Uppsala, riktade uppmärksamheten på några universitetsteologer, när riksdagen debatterade spørsmålet om inrättande av kloster i riket. Han framhöll, att de åsyftade teologerna målmedvetet beredde marken för den romerska katolicismen i Sverige, och menade, att de teologiska fakulteterna borde följa »de riktlinjer, som gäller för svenska statskyrkan och för undervisningen på detta område».⁶ Rektor Stellan Arvidson insköt, att religionsfriheten gäller också professorerna i Uppsala, och att varje kontroll av den religiösa inställningen var utesluten, och rektor Thorvald Källstad gjorde

utskottet, att någon form av automatik fick komma till stånd även för de teologiska och juridiska fakulteterna, vartill riksdagen anslöt sig. A. a. 1961 saml. 6 nr 57, s. 10, saml. 13, avd. 1 nr 179.

¹ Anförande till statsrådsprot. 30.6.1955, tr. i bl. a. SOU 1957: 24, s. 10. Om universitetskanslerns samtidiga uttalande om lärartilldelningen till de teologiska fakulteterna se ovan s. 59 f. not 2. Se vidare SOU 1959: 45, s. 369.

² Kristet forum 1959, s. 153 ff.

³ Sv. D. 2.10.1959.

⁴ Bihang till riksdagsprot. 1961, saml. 3, nr 204 (Per-Olof Hanson m. fl.), saml. 4, nr 316 (Gunnar Heckscher m. fl.).

⁵ Bihang till riksdagsprot. 1961, saml. 6 nr 57, s. 30.

⁶ AK 1961 nr 17, s. 10 f.

gällande, att Lundbergs farhåga var en följd av en stor missuppfattning av de teologiska fakulteternas forskningsarbete. Lundberg vidhöll emellertid, att de åsyftade teologernas strävanden var betänkliga, och hävdade, att om fakultetsteologer eller andra arbetade på att återinföra katolicismen i landet, fick demokratin inte vara så menlös, att den lät sig gå under i sitt eget namn.⁷

Förbundet för religionsfrihet anknöt samma år till Hedenius' förslag från år 1958. De teologiska fakulteterna borde sammanslås med de humanistiska, och det borde ske med det snaraste. Denna synpunkt framkom i bl. a. en inlägga, som författaren Per Anders Fogelström å förbundets vägnar delgav 1958 års utredning kyrka-stat år 1961. Däri heter det för övrigt: » I motsats till spridda insatser från institutioner för sociologi, politik, litteratur etc. representerar de teologiska fakulteterna vår enda samlade akademiska aktivitet på livsåskådningsområdet. Eftersom dithörande problem är av vikt även för de kyrkligt ointresserade, och då objektivitet på området förutsättes bl. a. hos dem som går till lärarbanan, synes det rimligt att förutsettes en utveckling mot systematiska livsåskådningsstudier inom de humanistiska fakulteterna. I ett sådant mera omfattande sammanhang skulle de nuvarande teologiska ämnena ha sin givna plats, i den mån den mera konfessionsbundna undervisningen kan förläggas till särskilda seminarier.»⁸

Docent Gunnar Hillerdal sökte visa, att det i Hedenius' och de kulturradikalas argumentering för de teologiska fakulteternas avskaffande lyste igenom, att det från deras sida egentligen rörde sig om ett angrepp mot den kristna tron. Samtidigt framkastade Hillerdal i augusti 1962 tanken, att det av främst ekonomiska skäl vore motiverat att de teologiska fakulteterna ginge upp i de humanistiska.⁹ I bl. a. en artikel i tidningen Arbetet år 1963 framhöll docent Berndt Gustafsson det från forskningssynpunkt ofördelaktiga i en sådan integration. Han menade, att de teologiska fakulteterna kunde bibehållas, oavsett hur problemet kyrka och stat löstes.¹

Vid den tidpunkten hade Hedenius i en artikelserie i Dagens Nyheter framfört som sitt ceterum censeo, att de teologiska fakulteterna bör avskaffas.² De sysslar med »totalt verklighetsfrämmande föreställningar» och »snedvrider alltför mycket kristendomsforskningen i vårt land».³ Exegetdeklarationen i kvinnoprästfrågan och aktuell forskning inom systematiken exemplifierade enligt Hedenius, att teologerna hade ett dåligt anseende vetenskapligt sett.⁴ Hans utgångspunkt var att den angivna reformen skulle

⁷ AK 1961 nr 17, s. 17 ff.

⁸ P. A. Fogelström till 1958 års utredning kyrka och stat 16.5.1961.

⁹ Kvällsposten 22.12.1958. Sv. D. 10.8.1962.

¹ Arbetet 9.6.1963.

² Hedenius' artikelserie i DN sommaren 1962 återfinns tryckt i bearbetad form i Ateistens handbok (1964), s. 77 ff., 189.

³ HEDENIUS i Ateistens handbok, s. 95 f.

⁴ HEDENIUS i a. a., s. 78 ff.

gagna den vetenskapliga teologiska forskningen. Han motiverade sina krav på de teologiska fakulteternas avskaffande med att det var till nackdel för forskningen, att den bedrevs inom dessa fakulteter. Betingelserna var mindre ogynnsamma inom de humanistiska fakulteterna. Samtidigt framförde Hedenius' kollega Anders Wedberg kritik mot både de teologiska och de humanistiska fakulteterna. Vad de förra beträffar betecknade han det som en grotesk disproportion, att 13 teologie professurer var ägnade åt studiet av den kristna religionen, medan endast 2 professurer inom de teologiska fakulteterna jämte ytterligare 2 inom humanistiska fakulteter (Uppsala och Stockholm) företrädde studiet av islam, hinduismen, buddhismen, judendomen osv.⁵

År 1963 fördes de teologiska fakulteterna på tal i riksdagen vid flera tillfällen, dels i motioner om deras upprustning, dels i samband med en interpellation av John Lundberg angående vissa prästers ämbetsutövning.

Lundberg fann det vara motiverat, att statsrådet af Geijerstam ägnade de teologiska fakulteterna sin uppmärksamhet, och att denne samrådde med ärkebiskopen beträffande dessa. Utexaminerade prästers handlingssätt bestyrkte, att fakulteternas lärare inte var tillräckligt evangeliska, menade Lundberg.⁶ Statsrådet erinrade i sitt svar om att universitetskanslern fastställde studieplanerna och hade att tillse, att undervisningen skedde i enlighet med dessa och utifrån vetenskapliga objektiva utgångspunkter. Undervisningen vid de teologiska fakulteterna skulle med andra ord behandlas på samma sätt som undervisningsfrågor i allmänhet.⁷ Pastor primarius Åke Zetterberg underströk i anslutning härtill, att man inom de teologiska fakulteterna arbetade med historisk, filosofisk och idéhistorisk metod.⁸

Vid 1963 års vårriksdag framlades ett par motioner om att de teologiska fakulteterna borde tilldelas ökade resurser på motsvarande sätt som de humanistiska.⁹ Statsutskottet förutsatte, att regeringen tog upp frågan till förnyat bedömande.¹ Statsutskottet fann också den motion, som framlades om en teologisk översiktscurs vid Göteborgs universitet, värd att beakta.² Under höstsessionen väcktes ytterligare motioner om upprustning av den teologiska forskningen och undervisningen, om automatisk tilldelning av

⁵ WEDBERG i DN 14.3.1962.

⁶ AK 1963 nr 11, s. 46 ff.

⁷ AK 1963 nr 20, s. 12 f.

⁸ AK 1963 nr 20, s. 21.

⁹ Därvid åberopades upprepade yttranden av kanslern för rikets universitet och bl. a. en underdånig skrivelse av Sveriges förenade studentkårer. Bih. till riksdagsprot. 1963, saml. 3 nr 319, saml. 4 nr 374.

¹ Statsutskottet erinrade om att det 1961 ifrågasatte, huruvida inte också de teologiska och juridiska fakulteterna borde få någon form av automatik. Kungl. Maj:t hade inte kommit med något förslag i ärendet, men utskottet vidhöll sin mening. A. a. 1963, saml. 6 nr 61, s. 7 f.

² A. a. 1963, saml. 4 nr 870, saml. 6 nr 132.

lärarkrafter och om anordnande av teologiska översiktskurser i Göteborg och Umeå.³ En av motionerna anknöt till tanken på att termen religionsvetenskapliga fakulteter vore mera adekvat än den gamla benämningen teologiska fakulteter.⁴ Statsutskottet framhöll denna gång, att frågan om automatiken hade aktualiserats senast av vårriksdagens beslut och kanslerns anslagsäskanden, och att den var föremål för Kungl. Maj:ts prövning. Utskottet konstaterade vidare, att det förelåg förutsättningar för ett beslut, som möjliggjorde regional utbildning på tvåbetygsnivå i kristendoms-kunskap. Vad som i övrigt motionerats om religionsvetenskaplig upprustning borde enligt utskottet vederbörande universitetsmyndighet ta ställning till.⁵

Vid 1964 års riksdag motionerades åter om att samma automatik skulle tillämpas vid de teologiska fakulteterna som vid de humanistiska, och att riksdagen måtte hemställa hos Kungl. Maj:t om skyndsamt utredning om en upprustning av de teologiska fakulteterna.⁶

Departementschefen hade sammankopplat frågan om en utvidgning av automatiken till de teologiska och juridiska fakulteterna med spørsmålet om en översyn av automatikreglerna vid de filosofiska fakulteterna. Statsutskottet vidhöll sin uppfattning om automatisk lärarkrafttilldelning till de teologiska fakulteterna och förväntade, att översynen av automatiken vid de filosofiska fakulteterna utfördes snarast möjligt, och att kursanslaget till teologerna höjdes i avvaktan härpå. Utskottet framhöll vidare i likhet med föregående år, att det borde ankomma på kanslern och vederbörande fakulteter att pröva vad som i övrigt motionerats om den teologiska forskningen och undervisningens upprustning.⁷

I andra kammaren hävdade bl. a. juristprofessorn Erik Anners, att de teologiska fakulteterna »under en följd av år varit utsatta för en behandling som inte kan kallas annat än diskriminerande».⁸ Rektorn Stellan Arvidson bemötte detta med att en upprustning av dessa måste föregås av »en principdebatt i frågan huruvida vi över huvud taget skall ha teologiska fakulteter». Arvidson ifrågasatte, om den teologiska forskningen skulle ligga inom en särskild fakultet, och önskade en allmän debatt därom.⁹

³ A. a., 1963 B, saml. 3 nr 799 och saml. 4 nr 965, 966.

⁴ A. a. 1963 B, saml. 4 nr 965, s. 6 f.

⁵ A. a. 1963 B, saml. 6 nr 212.

⁶ A. a. 1964, saml. 3 nr 276 och saml. 4 nr 332. Motionärerna pekade på den internationella upprustningen av teologisk forskning och undervisning, och att svensk vetenskaplig teologi åtnjöt stort anseende för sin kvalitet. Förutom att de åberopade det faktiska behovet av teologisk forskning och utbildning, anförde de bl. a., att »en strykning av universitetsteologien skulle få till följd, att en viktig sektor av tanke- och känslolivet utlämnas åt charlataneri och okontrollerbara inflytelser» (A. a. 1964, saml. 4 nr 332, s. 3). De påtalade också att de teologiska statsfakulteterna hade samma antal lärare som 1954, ehuru studentantalet hade mångdubblats.

⁷ A. a. 1964, saml. 6 nr 55.

⁸ AK 1964 nr 20, s. 52.

⁹ A. a., s. 58.

Det motionerades också om inrättande av en särskild fakultetsberedning för teologi.¹ Statsutskottet anslöt sig här till departementschefens linje om en för humaniora och teologi gemensam fakultetsberedning, och riksdagen följde propositionen härom. Man underströk således vikten av samverkan mellan varandra näraliggande ämnesområden och fann det naturligt, att humaniora och teologi ingick i samma fakultetsberedning, »med bevarad identitet sinsemellan».²

Den skärpta debatt om de teologiska fakulteternas integrering med de humanistiska, vilken Hedenius inledde år 1958, tenderade till att överskuggas av diskussionen om de teologiska fakulteternas behov av upprustning. Varken inom eller utom riksdagen blev frågan »huruvida vi över huvud taget skall ha teologiska fakulteter» föremål för något allmänt meningsutbyte.³

I bekännelsetrogna kretsar reagerade man emellertid hela tiden mot den fortgående avkonfessionaliseringen av de teologiska fakulteterna. I Kyrklig samlings högkyrkliga organ Svensk pastoraltidskrift inskränkte man sig till att kräva en konfessionell komplettering till fakultetsutbildningen vid ett kyrkligt pastoralinstitut. Samtidigt som man slog vakt om de svenska statsfakulteternas vetenskapliga och objektiva inriktning, värdesatte man olika drag i amerikanska seminariers konfessionella utbildningstradition. I det nya läge, som statsfakulteternas fortgående avkonfessionalisering skapade, ansåg man kyrkan behöva ett kompletterande institut med högt kvalificerade teologer, som med konfessionellt inriktad forskning och undervisning kunde överbrygga klyftan mellan kyrkans liv och fakulteterna.⁴ Kyrklig samlings gammalkyrkliga organ Kyrka och folk, som sedan gammalt ogillade en av bibelkritik präglad »modernistisk» fakultetsteologi, reagerade kraftigare mot statsfakulteternas senaste utveckling. Ännu mera påverkad av konfessionella seminarier i främst USA var man på detta håll hela tiden övertygad om behovet av en fristående bibeltrogen teologisk utbildningsanstalt. Det behövdes, menade man, en svensk motsvarighet till den norska menighetsfakulteten.⁵

Det senaste mera betydande inlägget i debatten om de teologiska fakulteterna under perioden 1945–65 är professor Carl-Martin Edsmans uppsats »Teologi eller religionsvetenskap?»⁶ Med sitt i både tid och rum vidgade perspektiv ger detta bidrag en sammanfattande bild av debattläget angående närmast frågan om teologiens vetenskaplighet. Men Edsmans sakrika inlägg formar sig till en argumentation för bibehållande av de teologiska fakul-

¹ Bih. till riksdagsprot. 1964, saml. 3 nr 759 och saml. 4 nr 924.

² A. a. 1964, saml. 6 nr 119, s. 9.

³ I sin interpellation 1965 angående motståndet mot kvinnliga präster berörde John Lundberg inte de teologiska fakulteterna. AK 1965 nr 2, s. 9 ff.

⁴ Svensk pastoraltidskrift 1963, s. 821 ff.

⁵ Se ännu Kyrka och folk 1966 nr 9 och 21.

⁶ EDSMAN i Religion och bibel 1964–65, s. 15–49.

teterna. Det är ett avståndstagande från såväl den konfessionella seminarie-linjen som tanken på integration i de humanistiska fakulteterna. »Oberoende av namnfrågan och spänningen mellan teori och praktik, mellan idealet med en värderingsfri forskning och en faktisk verklighet, som alltid innehåller värderingar och tro eller förnekelse av det översinnliga, behöver universitetet en teologisk fakultet och denna sina systerfakulteter.»⁷

Inom den opinion, som Edsmans inlägg är representativt för, frågar man sig, om den av Hedenius ledda kritiken är sakligt berättigad. Man påpekar dessutom, att metod- och principfrågorna är desamma inom teologien och den allmänna religionsvetenskapen, och att i den mån man betvivlar den förras vetenskaplighet måste man också betvivla den senares vetenskaplighet. I den närmast följande framställningen skall den ifrågasvarande forskningen presenteras både till sin omfattning och till sin karaktär.

⁷ A. a., s. 48.

3. De teologiska fakulteternas arbetsinsatser under åren 1945–1965

Universitetens uppgifter har varit och är framför allt forskning och undervisning. Detta gäller såväl de teologiska fakulteterna som övriga delar av universiteten. Förhållandena i Sverige är härvidlag desamma som i de flesta andra länder. De teologiska fakulteterna arbetar på samma sätt som alla andra fakulteter och skiljer sig inte från dessa i fråga om uppgifter och arbetsinsatser. Men i den mån det finns något samband mellan universitetens verksamhet och problematiken kyrka och stat, är det självfallet genomgående så, att detta kommer till uttryck särskilt i de teologiska fakulteternas arbete.

I den närmast följande framställningen kartlägges de svenska fakulteternas insatser inom den teologiska forskningen och undervisningen under perioden 1945–65.

3.1. *Forskningen*

Med tanke på det begränsade antalet forskar- och lärartjänster i teologiska ämnen kan det hävdas, att det i förhållande till antalet preliminär-examina var många studerande, som under ifrågavarande period genomgick forskarutbildning och ägnade sig åt teologisk forskning. En del började sina högre studier omedelbart efter avläggandet av teologie kandidatexamen, medan åtskilliga återkom efter några års tjänst främst i kyrka eller skola. Detta framgår tydligt av följande statistiska uppgifter.¹

Till följd av bl. a. rekryteringen från tidigare årgångar och den relativt långa utbildningstiden var det sammanlagda antalet licentiander och doktorander i de teologiska fakulteterna större än vad de nyssnämnda siffrorna ger vid handen, och det tenderade att öka. Under åren 1958–65 steg antalet enligt den officiella statistiken från 131 till 200.²

¹ Jfr nedan s. 81, 108 och 130.

² Sveriges officiella statistik. Undervisning. Högre studier 1959/60 (1961), s. 49; 1960/61 (1963), s. 58; 1961/62 (1964), s. 56. Statistiska meddelanden U 1963: 14, 1964: 15, 1965: 12 (stencilerade). Underhandsuppgift från Statist. centralbyrån till förf. 21.11.1966.

Dessa källor ger också material till följande jämförande tabell.

Tabell 5. Antalet doktorander och licentiander inom de teol., jur., samhällsvet. och hum. fakulteterna:

Tabell 4. Antalet TK och därav licentiander, TL och därav doktorander samt TD 1945-65.

	År 19-																				
	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65
Teol. kand.-examina	92	95	86	73	84	75	72	47	64	54	36	48	42	73	76	97	68	86	86	91	78
De som började lic.- studierna omedelbart	7	11	9	8	7	9	9	10	5	4	6	5	4	11	8	11	9	12	9	10	12
Teol. lic.-examina	17	9	18	14	11	9	11	13	13	19	16	13	14	11	8	23	16	14	9	21	11
De som började dokt.- studierna omedelbart	9	4	10	8	7	3	6	3	6	6	5	3	8	5	3	7	9	5	4	5	5
Teol. doktorsgrad	5	9	10	9	6	11	6	8	9	5	4	6	9	3	8	5	5	7	7	10	6

Professorerna och docenterna utgav en anseelig mängd vetenskapliga arbeten. Därtill kom licentiat- och doktorsavhandlingarna och arbetena av sådana forskare, som inte kunde beredas någon avlönad tjänst vid fakulteterna. Dessa svenska arbetsinsatser bör klargöras mot bakgrunden av den internationella forskningen i stort. De är en integrerande del av vad teologien runt om i världen presterade i fråga om forskning inom sina olika discipliner. Vid karakteriseringen av den samlade svenska insatsen är det också mest klargörande att uppmärksamma varje teologisk disciplin för sig.

De närmast följande avsnitten formar sig därmed till en presentation av de teologiska universitetsämnena. En sådan är onekligen på sin plats i ett betänkande om de teologiska fakulteterna. Den högre undervisningen innefattar ofrånkomligen forskningen. Men framställningen om denna måste bli ytterst komprimerad, eftersom forskningsarbetet har föga att skaffa med relationen kyrka och stat.

3.1.1. Religionshistoria med religionspsykologi

Ämnet religionshistoria berördes redan i den inledande historikens avsnitt om de segerstedtska striderna. Den religionshistoriska forskningen togs tidigt upp i de teologiska fakulteterna. I både Uppsala och Lund ansåg man denna höra till de fakulteter, som redan hade hela det religiösa fenomenet som forskningsobjekt, och man knöt på tidigt stadium det religionshisto-

År	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Teol.	131	148	164	167	172	190	203	200
Jur.	23	28	25	28	32	35	41	48
Samhällsvet.	334	377	443	505	616	756	1 068	1 224
Hum.	944	1 068	1 173	1 316	1 393	1 579	1 576	1 677

riska ämnesområdet till de då förefintliga professurerna i teologisk encyklopedi och teologiska prenotationer.³

Vid Stockholms högskola fanns emellertid en religionshistorieprofessur inom den filosofiska fakulteten alltifrån 1913, och vid universiteten i Uppsala och Lund kom man snart fram till att det ur både principiell och praktisk synpunkt var olämpligt att koncentrera religionshistorien till antingen den teologiska eller den filosofiska fakulteten. På 1920-talet såg man fram mot en arbetsfördelning. Professor Efraim Briem tänkte sig, att den religionshistoriska forskningen inom de teologiska fakulteterna skulle inrikta sig främst på religioner, som haft betydelse för kristendomens utveckling, och på religionspsykologien, och att huvudvikten inom de filosofiska fakulteterna skulle falla på övriga religioner, vilkas kulturområden företräddes av bl. a. filologiska specialister i dessa fakulteter.⁴ I Uppsala erhöll man så småningom en lärostol i ämnet också inom den filosofiska fakulteten,⁵ medan man i Lund fick nöja sig med att professuren och ett lektorat i ämnet blev gemensamma för teologerna och humanisterna.⁶

Tack vare att religionshistorien från början kunde knytas till redan existerande professurer inom de teologiska fakulteterna, nämligen till lärostolarna i teologiska prenotationer och teologisk encyklopedi, nådde den tidigt en jämförelsevis god ställning inom dessa fakulteter i Sverige. Ämnets företrädare stod i främsta ledet bland dem, som drev en objektivt-kritisk forskningsmetod redan då det ännu rådde en ojämn kamp mellan intellektuell sanningsdrift och kyrkligt-konfessionella drivkrafter. Detta låg i disciplinens natur. Den strikt vetenskapliga metoden blev allt mera klar. På samma gång var man i allmänhet medveten om det djupgående sambandet med teologien.

Den förutsättningslösa, kritiska inriktningen knöt den allmänna religionsforskningen och teologien närmare varandra. Samtidigt som de tvärvetenskapliga sammanhangen mellan religionshistorien och en rad icke-teologiska ämnesområden klarnade, blev det allt mera uppenbart, att det fanns en särskild anknytning mellan religionshistorien och varje teologisk disciplin.⁷

I gällande studiehandböcker från 1940-talet och framåt presenterades ämnet sålunda: »Uppgiften för ämnet religionshistoria med religionspsykologi är att såsom en inledning till det vetenskapliga studiet av den kristna religionen framställa religionen i allmänhet i dess historiska, fenomen-

³ I Kungl. Maj:ts examensstadga av den 30.10.1903 angavs det uttryckligen, att teologiska prenotationer omfattade religionshistoria och religionsfilosofi.

⁴ E. BRIEM i *Religionshistoriska studier* tillägnade Edvard Lehmann (1927), s. 76.

⁵ År 1938 erhöll professuren benämningen religionshistoria med religionspsykologi och blev gemensam för teologer och humanister. Denna ordning bestod till 1947. Då tillkom också en preceptor i ämnet. År 1948 tilldelades denna den humanistiska sektionen, och 1959 omvandlades preceptoratet till en professur.

⁶ År 1947 ändrades lärostolen i Lund i analogi med uppsalaprofessurens omvandling 1938.

⁷ BRIEM i a. a., s. 62 ff.

logiska och sociologiska gestaltning samt dess ställning inom det mänskliga själslivet. Dess huvuddiscipliner äro sålunda allmän religionshistoria, religionsfenomenologi, religionssociologi och religionspsykologi. Ett nära samband råder mellan dessa fyra discipliner. Religionshistorien lägger huvudvikten vid det historiskt-genetiska utforskandet av varje enskild religion. Religionsfenomenologien vill med utnyttjande av det material, som härigenom erbjudes, giva en alla religiösa fenomen omspännande, systematiskt lagd syntes. Religionssociologien undersöker dels de gemenskapsformer religionen skapar, dels dessa gemenskapsformers förhållande till icke-religiöst betingade gemenskapsformer. Religionspsykologien slutligen strävar efter att skänka en psykologisk tolkning av de religiösa livsyttningarna. Religionshistoria, religionsfenomenologi, religionssociologi och religionspsykologi gripa således in i varandra och böra därför studeras i detta sitt sammanhang.»⁸

Eftersom disciplinen har till uppgift att framställa religionen i allmänhet i dess historiska, fenomenologiska, sociologiska och psykologiska gestaltning, är det lättförståeligt, att den utgör ett eller rättare sagt flera omfattande forskningsområden med en mångfald problem, varmed forskningen har att gripa sig an. Allmän religionsfenomenologi och -psykologi och historiskt studium av den gamla Främre orientens religioner och de stora levande världsreligionerna är direkt erforderliga för det vetenskapliga studiet av den kristna religionen, särskilt för de exegetiska och historisk-teologiska disciplinerna, och för utforskandet av kristendomens aktuella konfrontation med andra religioner. Inom det sistnämnda området har bl. a. den ökade omfattningen av mellanfolkligt samarbete aktualiserat en rad forskningsuppgifter.

Under perioden 1945–65 disputerade 12 religionshistoriker i de teologiska fakulteterna i Sverige. Dessutom var religionshistorieprofessorn i den teologiska fakulteten i Uppsala ämnesrepresentant också för en doktorsavhandling i den filosofiska fakulteten år 1945 och hans kollega i Lund ämnesrepresentant vid en disputation i den filosofiska fakulteten där år 1956. Sex av dessa disputationer ledde till docentur. Därutöver blev en forskare, som framlade sin avhandling i exegetik, docent i religionshistoria med religionspsykologi år 1945 och en, som disputerade i ämnet 1938, docent år 1964. Teologie licentiatexamen avlades under samma tid av 15 deltagare i det religionshistoriska seminariet.⁹

Ehuru forskarrekruteringen var bättre i flera andra discipliner, gjorde de som fick sin utbildning i religionshistoria med religionspsykologi i de teologiska fakulteterna en omfattande forskningsinsats. Enbart professo-

⁸ Uppsala universitet. Teologiska fakultetens studiehandbok 1947, s. 37; 1957, s. 49.

⁹ Under det förra decenniet av perioden avlades teol. lic.-examen i två ämnen. I de statistiska uppgifterna har i denna undersökning medräknats endast de, som hade ifrågasvarande disciplin som huvudämne.

rerna och docenterna i detta ämne inom de teologiska fakulteterna utgav under åren 1945–65 cirka 55 monografier och över 200 vetenskapliga artiklar. Huvuddelen av deras produktion avfattades på antingen engelska, tyska eller franska. Flera av dessa forskare nådde internationellt ledande ställning inom sin vetenskap. Belysande härför är, att den nuvarande ämnesprofessorn i teologiska fakulteten i Uppsala är *président de l'association internationale pour l'histoire des religions*, och att han dessförinnan var vicepresident i detta högsta ämnesforum under ett decennium.

Den internationella religionshistoriska forskningen präglades under dessa decennier av en fortgående differentiering av ämnet och en på sistone allt klarare markerad nutidsinriktning. Vid utforskandet av skilda religionsföreteelser både i det förgångna och i nuet framträdde ett starkt ökat intresse för religionsfenomenologi (M. Éliade) och religionssociologi (Le Bras).¹

Tyngdpunkten i den svenska insatsen föll på de främre orientaliska religionerna i förkristen tid bl. a. såsom bakgrund till Gamla och Nya testamentets religion. Den antievolutionistiska synen kom till uttryck särskilt hos de uppsaliensiska forskarna, vilka intog en ledande position inom forskningen om höggudstron och det sakrala kungadömet. I fråga om den hos bl. a. amerikanska forskare påtagliga nutidsorienteringen om världsreligionerna och deras aktuella konfrontation med varandra låg religionshistorikerna inom landets teologiska fakulteter däremot inte lika väl framme.

3.1.2. Gamla Testamentets exegetik

Huvudsyftet med den gammaltestamentliga exegetiken är att förmedla djupast möjliga förståelse av Gamla Testamentet (GT) såsom uttryck för Israels historia och religion. Det gäller att klargöra den israelitiska särarten mot bakgrunden av den främre orientaliska, speciellt kanaaneiska omvärlden. Till förutsättningarna för den exegetiska interpretationen hör grundliga språkkunskaper, förtrogenhet med främreorientalisk kulturhistoria och insikter i disciplinens inledningsvetenskap, dvs. fastställandet av GT:s text, dess litterära former och de enskilda böckernas ursprung och historia samt GT:s uppkomst och omfattning som helig skrift.

Internationellt sett intensifierades textkritiken under efterkrigstiden. Den aktualiserades genom Qumranfynden och andra nya textfynd. Samtidigt ökade de gammaltestamentliga exegeternas arkeologiska intressen. Särskilt israeliska och amerikanska forskare gjorde märkliga utgrävningar i Israel, och svenska forskare gjorde en uppmärksam insats i det internationella forskningsarbetet kring bl. a. de nämnda Qumranfynden. Vidare blev tradi-

¹ Den internationella forskningen kan följas i *Anthropos*, *Antaios*, *Archives de sociologie des religions*, *History of Religions*, *Journal of Religion*, *Journal for the Scientific Study of Religion*, *Kairos*, *Review of Religion*, *Revue de l'Histoire des Religions* och *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte*.

tionsfrågan, främst problemen angående muntlig och skriftlig tradering, alltmer dominerande. Därför kom inte minst den kultiska frågan i blickpunkten.²

Allmänna tendenser inom den internationella forskningen var en positivare värdering av den massoretiska texten (den hebreiska text som fastställdes från o. 700-talet e. Kr. av judiska lärde, de s. k. massoreterna), en mer eller mindre ökad förståelse för den muntliga traderingen och ett påtagligare hävdande av såväl den kanaaneiska influensen på Israel som det historiska och ideologiska sambandet mellan Gamla och Nya Testamentet. I kultfrågan utvecklades dels en övervägande tysk, dels en övervägande anglosaxisk skolbildning. Den senare poängterade kultens centrala ställning och t. ex. konungens roll därvidlag, medan den tyska skolan företrädde en delvis avvikande uppfattning beträffande kulten.

Under perioden 1945–65 disputerade 10 gammaltestamentliga exegeter för teologie doktorsgrad i Sverige. 7 av dem blev docenter. Av dessa erhöll 2 tjänster i utlandet och fortsatte sin vetenskapliga gärning där. 12 kandidater avlade teologie licentiatexamen i ämnet.

Professorerna och docenterna i GT:s exegetik vid de svenska fakulteterna utgav under dessa år 29 monografier, drygt 100 artiklar i facktidskrifter, festskrifter och dylikt samt ett mycket stort antal lexikaliska artiklar. Medan de lundsiska forskarna svarade för ämnet i *Nordisk teologisk uppslagsbok* 1–3 (1952–57), bar de uppsaliensiska ämnesrepresentanterna en stor del av ansvaret för specialverket *Svenskt bibliskt uppslagsverk* 1–2 (1948–52, 2. uppl. 1962–63). Ämnesprofessorn i Uppsala, som var huvudutgivare för det senare, skrev själv däri 445 artiklar.

Företrädarna för ämnet i Lund var inriktade främst på det textkritiska arbetet och gjorde en insats speciellt i fråga om Septuaginta (förkristen översättning av GT till grekiska). Uppsalaforskarna gjorde sig kända som företrädare för den s. k. traditionshistoriska metoden. Termen täcker tendensen till ökad värdering av massorettexten och den muntliga traderingen samt den kulturhistoriskt orienterade synen på uppkomsten och utformningen av traditioner och »böcker».

Uppsalienarna anknöt tidigt till sina kolleger inom disciplinen religionshistoria och till den engelska myt- och rit-skolbildningen och betonade starkt tanken på det sakrala kungadömet i Israel. Den svenska forskningsinsatsen präglades således till stor del av övertygelsen om att den kultiska aspekten var avgörande för förståelsen av GT.

3.1.3. *Nya Testamentets exegetik*

Den nytestamentliga forskningen syftar till en vetenskapligt grundad förståelse av Nya Testamentet (NT) såsom uttryck för urkristendomens histo-

² Forskningsöversikter finns i löpande årgångar av *Theologische Rundschau* och på svenska av H. RINGGREN i *Ny kyrklig tidskrift* 1949, s. 65 ff., 1957, s. 33 ff.

ria och religiösa egenart. Detta kan ske endast genom ingående studier i den religiösa omvärlden och den allmänna tidshistorien. Även inom denna disciplin är därför grundliga språkkunskaper en given förutsättning för de komparativa studier och den textkritik, som den exegetiska interpretationen fordrar. Detta är fallet redan i den nytestamentliga isagogiken (inledningsvetenskapen), där man söker klarlägga NT:s uppkomst som helig skriftsamling, dess texthistoria och de enskilda nytestamentliga böckernas tillkomst, ändamål och litterära karaktär. Bibelns värld ger självfallet exegetikerna en rikedom av filologiska, historiska och ideologiska problemställningar.

Arbetsområden som dominerade inom den internationella forskningen var det genom bl. a. nya textfynd vidgade textkritiska gebitet, studiet till frågan om den historiske Jesus, traditionsforskningen, de hermeneutiska problemen (tolkningsgrunderna), spörsmålen om förhållandet mellan Qumran-sekten och urkristendomen samt den genom t. ex. textfynden i Nag-Hammadi (Egypten) aktualiserade gnostiska frågan (relationen mellan urkristendomen och senantikens gnostiska mysteriereligioner).

Ett mer eller mindre påtagligt drag i så gott som hela denna forskning var en fördjupning av kännedomen om judendomen och en därpå grundad accentuering av den senjudiska bakgrunden. Man inriktade sig på att närmare utforska lagarna för den bakom de nytestamentliga texterna liggande muntliga traditionen, varigenom man fick större möjlighet att nå en säkrare uppfattning i fråga om problemet »den historiske Jesus». Karakteristiskt var att man fördjupade sig i den senjudiska utläggningen av GT för att förstå de nytestamentliga författarnas användning av GT.

Ett annat mer eller mindre utpräglat allmänt drag var att den starkt utbredda kultiska aspekten inom disciplinerna religionshistoria och GT:s exegetik fick sin motsvarighet inom NT:s exegetik. Man betonade mera än tidigare den urkristna församlingens roll för tillkomsten av de nytestamentliga skrifterna.³

Under åren 1945–65 disputerade 24 nytestamentliga exegeter för teologie doktorsgrad i Sverige. 10 av dem blev docenter i ämnet och 1 docent i religionshistoria. 4 av docenterna i NT:s exegetik blev professorer i utlandet och fortsatte sin vetenskapliga gärning där. 39 deltagare i de nytestamentliga seminarierna i Uppsala och Lund avlade teologie licentiatexamen i ämnet.

Professorerna och docenterna i NT:s exegetik vid de svenska fakulteterna utgav under dessa år 38 monografier, omkring 250 artiklar i facktidskrifter etc. och ett betydande antal lexikaliska artiklar. Både de lundensiska och de uppsaliensiska företrädarna för detta ämne medverkade flitigt i bl. a.

³ Löpande bibliografier ges i *Biblica*, *New Testament Abstracts* och *Internationale Zeitschriftenschau für Bibelwissenschaft und Grenzgebiete* och forskningsöversikter i *Revue biblique* och *Theologische Rundschau*.

Svenskt bibliskt uppslagsverk. Tillsammans med de gammaltestamentliga ämnesrepresentanterna i Uppsala svarade de för huvudmassan av innehållet i Svensk exegetisk årsbok, utgiven av Uppsala exegetiska sällskap. Den övervägande delen av exegeternas produktion utkom på engelska och andra främmande språk.

Den svenska insatsen gällde först och främst traditionsforskningen. De nytestamentliga exegeternas arbete i Sverige blev internationellt uppmärksammat särskilt i fråga om det området. Judaistiken intog likaså en framträdande plats. Anmärkningsvärt är vidare att Qumran-texter översattes till svenska på tidigast möjliga stadium, och att de snabbt kom till användning i Sverige. Samtidigt blev de bibelteologiska frågeställningarna alltmer uppmärksammade. Utmärkande var att det kultiska draget betonades. De hermeneutiska problemen togs upp speciellt av några forskare i Lund. Av de internationellt dominerande forskningsgebiten blev den främst i Tyskland intensiva diskussionen om den historiske Jesus mindre uppmärksammat i specialundersökningar. De svenska företrädarna för NT:s exegetik uppvisade likväl ett rikt ämnesval.

3.1.4. *Kyrkohistoria*

I sin presentation av den historiska teologien år 1960 accepterade professor Sven Kjöllnerström⁴ sin tidigare kollega Hjalmar Holmquists definition: »Kyrkohistorien utgör en del av den allmänna historien, och dess bearbetning måste ske under ständig hänsyn till det politiska och kulturella livets faktorer men med insikt i dess egenart som teologisk disciplin.» I sin likaledes av Kjöllnerström återopade uppsats om kyrkohistorieskrivningen framhöll professor Sven Göransson: »Kyrkohistoriens uppgift är att beakta kristendomens historia i dess förbindelse och samverkan med allmänna religiösa, kulturella och sociala faktorer.»⁵ Med dessa två korta citat må den kyrkohistoriska forskningens mening vara antydd. Lika litet som kyrkans historia kan tecknas utan beaktande av de krafter, som betingar historien i övrigt, lika litet kan den klargöras, om man ser bort från det kristna evangeliet som historieskapande element.⁶

Att kristendomens snart 2000-åriga historia givetvis ger stoff till en mängd forskningsuppgifter inom denna disciplin, och att åtskilliga därav är av samhälleligt intresse, behöver knappast exemplifieras. Det må endast erinras om att en av dessa uppgifter är klarläggandet av hur relationen kyrka och stat har gestaltat sig tiderna igenom.

Flera förskjutningar ägde rum inom den internationella kyrkohistorieskrivningens arbetsområden under den senaste generationen. En sådan var

⁴ KJÖLLNERSTRÖM i Att studera teologi (1960), s. 34 f.

⁵ GÖRANSSON i Kristendomslärarnas förenings årsbok 1957, s. 27.

⁶ TORBEN CHRISTENSEN i Teologien og dens fag (1960), s. 75 ff.

att fornkyrkan i allt större utsträckning blev föremål för forskningen inom denna disciplin. Av de 25 kyrkohistorieprofessorer, som fanns vid de evangeliska fakulteterna i Tyskland år 1945, innehades endast 2 av patristiker. År 1960 var hälften av professorerna i kyrkohistoria vid dessa fakulteter inriktade på fornkyrkan.⁷ Även de amerikanska kyrkohistorikerna, som tidigare uppehållit sig nästan uteslutande vid nutidens problematik, hämtade alltmer sina forskningsuppgifter från äldre perioder, inte minst reformationstiden⁸ men också medeltiden och de första kristna århundradena.⁹

En påtaglig tendens inom den internationella forskningen var emellertid samtidigt, att kyrkohistorikerna på många håll valde att behandla den moderna tiden. Kyrkans förhållande till den totalitära staten framstod i flera länder som en viktig forskningsuppgift. De ekumeniska strävandena såsom tema för forskningen var en annan faktor, som bidrog till att öka inriktningen på den moderna tiden. Därtill medverkade också ett visst hänsynstagande till avnämarna. I samband med exempelvis officiella utredningar beställdes undersökningar om den aktuella utvecklingen.¹ Denna allmänna tendens kom till synes också i Sverige.

Under perioden 1945–65 avlade 40 teologie licentiatexamen i kyrkohistoria och disputerade 30 för teologie doktorsgrad i ämnet. Av disputationerna ledde 10 till docentur. Professorerna och docenterna i kyrkohistoria skrev under dessa år 63 monografier och cirka 200 vetenskapliga artiklar. Förutom särskilda skriftserier utger de sedan sekelskiftet *Kyrkohistorisk årskrift*, som är känd för bl. a. sin omfattande avdelning recensioner av arbeten i allmän och nordisk kyrkohistoria.

Professorernas och docenternas böcker, doktorsavhandlingarna, doktorernas skrifter mellan licentiatexamen och disputationen och de licentiatavhandlingar, som inte utvidgades till doktorsavhandlingar,² fördelade sig på följande sätt. Under åren 1945–49 behandlade 1 monografi fornkyrkan, 1 medeltiden,³ reformationstidevarvet, 8 1600–1700-talen och 10 1800–1900-talen. Åren 1950–54 utgavs 2 översiktsarbeten, 3 skrifter om medeltiden, 1 om reformationen, 14 om 1600–1700-talen och 10 om 1800–1900-talen. Åren 1955–59 utkom 3 översiktsarbeten, 1 bok om reformationstiden, 6 om 1600–1700-

⁷ KURT ALAND i *Miscellanea historiae ecclesiasticae* (Bibliothèque de la revue d'histoire ecclésiastique 38, 1961), s. 120 ff.

⁸ Se faktdisriften *Archiv für Reformationsgeschichte*, för vars utgivande The American Society for Reformation Research blev medansvarigt år 1951.

⁹ Faktdisriften *Church History* och t. ex. publikationerna från Dumbarton Oaks i Washington.

¹ En översikt av den internationella forskningen alltifrån 1940-talets mitt ges i form av en tidskriftsrevy av A. PALMQVIST i *Kyrkohistorisk årskrift* 1956–57. Där framgår var löpande forskningsöversikter är att finna.

² Dels sådana licentiatavhandlingar, vilkas författare valde annat ämne för disputation, dels sådana vars författare inte fortsatte sin forskarkarriär.

talen och 15 om 1800–1900-talen. Under åren 1960–65 behandlade 1 skrift tiden från fornkyrkan till 1900-talet, 1 reformationstiden, 2 1600–1700-talen och 21 1800–1900-talen.

Den svenska insatsen gällde under åren 1945–65 till största delen den kyrkohistoriska utvecklingen inom det egna landet. Inriktningen på det inhemska dominerade mer eller mindre i praktiskt taget alla länder. Förekomsten av obearbetat primärmaterial bidrog då liksom tidigare till det förhållandet. Inom disciplinen kyrkohistoria utgör den jämförelsevis omfattande produktionen om tiden efter 1809 en betydande forskningsinsats i fråga om framförallt det kyrkliga folklivet, de religiösa folkväckelserna, de frikyrkliga samfundet och de ekumeniska strävandena.³

Berikande för den senaste forskningen på dessa områden har Sven Göranssonns betoning av sociologins betydelse som hjälpvetenskap varit. Det framstår som angeläget, att undersökningen av gruppattityden till den religiösa problematiken i samhället och det enhetligt strukturerade samhällets hela förändringsprocess genom den växelvisa influensen av religiösa, sociala, kulturella och ekonomiska faktorer genomföres i nära vetenskapligt samarbete mellan kyrkohistoriker och kulturhistoriskt inriktade sociologer.⁴

3.1.5. *Missionshistoria*

Inom missionsforskningen dominerade tidigare framställningar av de västerländska missionssällskapens insatser samt biografier över västerländska missionärer. Man kan likväl redan före år 1939 också inregistrera undersökningar av de unga missionskyrkornas inre problematik. Efter andra världskriget skedde en radikal förskjutning inom världsmissionen från missionsfält till »ung kyrka». Parallellt härmed inriktades den internationella missionsforskningen på ett studium av missionskyrkornas problematik. Man ville förstå den nya kristna församlingssamfundets egenart inställd i stam- eller kastsammanhanget och hur församlingen genom kontakt och konflikt står i relation till det traditionella samhället. Internationella forskningsorganisationer samordnade dessa undersökningar. Den afro-asiatiska nationalismen aktualiserade problemkomplexet mission — kolonialpolitik, där vissa väsentliga internationella undersökningar publicerades på 1950-talet. Världsreligionernas renässans vid samma tid framkallade på ganska bred front undersökningar om mötet mellan kristendomen och andra religioner. Särskilda institut i Asien upprättades för studiet och tolkningen av detta för missionsforskningen fundamentalt viktiga skeende.

I början av den period, som här behandlas, förelåg i Sverige krav på nya professurer i både kyrkohistoria och missionshistoria. Redan i yttranden

³ Medan prof. H. Pleijel med det av honom startade Kyrkohistoriska arkivet i Lund gick i spetsen för den religiösa folklivsforskningen, var hans uppsalakollega G. Westin banbrytande för utforskandet av 1800-talets väckelser och frikyrkligheten.

⁴ GÖRANSSON i Kyrkohistorisk årsskrift 1965, s. 312 ff., 327 ff.

till 1933 års universitetsberedning hade de teologiska fakulteterna krävt en dubbling av lärostolarna i kyrkohistoria. Samma önskemål framfördes till 1945 års universitetsberedning. Behovet av en ordinarie professur i missionshistoria aktualiserades, emedan innehavaren av den personliga professuren i missionshistoria och ostasiatisk religionshistoria närmade sig pensionsåldern. 1945 års universitetsberedning underströk, att missionsforskningens ställning behövde tryggas. Men den framhöll också, att det ämnet tills vidare borde knytas till kyrkohistorien, med vilken det till sin vetenskapliga struktur var närmast besläktat. Universitetsberedningen förordade, att den personliga professuren i Uppsala ändrades till en ordinarie professur i kyrkohistoria med missionshistoria, och att den sedan fick bli en andra professur i enbart kyrkohistoria, om donationsfonderna för missionshistorien en gång kom att tillåta inrättandet av en särskild lärostol i det ämnet.⁵

I enlighet härmed erhöll en av de teologiska fakulteterna en professur i kyrkohistoria med missionshistoria. Den ämnesformuleringen fastställdes dock först i det sista skedet av ärendets behandling. En huvudintention var att få en ersättning för den personliga missionshistorieprofessuren.⁶ Den fortsatta utvecklingen från missionsfält till unga kyrkor aktualiserar benämningen den transoceanica kyrkans historia i stället för den hittillsvarande termen missionshistoria.

Under perioden 1945–65 disputerade 6 i missionshistoria, och två av dem blev docenter i ämnet år 1962 resp. 1965. En sjunde medlem av licentiatseminariet disputerade och blev docent i exegetisk patristik. 14 avlade teologie licentiatexamen i kyrkohistoria med missionshistoria. Professorn och docenterna⁷ skrev 11 monografier och cirka 100 vetenskapliga artiklar i missionshistoria.

Den svenska forskningsinsatsen utgör en nära parallell till den internationella. Svenska forskare var engagerade i och för den ovan skisserade omorienteringen av den internationella missionsforskningen.⁸ Efter år 1950 behandlade de särskilt följande problemkomplex: De unga kyrkornas historia och sociologi, relationen mellan kristendomen och religionerna samt förhållandet mission och kolonialpolitik. En genomgående aspekt var den ekumeniska, som resulterade i bl. a. undersökningar om kyrkounioner.

3.1.6. Dogmatik med symbolik

Dogmatik med symbolik syftar till att klargöra de kristna dogmernas uppkomst och den kristna trons innebörd i relation till andra gängse åskåd-

⁵ SOU 1946: 81, s. 38 ff.

⁶ B. SUNDKLER, Besvär över Större Akad. Konsistoriets förslag (1949).

⁷ Någon e. o. docentur i ämnet finns inte, och före år 1962 fanns ingen docent förordnad under ifrågakvarande period. Den som förordnades 1962 blev professor i Malaysia 1965, och den 1965 förordnade docenten blev samma år professor i USA.

⁸ SUNDKLER, Missionsforskningens arbetsuppgifter (1952).

ningar. I trängre mening är dogmatiken en efter olika läropunkter systematiskt ordnad framställning av det kristna trosinnehållet. Såsom denna systematiska disciplin har fattats vid de katolska och flertalet av de protestantiska fakulteterna i utlandet, har dess vetenskaplighet kommit att bestridas bl. a. under hänvisning till att den systematiska forskningen i stor utsträckning erhållit en klart konfessionell karaktär. Den internationella forskningsinsatsen i fråga om såväl systematiken som dogmhistorien är likväl onekligen betydande.⁹

I Sverige omfattar emellertid disciplinen först och främst dogmhistoria, och denna är liktydig med teologihistorien. Termerna användes synonymt. Genom analys av såväl enskilda teologers läroåskådningar som synodala beslut syftar forskningen här till att klargöra de kristna dogmernas uppkomst och den kristna trons och lärans innebörd i relation till andra gängse åskådningar och tänkesätt.

Dogmhistorikerna beaktar, både att allt teologiskt tänkande är en form av skriftuttolkning, och att det är beroende av sin tids förhållanden. De undersöker därför framför allt teologer, som har lärdom i bibeln och skriftuttolkningens historia, och sådana som har levande kontakt med sin tids allmänskulturella och särskilt filosofiska bildning. Det är de två fundamentala kontaktytorna.

Komplexiv som den teologihistoriska utvecklingen är, påverkas den också av bl. a. problematiken kyrka och stat samt kyrkopolitiska strävanden över huvud. Att klargöra sådana sammanhang och i regel likaså att utarbeta de stora översikterna överlättes likväl i allmänhet till kyrkohistorikerna. Dogmhistorikerna analyserar framför allt texter, som rymmer långt gående nyanser och distinktioner. De söker klarlägga texter av teologiskt intresse även oavsett deras historiska verkningar, och de arbetar liksom filosofihistorikerna med en långt driven begreppsanalytisk och problemhistorisk metod.¹

Vid valet av forskningsuppgifter är dogm- och teologihistorikerna i samma dilemma som t. ex. litteraturhistorikerna. Å ena sidan bör de inrikta sig på de stora linjerna och inte uppehålla sig vid petitesseer. Å andra sidan har de att ta hänsyn till att den okvalificerade delen av litteraturen blir läst i mycket stor omfattning.

Till disciplinen hör också symboliken. Denna vetenskapsgren undersöker de olika kristna samfundens konfessionella egenart, sådan den kommer till synes i läroåskådning, organisation och kult. Sammankopplingen med dog-

⁹ Den internationella forskningen kan följas i *Revue d'histoire ecclésiastique*, *Revue de théologie et de philosophie*, *Theological Studies*, *Theologische Literaturzeitung*, *Theology* och *Zeitschrift für katholische Theologie*.

¹ Därvid har de att beakta, att evangeliskt kristna räknar med att bibeln såsom gudomlig uppenbarelse är en auktoritet i religiösa kunskapsfrågor, och att t. ex. romerska katoliker betraktar inte endast bibeln utan också traditionen och läroämbetet som gudomligt grundad auktoritet i sådana frågor.

matiken gör det naturligt, att uppmärksamheten fästes särskilt vid momentet läroåskådning, och att organisationen och kulturen ses i relation till detta moment. Symboliken ger alltmer det moderna dogmhistoriska studiet dess struktur.

Den vetenskapliga forskningen syftar här till att framställa inte vad som är det sanna kristna trosinnehållet utan hur de i tid och rum förefintliga variationerna är. De aktuella forskningsuppgifterna bestäms av att den nuvarande disciplinen dogmatik med symbolik tenderar till att bli snarare symbolik med dogmhistorisk bakgrund, en konfessionskunskap som kan sägas utgöra en del av samhällskunskapen. Disciplinen inkluderar då också utforskandet av ekumeniken.

Under perioden 1945–65 disputerade 22 i dogmatik med symbolik för teologie doktorsgrad i Sverige. 14 av dem blev docenter i ämnet, och av dessa erhöll 2 professurer i utlandet. Antalet teologie licentiatexamina i ämnet var inte mindre än 55. Professorerna och docenterna i dogmatik med symbolik vid de svenska fakulteterna utgav under dessa år 30 monografier och omkring 250 vetenskapliga artiklar. Bland de löpande publikationer, vari de medverkade regelbundet, märkes Svensk teologisk kvartalsskrift.

Tidigare gjorde de svenska företrädarna för disciplinen en internationellt uppmärksam insats inom framför allt Lutherforskningen. Under den period, som här behandlas, var ämnesvalet mera jämnt fördelat över hela dogm- och teologihistorien än tidigare. Men även då gällde den svenska insatsen inte minst Luther. Dessutom stärktes intresset för forskningens metodologiska problem. Dogmatik med symbolik i trängre mening drevs av bl. a. systematikerna G. Aulén och G. Wingren. De gav sålunda en efter olika läropunkter systematiskt ordnad framställning av den kristna trons innehåll.

3.1.7. *Teologisk etik*

Den teologiska etikens studieobjekt är den kristna moralens utformning och inflytande från nytestamentlig till modern tid. Dess uppgift som vetenskaplig disciplin är att utföra historiska, filosofiska, sociologiska och psykologiska analyser av sitt studieobjekt. Genom dessa analyser bidrar den teologiska etiken till att skapa klarhet i nutidens moraliska problematik och dess samband med religiösa och sociala faktorer.²

Eftersom kristet-moraliskt ställningstagande delvis är inspirerat av bibeln och stundom framstår som en följd av trosåskådningen, äger ämnet ett bestämt samband med exegetiken och dogmatiken. Men den kristna moralen har också hämtat principer från andra håll och konkret anpassat sig efter olika sociala och samhälleliga förhållanden. Därför är även sociologiskt-kyrkohistoriska och filosofiska insikter av stor betydelse för ämnet.

² Den internationella forskningen kan följas i de i närmast föregående not 9 nämnda systematiska tidskrifterna och Zeitschrift für evangelische Ethik.

»Härtill kommer» — heter det i en aktuell ämnesbeskrivning — »att huvudströmmen inom den kristna traditionen alltid betraktat moralinsikten som något som är människan givet redan såsom människa, som förnufts-varelse, och inte först som troende kristen. Kristna med denna inställning är i princip beredda att möta icke-kristna i en rationell moralisk argumentation på ett 'naturligt', humant plan . . . Det är av största vikt att inom ämnet orientera om de konkreta etiska problem, som sysselsätter vår tids människor, och om olika argumentationsmodeller och lösningsförsök, som på skilda håll framläggs, främst inom den filosofiska etiken, samt att sätta in de olika kristna argumentationstyperna och ställningstagandena i detta större sammanhang. Den teologiska etikens vetenskapliga uppgift kan numera inte sägas bestå i att konstruera ett kristet normsystem enligt den klassiska systematiska etikens mönster. Men den inskränker sig inte heller till att ge blotta beskrivningar av historiskt och aktuellt föreliggande moral-åskådningar, även om detta är en viktig deluppgift. Genom att behandla konkreta etiska problem, genom att analysera och pröva argument för och emot skilda lösningar och genom att återföra de konkreta argumenten på skilda moraliska grundprinciper kan den teologiska etiken ge en skolning i den moraliska argumentationens svåra konst. Därutöver tas inom ämnets ram även de meta-etiska frågorna — frågorna om etiska, speciellt då kristet-etiska uttågors mening och verifieringsmöjligheter — upp till behandling.»³

Under åren 1945–65 tog 45 teologie licentiatexamen i teologisk etik i Sverige. 14 disputerade, och 4 av dem blev docenter. Professorerna och docenterna utgav 24 vetenskapliga skrifter och författade omkring 150 artiklar i facktidskrifter, festskrifter o. dyl.

Såväl utrikes som i Sverige uppvisade den teologiska etiken ett mycket rikt ämnesval. Bland de internationellt sett mera dominerande ämnesområdena under efterkrigstiden var likväl den idéhistoriska utforskningen av reformationstidens etiska tänkande och klarläggandet av den kristna etikens relationer till existentiellfilosofien. Tyngdpunkten i den svenska forskningsinsatsen låg främst inom det förra området. En tendens, som gjorde sig gällande inom den svenska forskningen, var ett intensifierat anlåtande av tidens filosofiska hjälpmedel. Därtill kommer, att de social-etiska problemen träder allt mera i förgrunden. De forskningsuppgifter, som därmed aktualiseras, har uppenbarligen ett påtagligt samhällsintresse.

I stort sett kan det sammanfattningsvis sägas vara typiskt för disciplinen både utrikes och i Sverige, att den inriktar sig mer på det aktuella än på etikhistorien. Ämnets företrädare i olika länder beaktar, att det inom de flesta konfessioner nedlägges ett väldigt arbete på att konfrontera den

³ R. HOLTE i ett till teol. fakulteten i Uppsala den 19.10.1966 inlämnat förslag till ny studieplan.

kristna moralåskådningen med andra aktuella uppfattningar och visa, hur den bör kunna utformas och praktiseras även i nutiden. Genom sin nutidsorientering bidrar disciplinen i viss mån till att frågan om eventuell omprövning av tidigare synsätt hålles levande i samhället. I Sverige betonade 1933 års universitetsberedning också disciplinens inriktning på det aktuella i samband med bestämningen av etikprofessorerna.⁴

3.1.8. Religionsfilosofi

Som självständigt ämne är religionsfilosofien av sent datum i Sverige. Den enda svenska professuren i ämnet inrättades år 1947 i Lund. I Uppsala är disciplinen förenad med den teologiska etiken. Innehållsligt har religionsfilosofien dock en lång historia även i Sverige. Förhållandet mellan tro och vetande, konfrontationen mellan kristendomen och andra livsåskådningar och övriga religionsfilosofiska frågeställningar har i århundraden sysselsatt både kristna och profana tänkare lika väl här som annorstädes.

De religionsfilosofiska problemen grupperar sig kring framför allt dels religionsbegreppets fixerande, dels religionens sanning. Även om religionsfilosofien i behandlingen av den senare problematiken står nära den systematiska teologien, måste den sägas arbeta med frågeställningar, som faller utanför de ovan behandlade disciplinerna dogmatik med symbolik och teologisk etik.

Religionsfilosofien och dess historia bestämmas också av den metod, som användes för problemlösningen. Professor Axel Gyllenkrok skrev därom i ett sakkunnigutlåtande 1961: »Skolastikens oändliga mödor med ... allehanda motsägelser mellan skilda religiösa auktoriteter är vi inte utan vidare benägna att inränga under religionsfilosofien ... Däremot anser vi oss kunna tala om 'religionsfilosofi', då religiösa motsägelser så envist hålls fast i motsägelaselagens grepp, att detta leder till religiös skepsis, dvs. då det filosofiska tänkandet som metod visar sig vara en åtminstone *relativt* självständig faktor vid sidan av den religiöst-auktoritativa föreställningsvärlden. Denna självständighet hos det filosofiska tänkandet kan väl tyckas komma tillräckligt klart till uttryck ... då religiöst auktoritativa utsagor synas komma i konflikt med filosofiskt grundade åsikter. Men det är i själva verket klart, att vi också i detta fall måste komplettera problematiken med en viss lösningsmetod för att vi skall vara berättigade att tala om 'religionsfilosofi'. Ty ett avhuggande av ett aldrig så klart uppställt religionsfilosofiskt problem med hjälp av religiöst auktoritetsanspråk ... räknar vi inte som religionsfilosofi. För att så skall vara fallet kräver vi åtminstone *ett visst* argumenterande efter rationella linjer».⁵

⁴ SOU 1937: 36, s. 57.

⁵ GYLLENKROK i Sakkunnigutlåtanden rörande lediga professorsämbetet i religionsfilosofi vid Lunds universitet (stencil. 1961), s. 56.

Internationellt sett präglas den religionsfilosofiska forskningen av samma strömningar som filosofien överhuvudtaget. Tre linjer gör sig gällande, nämligen en thomistisk, en existencialistisk och en analytisk. Företrädarna för den förstnämnda, vilka till allra största delen är romerska katoliker, vidareutvecklar den åskådning, som möter hos Thomas av Aquino. Den andra linjen, som finns företrädd främst bland tyska och franska forskare, söker sätta in religionen i den tolkning av livet, vilken Martin Heidegger och andra existencialistiska filosofer ger. Enligt den analytiska linjen, som är närmast anglosaxisk och skandinavisk, är huvuduppgiften att med hjälp av den moderna analytiska filosofiens metoder analysera centrala begrepp och satser, religiöst språk och religiös argumentering.

Kännetecknande för den religionsfilosofiska analysen är, att den riktar sig åt två olika håll. Dels söker den immanent klargöra och precisera de grundläggande begreppen, antagandena och sätten att resonera. Dels företar den en kunskapskritisk prövning av i religionen uppträdande försant-hållanden och behandlar frågor som rör religionskritik och religionsdebatt.⁶

Under perioden 1945–65 avlade 18 teologie licentiatexamen i religionsfilosofi i Sverige. 4 disputerade för teologie doktorsgrad i ämnet, och en av dem blev docent. Professorerna och docenterna i denna disciplin utgav under samma tid 13 monografier och ett 60-tal vetenskapliga artiklar.

Utmärkande för den svenska insatsen är, att de svenska religionsfilosoferna mestadels hämtade sina metoder från den analytiska filosofien och dess analysmodeller. Svenska forskare tog avstånd från den ideologiskt inriktade religionsfilosofien (t. ex. nythomismen, den kristna existencialismen och Martin Bubers jag och du-filosofi), analyserade ett givet material och undvek medvetet att själva ge svar på livsfrågorna. Med funktionsanalytisk metod företog de särskilt differentiella analyser av den funktion, som religiösa termer och satser fyller i det religiösa språket.⁷

Den intensifierade religionsfilosofiska forskningen svarar således för bl. a. den semantiska renhållningstjänst, som all religionsdebatt kräver. Redan konstaterandet att religionsfilosofien bildar den direkta kontaktytan mellan kristna och icke-kristna livsåskådningspositioner och moraluppfattningar torde ge en föreställning om behovet av fortskridande forskning inom denna disciplin.

3.1.9. Praktisk teologi med kyrkorätt

Som självständig disciplin inom de teologiska fakulteterna i Uppsala och Lund har den praktiska teologien sitt ursprung i de professurer i pastoral-

⁶ Forskningen kan följas i *The Heythrop Journal*, *Kerygma und Dogma*, *Mind*, *Neue Zeitschrift für Theologie und Religionsphilosophie* och *Philosophy*.

⁷ Beträffande den svenska forskningsinsatsen se förutom sådana publikationer som *Svensk teologisk kvartalsskrift* även den filosofiska tidskriften *Theoria*.

teologi, som inrättades vid 1800-talets början med direkt tanke på den praktiska prästutbildningens behov. De praktiska övningarna i predikan, liturgisk sång osv. var en dominerande uppgift för den framväxande disciplinen, och den forskning som bedrevs inom pastoralteologien hade i allmänhet en rent normativ karaktär.

Arbetsuppgifterna överflyttades sedermera alltmer till det teoretiska planet, så att den praktiska teologien så småningom framträdde som en rent teoretisk vetenskap. Denna förskjutning ägde rum före den period, som här behandlas. Organisatoriskt bekräftades den definitivt i Sverige genom bestämelsen, att professorn i detta ämne efter år 1955 inte längre på grund av sitt ämbete är föreståndare för den praktisk-teologiska övningskursen, till vilken hela den praktiska prästutbildningen är förlagd.⁸

I flera länder behöll disciplinen emellertid åtskilligt av den normativa karaktären. I sin reaktion mot såväl en historicerande som en psykologiserande metod höll den kontinentala forskningen till stor del fast vid att den praktiska teologien ägde en normativ uppgift. Det historiska intresset kom därvid helt i bakgrunden.⁹

I Sverige däremot hävdades förhållandevis tidigt, att den empiriska uppgiften var att betrakta som den överordnade. Disciplinen blev här historiskt inriktad och utvecklades i sådan riktning, att dess företrädare snart nog upphörde med att söka uppställa normer för det praktiska kyrkolivet. Den syn på disciplinen, som man kom fram till i Sverige, framgår av följande ämnesbeskrivning: »Som teoretisk vetenskap har den praktiska teologien till föremål den kristna kyrkan som en empirisk storhet i nutiden och i historien. Den skiljer sig därvid från kyrkohistorien dels genom en medveten inriktning på nutiden, dels och framför allt genom sitt sätt att ställa det vetenskapliga problemet. Den praktiska teologien ser nämligen som sin huvuduppgift att undersöka, på vad sätt den kristna kyrkan under olika tider av sin historia omsatt sitt teologiska tänkande i praktiskt handlande inom kyrkolivet, antingen det gällt liturgik, homiletik, kateketik, själavårdslära eller kyrkorätt. För att fullfölja denna sin uppgift måste den praktiska teologien självfallet vara en historisk vetenskap, som med alla till buds stående hjälpvetenskaper rent historiskt söker utforska, vad som verkligen skett och sker. Samtidigt måste den praktiska teologien emellertid anlägga ett idéhistoriskt perspektiv och utföra en teologisk analys av det kyrkoliv, som utforskas. Först härigenom kan visas, vad som varit drivkraften i det

⁸ Kungl. Maj:ts stadga av den 6.5.1955 angående teologiska examina § 21. Tr. i bl. a. de teol. fakulteternas gällande studiehandböcker.

⁹ ÅKE ANDRÉN i Praktiskt teologi. En handbok ... utg. av Sven Kjällerström (1959), s. 9 ff. Den internationella forskningsinsatsen följes bäst i sådana specialtidsskrifter som *Archiv für Liturgiewissenschaft*, *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie*, den religionspedagogiska *Tidskriften Prismet* (Oslo), *Zeitschrift für evang. Kirchenrecht*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* (Kanonistische Abteilung).

historiska skeendet och vilken roll ett bestämt teologiskt tänkande därvid kan ha spelat.

Till praktisk teologi som teoretisk vetenskap hör vidare ett utforskande av det nutida kyrkolivet ur alla dess aspekter, varvid även sociologiska arbetsmetoder bör komma till användning. Inom svensk praktisk teologi av i dag hör en dylik inriktning på nutiden till de mest utmärkande dragen. Ett nytt och ännu föga bearbetat forskningsområde¹ är härvidlag de svenska frikyrkorna liksom utvecklingen på det ekumeniska området i Sverige och internationellt.

Som undervisningsämne vill den praktiska teologien förmedla kyrkokunskap i vidaste bemärkelse, dvs. kunskap om kyrkans liv under olika tider av dess historia, i olika delar av världen och inom olika konfessioner. Ämnet brukar därvid uppdelas i flera mer eller mindre strängt åtskilda delar. Under kyrkokunskap brukar man räkna de inledande frågorna om kyrkan och ämbetet, kyrkornas möte på ekumenikens område samt religiös folklivsforskning.² Frågan om gudstjänstlivets former behandlas i liturgik och hymnologi, predikan i homiletik och den kyrkliga undervisningen i kateketik. Självvårdens och den allmänna församlingsvårdens problematik behandlas i självvård och diakoni. Kyrkolivets rättsliga former hör hemma i deldisciplinen kyrkorätt, dit också frågorna om stat och kyrka hör.»³

Med utnyttjande av den kyrkohistoriska och systematiska forskningens resultat har den praktiska teologien således att klargöra, till vilka praktiska uttryck de kristna grundkonceptionerna kommer i de olika konfessionerna. Beträffande det led i samhällskunskapen, som detta kartläggande av de kristna konfessionernas organisation och samfundsliv utgör, kan förutses, att det redan påtagliga behovet av bl. a. kyrkorättslig, religionspedagogisk och religionssociologisk forskning ökar.

Under perioden 1945–65 avlade 52 teologie licentiatexamen i praktisk teologi med kyrkorätt vid de båda teologiska fakulteterna i Sverige. 25 disputerade i ämnet, och 12 av dem blev docenter. Professorerna och docenterna i ämnet skrev under samma år 42 monografier och omkring 150 vetenskapliga artiklar.

Den svenska insatsen gällde framför allt kyrkokunskapen, liturgiken, kateketiken och kyrkorätten. Homiletiken och självvården behandlades endast i ringa grad. Anmärkningsvärt är att ett flertal betydande bidrag lämnades till medeltidens och reformationstidens kyrko- och kulturhistoria. På senare år stärktes också inriktningen på nutiden, vilket även kom till uttryck i den anförda ämnesbeskrivningen.

¹ Detta gäller den praktiska teologien. Jfr redogörelsen för den kyrkohistoriska forskningsinsatsen ovan s. 88 f.

² Om religiös folklivsskildring se även avsnittet om disciplinen kyrkohistoria ovan s. 89.

³ Studieplan antagen 1965.

3.1.10. Ytterligare ämnen och debatten om de olika disciplinerna

Samtidigt som forskningsarbetet å ena sidan visade, att de teologiska fakulteternas olika discipliner bildade en enhet, där gränserna mellan de skilda forskningsområdena var flytande, ägde å andra sidan en fortgående specialisering och differentiering rum. Ämnesval och problembehandling aktualiserade därvid dels tankar på en uppdelning av redan förefintliga discipliner, dels planer på införandet av ytterligare discipliner. Denna expansiva tendens inom forskningen befrämjades också till stor del av de reformkrav, som gjordes gällande i debatterna om präst- och lärarutbildningen.

I de nordiska grannländerna och vid ett flertal universitet på tysktalande håll är *den religionshistoriska disciplinen* genomgående svagare företrädd än i Sverige. Detta, som berörda fakulteter sedan länge uppfattar som en brist, har sin grund i den berömde kyrko- och dogmhistorikern A. von Harnacks åsikt, att en allmän och jämförande religionshistoria är omöjlig, och att den speciella religionshistorien bör höra till motsvarande filologiska disciplin inom filosofiska fakulteten.⁴

Vid enstaka teologiska fakulteter ingår religionshistorien i ett mer propeudeutiskt eller gränsvetenskapligt ämne. Vid andra enstaka teologiska fakulteter kombineras den med ett exegetiskt eller systematiskt ämne eller med liturgik. En del katolska fakulteter kombinerar ämnet med apologetik, och en del, huvudsakligen evangeliska fakulteter, förbinder det med en missionsvetenskaplig disciplin.

Ett stort antal teologiska fakulteter har emellertid egna professurer i religionshistoria, och flera av dem, som saknar sådana, tenderar till att inrätta lärostolar i detta ämne. Redan de nutida resemligheterna bidrar till att intresset för de icke-kristna religionerna ökar. Studiet av dessa äger också betydelse för mellanfolkligt samförstånd.

I debatten om präst- och lärarutbildningen har allt emellanåt yrkats på större utrymme åt *religionspsykologien* och *religionssociologien*. Den förra finns företrädd som ett självständigt ämne vid t. ex. den teologiska fakulteten i Zürich. Den senare är ofta närmare knuten till kyrkohistorien eller den kristna socialetiken än till religionshistorien och rubriceras vanligen kristen sociologi, i den mån den framträder som självständig disciplin i en teologisk fakultet. Anknytningen till modern kyrkohistoria är naturlig, men bl. a. den svenske professorn Gunnar Boalts produktion visar, att religionssociologiska ämnen till nöds kan behandlas också av icke-teologiska sociologer.

Med anledning av att de båda teologiska fakulteterna i Sverige begärde en särskild lärarbefattning i religionspsykologi, framhöll 1945 års universitetsberedning, att det ämnet kunde väntas få en alltmer central betydelse

⁴ Om hur Harnack utvecklade flera av de i dagens principdebatt aktuella frågorna se C.-M. EDSMAN, *Teologi eller religionsvetenskap?* (i *Religion och bibel* 1965).

inte endast för prästutbildningen utan också ur forskningens synpunkt. I ett betänkande år 1946 förordade den därför ett preceptorat i religionspsykologi vid den teologiska fakulteten i Uppsala, om än själva inrättandet därav måste ställas på framtiden.⁵ Detta har ännu inte lett till något resultat.

Att en differentiering är nödvändig inom en disciplin, som omspannar hela den allmänna religionshistorien med religionspsykologien, ligger i ämnets natur. På visst sätt kan differentieringen tillgodoses redan genom att ämnet företrädes i både de humanistiska och de teologiska fakulteterna. I de senare äger disciplinen en omistlig betydelse dels som bakgrund till exegeterna, dels som förutsättning för förståelsen av kristendomens aktuella konfrontation med andra religioner.

De förslag om att slopa det allmänna kunskapskravet i hebreiska i teologie kandidatexamen, som allt emellanåt fördes fram i den svenska debatten, berörde inte de högre studierna och forskningsarbetet i *GT:s exegetik*. Anmärkningsvärt är också, att flera teologiska fakulteter, bl. a. i Storbritannien, har särskilda lärostolar i *hebreiska* och *semitiska* språk. Enstaka teologiska fakulteter, t. ex. den i Utrecht, har även en särskild professur i *judendomens historia*. Vid andra teologiska fakulteter, exempelvis i Tübingen, är *biblisk arkeologi* en självständig disciplin.

NT:s exegetik finns liksom *GT:s exegetik* företrädd i alla teologiska fakulteter. Ibland finns en andra lärostol i ämnet, vilket då är förenat med ett annat forskningsområde. Bland kombinationsämnena märkes *patristiken* (forskningen rörande de s. k. kyrkofäderna i fornkyrkan), som likväl oftare är knuten till kyrkohistorien eller andra ämnen, förutom det att den på sina håll har rang av självständig disciplin.

År 1962 anhöll en teologie doktor om förordnande som docent i patristik vid Uppsala universitet. Uppsalafakulteten tillsatte en kommitté för utredning av patristikens ämnestillhörighet.⁶ De kommitterade kom fram till att en docentur borde ha ett klarare angivet ämnesområde. Att ta upp patristiken som ett särskilt ämne skulle också vara raka motsatsen till att tillmötesgå det ökade kravet på specialisering. En annan forskare, som några år tidigare disputerade över ett fornkyrkligt ämne, förordnades till docent inte i det obestämda ämnet patristik utan i dogmatik, därför att dogmhistorien var hans patristiska specialområde. Företrädaren för *NT:s exegetik* hävdade

⁵ SOU 1946: 81, s. 37.

⁶ De kommitterade framhöll, att patristiken och patrologien (behandlingen av kyrkofädernas skrifter) på romersk-katolskt håll ofta har en normativ uppgift, att ämnet där företrädes som särskild disciplin i hög grad till följd av den normativa teologiska betydelse, som tillmättes traditionen, och att även de svenska forskare, som nu för tiden konverterar, lätt kan bestämmas av en ohistorisk syn på patristiken. Därjämte erinrade de om att den betydelse, som inlagts i begreppet patristik, har skiftat allt efter både den kyrkliga och vetenskapshistoriska utvecklingen, och sökte påvisa, att patristiken nu alltmer betraktas som en kombination av flera vetenskaper inom den fornkyrkliga periodens arbetsfält.

emellertid, att patristiken numera hade blivit en interkonfessionellt självklart vedertagen term utan normativt belastad bemärkelse. Därefter röstade fyra fakultetsledamöter för och tre emot termen *exegetisk patristik* som beteckning på en vetenskaplig forskningsdisciplin. Om sökandens avhandling haft sin styrka i den kyrko- eller dogmhistoriska ämnesbehandlingen, hade disciplinen bestämts på annat sätt. Vad man i detta fallet kom fram till var docentförordnande i exegetisk patristik.⁷

Vad *kyrkohistorien* angår har i större eller mindre utsträckning en differentiering redan genomförts vid flertalet teologiska fakulteter i utlandet. Dels är en uppdelning mellan allmän och inhemsk kyrkohistoria vanlig. Jämte professurerna i *allmän kyrkohistoria* finns t. ex. i de nordiska grannländerna lärostolar i *norsk, dansk, respektive finsk och skandinavisk kyrkohistoria*. Dels förekommer en specialisering efter olika tidsavsnitt. *Fornkyrkans historia* är därvid stundom förenad med *kristen orientalistik*. Samtidigt med all denna differentiering är kyrkohistorien ofta kombinerad med dogmhistorien.

Redan 1945 års universitetsberedning tog upp tanken på att den planerade professuren i *kyrkohistoria med missionshistoria* vid fakulteten i Uppsala med tiden skulle ändras till en lärostol i kyrkohistoria, och att missionshistorien då skulle bli företrädd av en särskild professur.⁸ Därmed skulle dels differentieringskravet i kyrkohistoria, som motiveras av ämnets stora omfattning från både undervisnings- och forskningssynpunkt, kunna tillgodoses i någon mån, dels missionsforskningens ställning bli säkerställd mera i överensstämmelse med nutida förhållanden. Visserligen är missionshistorien vid en del teologiska fakulteter i utlandet alltfört sammankopplad med någon annan disciplin. På bl. a. tyskt håll är ämnet i sådana fall ofta kombinerat med religionshistorien. Men i allt flera länder inrättas särskilda professurer i missionsvetenskap eller — för att använda en under den senaste utvecklingen aktualiserad term — den transoceana kyrkans historia. Beträffande differentieringskravet i kyrkohistoria har på senare år framförts, att en professur med inriktning på sekulariseringsprocessen, den moderna religiösa pluralismen och den aktuella ekumeniken skulle fylla en stor uppgift som neutral servicedisciplin åt både samhället och alla trosamfund.

Ekumeniken tränger fram också som självständigt ämne. Vid enstaka fakulteter i skilda länder har detta ämnesområde numera egna professurer. Under efterkrigstiden aktualiserades frågan om ekumeniken som forsknings- och undervisningsämne också i Sverige. I debatten om präst- och pastorsutbildningen väcktes bl. a. från frikyrkligt håll år 1959 förslag om en särskild lärostol i ekumenik vid en av de teologiska fakulteterna.⁹ Tan-

⁷ Se ovan s. 69.

⁸ SOU 1946: 81, s. 38 ff.

⁹ Se ovan s. 74.

ken därpå konkretiserades sedan alltmer. Om en professur i ekumenik inrättades vid den teologiska fakulteten i Lund, låg det nära till hands att där kombinera ekumeniken med missionsforskningen.

Vad *den systematiska teologien* angår undersökte redan 1933 års universitetsberedning, om de olika lärostolarna i systematik kunde sammanslås till en, och fann, att övervägande skäl talade mot en sådan sammanslagning. Universitetsberedningen pekade på skillnaden mellan disciplinerna dogmatik och etik. Särskilda professorer i etik var nödvändiga för ett för bl. a. prästutbildningen erforderligt beaktande av »nutidens sociala, ekonomiska och politiska problem.»¹ I enlighet med vad 1945 års universitetsberedning förordade² tillkom sedan också en särskild professur i religionsfilosofi i Lund.

Medan man i Sverige stannade vid uppdelningen i dogmatik, teologisk etik och religionsfilosofi, gick differentieringen längre i flera andra länder. Därvid trängde inte minst *socialetiken* fram. I exempelvis Västtyskland inrättades professorer i det ämnet vid de evangeliska fakulteterna i Heidelberg, Marburg, Münster och Tübingen och vid de katolska fakulteterna i Bonn, Freiburg, Mainz, München och Münster. I Sverige bedrivs ännu den socialetiska forskningen till största delen utanför universitetens ram. Men ämnet tillmättes även här allt större betydelse för bl. a. den teoretiska utbildningen av präster och andra tjänare i olika trossamfund.

Också inom *den praktiska teologien* gick differentieringen längre i flera andra länder. Några av den praktiska teologiens deldiscipliner framträdde där som självständiga universitetsämnen. Bland dessa märkes *religionspedagogiken*, vilkens ställning aktualiserades även i Sverige. Det skedde genom bl. a. Religionspedagogiska institutet, som bildades år 1953 med uppgift att främja den religionspedagogiska forskningen och kristendomsundervisningen i alla dess former.³ År 1961 fördes den på tal i Kristendoms-lärarnas förenings årsbok. Efter att ha redogjort för ämnets ställning i andra länder och det ökade intresset för och behovet av religionspedagogisk forskning i Sverige skrev rektor Einar Lilja: »Intresse saknas alltså inte, men alla strävanden blir splittrade, sporadiska, så länge inte religionspedagogiken får en fast ställning som en disciplin vid våra universitet. Av historiska skäl synes ämnet böra anknytas till de teologiska fakulteterna, och dess betydelse motiverar utan tvekan en professur. I avvaktan på en sådan bör man tills vidare utverka en fast ämnesrepresentant i egenskap av docent eller universitetslektor.»⁴

Några år tidigare framkastade majoriteten av den teologiska fakulteten

¹ SOU 1937: 36, s. 57.

² SOU 1946: 81, s. 37.

³ Institutets initiativtagare och direktor är uppsaladocenten, numera åboprofessorn Gösta Lindeskog.

⁴ LILJA i Kristendoms-lärarnas förenings årsbok 1961, s. 36 f.

i Uppsala, att ämnet praktisk teologi borde få beteckningen *kyrkokunskap*. Två fakultetsledamöter påvisade emellertid oklarheter i förslaget och hävdade, att den internationellt kända ämnesbenämningen praktisk teologi var att föredra.⁵ Till följd av diskussionen härom fastslog Kungl. Maj:t, att professorn i praktisk teologi skall underkasta sig »de förändringar med avseende å professurens ämnesomfattning, som Kungl. Maj:t kan finna lämpligt föreskriva».⁶

3.2. Undervisningen

3.2.1. Utbildningen av präster och pastorer utomlands

Prästutbildningen har uppbyggts på vitt skilda sätt inom olika delar av kristenheten. Skillnaderna sammanhänger till stor del med de kyrkogeografiska förhållandena, men varje konfession har inte format utbildningen på ett och samma sätt i alla de länder, där den är företrädd. Ett ingående studium av de skiftande formerna för prästutbildningen utomlands är av intresse för en omprövning av den nuvarande uppläggnings av det teologiska studiet vid de teologiska fakulteterna. I denna framställning är det endast motiverat att ge en kort orientering utifrån frågeställningen, huruvida och i vilken omfattning präst- och pastorsutbildningen bör vara en av de teologiska fakulteternas arbetsuppgifter.

Ur denna synvinkel kan i stort sett tre linjer särskiljas. En utbildningsväg för präster är genomgående kyrklig. En annan uppläggning utmärkes av att utbildningen väsentligen är förlagd till universiteten. En tredje linje bygger på en mer eller mindre jämn fördelning mellan akademisk och kyrklig utbildning.

Den förstnämnda linjen återfinns framför allt i de icke-reformatoriska kyrkorna. Av den historiska inledningen framgår, att den romersk-katolska kyrkan alltifrån motreformationens tid har särskilda kyrkliga prästseminarier. Dessa utgör alltfört det dominerande inslaget på katolskt håll. Kyrkans uteslutande rätt till all prästutbildning framhålles klart i den gällande kanoniska rätten. Enligt denna skall utbildningen förläggas till ett stifts-seminarium eller till Collegium romanum eller Collegium germanicum i Rom eller till något annat regionalseminarium gemensamt för flera stift. Enligt det tyska rikskonkordatet och flera andra konkordat mellan påvestolen och skilda stater likställs studierna vid dessa utbildningsanstalter med universitetsstudium. I vissa stift får prästkandidaterna studera vid de katolska fakulteterna vid universiteten, men i stora delar av den romersk-katolska kyrkan är de hänvisade till de nämnda seminarierna.⁷ Därutöver

⁵ Teol. fak. i Uppsala prot. 12.2.1953 § 9 jämte bilagor.

⁶ Kungl. Maj:t till kanslersämb. 10.4.1953 (bil. till fak. i U. prot. 30.4.1953 § 28).

⁷ Codex iuris canonici can. 13,52. Staatslexikon 4 (1959°), sp. 931 f. JACHYM-DELLEPOORT, Die europäische Priesterfrage (1959).

bör nämnas, att de kyrkliga seminarierna är helt dominerande i den grekisk-ortodoxa världen, när det gäller utbildningen av det lägre prästerskapet.

Bland de reformatoriska kyrkorna intar den anglikanska en särställning i flera avseenden. Det är förhållandet också på prästutbildningens område. Inemot hälften av den anglikanska kyrkans präster saknar akademisk utbildning och har skolats enbart i kyrkliga Colleges.

Denna förstnämnda utbildningsväg, som går utanför de teologiska fakulteternas arbetsområde, kan ha mycket varierande längd. Den romersk-katolska prästutbildningen tar minst sex år. Det lägsta prästerskapet inom den grekisk-ortodoxa kyrkan, exempelvis bypräster i Grekland och Bulgarien, har endast ett antal veckors seminarieutbildning. För andra präster på grekiskt-ortodox håll är den kyrkliga utbildningen betydligt längre.⁸

Den anglikanska kyrkans 27 prästseminarier har vanligen fyraåriga kurser för upp till 25 år gamla kandidater utan universitetsstudier, treåriga kurser för sådana mellan 25 och 30 år, tvååriga för sådana mellan 30 och 40 år och kortare kurser för äldre elever.⁹

I katolska och ortodoxa länder finns liksom på anglikanskt håll också teologiska fakulteter, men det är inom den evangeliska delen av kristenheten som sådana fyller den största uppgiften i fråga om präst- och pastorsutbildning. Alltsedan reformationens genombrott har det varit något av en reformatorisk princip, att de, som avser att bli Ordets förkunnare och sakramentens förvaltare, skall bedriva universitetsstudier.¹

Särskilt i de nordiska länderna är hela den teoretiska och delvis den praktiska prästutbildningen anförtrord de teologiska fakulteterna vid statsuniversiteten. Allteftersom statsfakulteterna — och även fakulteten vid den fristående akademien i Åbo och i viss mån också menighetsfakulteten i Oslo — har blivit mindre konfessionellt präglade och mera strikt vetenskapligt inriktade, har utbildningen vid dessa blivit allt mer och mer kyrkligt obunden.

De danska fakulteterna ger en av de mest tidskrävande teologiska grundexamina i världen. Den cand. theol.-examen, som den danska folkkyrkans blivande präster avlägger, föregås av preliminära främst språkliga och teologiska provningar. Efter omkring tre terminers förstudier sker sålunda muntligt prov i filosofi, grekiska och hebreiska, vartill kommer kunskaps-

⁸ The Russian Orthodox Church, publ. by the Moscow Patriarchate (1958), s. 103 ff. D. SAVRAMIS o. a., *Aus der neugriechischen Theologie* (1961), s. 7 ff. A. JOHANSEN, *Theological Study in the Russian and Bulgarian Orthodox Churches* (1963).

⁹ SOU 1942: 33, s. 19 f., 1944: 67, s. 9 f. Crockford's Clerical Directory 1959-60, s. 1946 ff. The Church of England Year Book 1964, s. 167 ff., Betänkande . . . avgivet av Biskopsmötets prästutbildningskommitté (1965), s. 24 ff. Intervju med teol. dr Eric Sharpe 10.6.1965.

¹ S. GÖRANSSON i *Svensk teol. kvartalsskrift* 1960, s. 133 ff. E. MOLLAND i a. a. 1965, s. 1 ff.

krav i latin för den, som saknar det ämnet i sin studentexamen. Efter ytterligare cirka tre terminer avlägges förprovning i Nya Testamentet, grekiska, bibelkunskap, religionsfilosofi och religionshistoria. Sedan följer del I av den teologiska grundexamen. Den omfattar ungefär tre års föreläsningar och seminarieövningar i samtliga teologiska discipliner och avslutas med både muntligt och skriftligt prov i två ämnen, som har bestämts ett halvår i förväg. Därpå följer del II av kandidatexamen. Den tar en särskild termin i anspråk och avslutas med muntligt och skriftligt prov i de återstående ämnena på en och samma dag. För den student, som har gjort ett s. k. speciale, en extrauppgift, i ett ämne, är då kunskapskraven lägre i ett annat ämne. Ett »speciale» består i en självständigt utarbetad mindre avhandling.

Den norska fakultetsutbildningen är uppbyggd efter samma mönster men är något kortare. I Norge ges däremot två terminers praktisk utbildning, medan denna ägnas endast en termin i Danmark. De särskilda pastoralseminarier, vari denna del av utbildningen äger rum, är i båda länderna nära knutna till fakulteterna.²

I Finland avlägges först en teologisk preliminärexamen i de teologiska fakulteterna. Ämnena i denna är bibelns grundspråk och teologiska prentioner. Det senare ämnet omfattar filosofi, religionshistoria och kulturhistoria. Två terminers praktiska övningar är inlagda i den fortsatta fakultetsutbildningen fram till teologie kandidatexamen.³

På dessa håll kan således praktiskt taget hela prästutbildningen sägas vara lämnad i universitetsteologernas händer. Men kyrkan har på ett och annat sätt insyn i och viss kontroll av prästutbildningen. Sverige intar en särställning i den bemärkelsen, att prästexamen inför svenskt domkapitel sedan länge har en närmast formell karaktär, även om också den ger möjlighet till viss kontroll.

I de nordiska grannländerna har de teologiska fakulteterna inte endast sört för en jämförelsevis omfattande grundutbildning utan även omhändert haft prästernas efterutbildning. År 1964 tillkom en dansk »prästhögskola» för fortbildningen i viss anslutning till de teologiska fakulteterna. Kungl. Maj:t framlade en proposition därom för riksdagen, och sedan samtliga politiska partier röstat för den, utfärdades den 14 februari 1964 en kunglig »lov» av följande lydelse:

»§ 1 Kirkeministeren bemyndiges til at oprette et efteruddannelseinstitut

² Teologien og dens fag. Under red. af B. NOACK (1960). Teologisk stat ... udg. af den danske præsteforening 1960, s. 125 (som även anger dispensbestämmelserna). Præsteforeningens Blad 1960-64 (se årsregistren). L. AMUNDSEN i Universitetet i Oslo 1911-1961, 2 (1961), s. 2 ff. Betänkande ... avgivet av Biskopsmötets prästutbildningskommitté, s. 19 ff.

³ Finlands författningssamling för år 1947, s. 489 ff. Teologiska fakulteten vid Åbo akademi: Examensbestämmelser och kursfordringar (1958).

for præster. — Institutet har til opgave gennem afholdelse af kursus at give folkekirkens præster adgang til efteruddannelse, herunder også en systematisk orientering i tidens filosofiske og sociologiske, litterære og kunstneriske problematik som forudsætning for varetagelsen af folkekirkens opgaver i det moderne samfund. Hvor pladshensyn tillader det, kan der gives også præster for andre trossamfund adgang til at deltage i instituttets kursus.

§ 2. De nærmere regler for instituttets styrelse og virksomhed fastsættes af kirkeministeren. — Institutet ledes af en selvstændig styrelse, bestående af 2 repræsentanter for hvert af de teologiske fakulteter ved Københavns og Aarhus universiteter, pastoralseminariets forstander, 1 repræsentant for den danske Præsteforening, biskoppen over Helsingør stift samt 2 af kirkeministeren udpegede lægfolk.

§ 3. De till instituttets indretning og drift fornødne midler afholdes af statskassen.»⁴

Den vanligaste linjen i fråga om präst- och pastorsutbildningen visar sig vara någon form av kombination av akademisk och kyrklig utbildning. Det högre prästerskapet i den ortodoxa kristenheten får vanligtvis nästan hela sin teoretiska utbildning vid teologiska statsfakulteter men avslutar denna i kyrkliga seminarier.⁵ Också i länder, där den romersk-katolska kyrkan är förhärskande, kan en stor del av utbildningen vara förlagd till statsuniversitetens teologiska fakulteter. Såsom det framgick av den tidigare internationella utblicken över den organisatoriska uppbyggnaden, är likväl inte minst på katolskt håll dessa fakulteter konfessionellt präglade.

Av det anglikanska prästerskapet har endast drygt hälften akademisk utbildning, och blott hälften därav, dvs. ungefär var fjärde anglikansk präst, har en teologisk universitetsutbildning. En fjärdedel har humanistiska, naturvetenskapliga eller andra icke-teologiska ämnen i sin universitetsexamen. De teologiska fakulteterna i England har alltså en ganska begränsad uppgift av förberedande karaktär i fråga om prästutbildningen. För alla, som har avlagt någon akademisk examen, teologisk eller icke-teologisk, tillkommer minst två års studier vid de rent kyrkliga institutioner, som Theological Colleges utgör.⁶

Visserligen lägger också de engelska frikyrkorna huvudvikten vid egna läroanstalter, när det gäller pastorsutbildningen. Men några av deras pastorsseminarier står i nära förbindelse med universitet. Anmärkningsvärt är, att den största engelska frikyrkans, dvs. metodistkyrkans, samtliga sex

⁴ Lov nr 39 af 14 febr. 1964.

⁵ Ortodoxa statsfakulteter finns i Aten och Tessaloniki, medan t. ex. den teologiska fakulteten i Konstantinopel är fristående utan anknytning till universitetet där.

⁶ P. F. SELL i The Expository Times 1964, s. 196 ff. Theology oct. 1964. The Church of England Year Book 1964, s. 168. Intervju med teol. dr Eric Sharpe 10.6.1965.

Colleges är associerade med var sitt universitet. Metodistiska pastorskandidater med universitetskompetens studerar teologi vid dessa universitet i ungefär tre år och sådana, som redan har akademisk grundexamen, läser där för en s. k. post-graduate degree, t. ex. Bachelor of Divinity. Det förekommer ofta, att blivande präster och pastorer studerar vid kyrkligt seminarium och universitet på en och samma gång.⁷

Den måhända jämnaste uppdelningen på universitet och kyrkliga institutioner har prästutbildningen i det evangeliska Tyskland. Den s. k. första teologiska examen avlägges där efter åtta terminer. I de flesta evangeliska landskyrkor krävs, att prästkandidaterna studerar vid statsuniversitetens teologiska fakulteter under minst sex av dessa terminer. De som inte har latin, grekiska och hebreiska i sin abiturientexamen, har en särskild prövning i dessa ämnen efter den första terminen. Alltifrån reformationen bildar de exegetiska vetenskaperna det teologiska studiets grund. Övriga huvuddiscipliner är kyrko- och dogmhistoria, systematisk teologi, praktisk teologi och filosofi. De två återstående terminerna tillbringas vanligtvis vid kyrkliga högskolor. Den första examen sker inför en kyrklig kommission under medverkan av de teologie universitetsprofessorerna i enlighet med vad som överenskommits i fördrag mellan kyrkan och staten. I samband därmed får kandidaterna licentia concionandi, dvs. kyrkligt tillstånd att förkunna Ordet i församlingarna.

Den praktiskt inriktade fortsättningen av utbildningen, som leder fram till den andra teologiska examen, varierar i längd. I vissa landskyrkor tar den ett och ett halvt år och inom andra ända upp till tre år. Denna del av utbildningen är uppdelad på dels omkring ett års praktisk tjänstgöring, kallad vikariat, dels upp till två års seminarieutbildning. Vid de tvååriga seminarierna i t. ex. Loccum och Hildesheim ägnas förhållandevis mycken tid åt fortsatt religionsvetenskapligt studium.⁸

3.2.2. Sedvanlig studiegång och dispensvägar för präster i Sverige

3.2.2.1. DE FAKTISKA FÖRHÅLLANDENA. Den sedvanliga utbildningsvägen för Svenska kyrkans präster har varit akademiska studier fram till teologie kandidatexamen och praktisk-teologiska prov. Denna väg har varit jämförelsevis lång, i all synnerhet medan det ännu var obligatoriskt att först avlägga en annan examen utanför de teologiska fakulteterna.

Före 1950-talets mitt var en viss förberedande del av den akademiska

⁷ Minutes of the British Methodist Conference 1964. The Methodist Church Ministerial Training Department till förf. 26.3.1965.

⁸ H. THIMME i Evangelisches Kirchenlexikon, 3 (1959), sp. 158 ff. och där anförd litt. K. BARNEKOW, Den praktiska prästutbildningen i Tyskland (stencil bil. 11 i den av biskopsmötet år 1962 tillsatta utredningen om prästutbildningen). Betänkande ... avgivet av Biskopsmötets prästutbildningskommitté, s. 22 ff.

teologutbildningen — och därmed av den teoretiska prästutbildningen — förlagd till de filosofiska fakulteterna. För att bli inskriven i teologisk fakultet fordrades enligt Kungl. Maj:ts stadga av år 1935 angående teologiska examina antingen teologisk-filosofisk examen eller godkänd studentkurs i latin och filosofisk examen (FK, FM eller FL) i humanistiska ämnen. Dessa inträdeskrav upphörde i och med teologernas nya studieordning av år 1955.

Allt eftersom de klassiska språken trängdes tillbaka i läroverken, ökade de teologiska studiernas längd. Den teologisk-filosofiska examen kom således att ta normalt cirka tre till fyra terminer. Endast de studenter, som utgått från Fjellstedtska skolan eller annan helklassisk gymnasielinje, avlade denna förberedande examen på kortare tid. Vidare var den genomsnittliga studietiden i de teologiska fakulteterna fram till kandidatexamen före år 1955 så pass lång som nio terminer.⁹ Efter omläggningen 1955 blev genomsnittstiden för teologie kandidatexamen en à två terminer kortare, trots att fordringarna i den förberedande teologisk-filosofiska examen inarbetades i det teologiska studiet, så att den sammanlagda studietiden därigenom förkortades ytterligare tre till fyra terminer. De praktisk-teologiska proven har hela tiden tagit en termin i anspråk. Före prästvigningen äger prästexamen rum inför domkapitlet. Genom denna har kyrkan som nämnts en möjlighet till viss kontroll av prästutbildningen.

Alla blivande präster, som gick den sedvanliga utbildningsvägen, bedrev således sina studier vid de teologiska fakulteterna under en avsevärd tid. En av dessa fakulteters huvuduppgifter var att utbilda det svenska prästerskapet. Följande diagram och tabell visar, hur många av de under perioden 1945–65 utexaminerade teologerna, som valde att bli präster.¹

Under tider av prästbrist erhöll ett mindre antal prästkandidater dispens från akademiska examina. På denna väg vann då bl. a. predikanter och frikyrkopastorer inträde i prästämbetet i Svenska kyrkan. Så småningom utformades vissa normer för de dispensökandes utbildning. Särskilt under senare år utverkade flera domkapitel till följd av rådande prästbrist stundom rätt att verkställa dispensvigningar utan några bestämda krav på akademiska betyg. Men i stort sett upprätthölls länge fordringar på tentamen i ett exegetiskt, ett systematiskt och ett historiskt ämne ingående i teologie kandidatexamen samt på deltagande i den praktisk-teologiska övningskursen. Från och med år 1964 gäller nya dispenskrav. De är modifierade efter två olika åldersklasser. Den yngre åldersgruppen (35–45 år) skall ha full

⁹ SOU 1942: 33 s. 35 ff.; 1944: 57, s. 11 ff. Utbildningen av präster och kristendoms-lärare. Universitetskanslersämbetets utredning och förslag (1955), s. 10.

¹ Till grund för undersökningen ligger studentkatalogernas och prästmatriklarnas individualuppgifter kompletterade med intervjuer. Några enstaka fall av dubbelräkning förekommer till följd av att personer med lägre utbildning vidareutbildat sig efter en tids prästtjänst.

Tabell 6. Antalet präster av de teologiskt utbildade.

	År 19-		47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65
	45	46																			
Teol. dr	5	9	10	9	6	11	6	8	9	5	4	6	9	3	8	5	5	7	7	8	6
därav präster	2	5	3	2	2	3	3	3	2	1	2	3	4	0	2	2	0	1	1	1	1
Teol. lic.	17	9	18	14	11	9	11	13	13	19	16	13	14	11	8	23	16	14	8	21	11
därav präster	7	3	6	4	2	4	4	3	4	5	6	6	4	3	2	6	2	3	2	16	4
Teol. kand.	92	95	86	73	84	75	72	47	64	54	36	48	42	73	76	97	68	86	86	91	78
därav präster	66	73	59	49	63	52	52	28	47	40	24	41	34	50	54	65	46	60	59	61	45
Sammanlagda antalet ut- examinerade	114	113	114	96	101	95	89	68	86	78	56	67	65	87	92	125	89	107	101	120	95
därav präster	75	81	68	55	67	59	59	34	53	46	32	50	42	53	58	73	50	64	62	68	50

inskrivningskompetens² och läsa helt språklig översikt kurs. Den äldre (45-56) skall ha ungefär halv inskrivningskompetens³ och läsa icke-språklig översikt kurs jämte viss komplettering i dogmatik.⁴

År 1958 hade antalet dispenser stigit till 21. Under de följande sju åren var siffrorna 15, 9, 15, 14, 12, 16 och 15. Den allra största delen av de blivande prästerna avlade således sina examina i vanlig ordning vid de teologiska fakulteterna.

Dessutom utexaminerades ett mindre antal studerande, som ägnade sig åt andra än prästerliga uppgifter inom Svenska kyrkan. Av dem, som avlade teologie kandidatexamen under perioden 1945-65, blev 13 diakonissor eller församlingssekreterare. 23 blev prästfruar. 1 teologie kandidat, 2 licentiat och 1 doktor erhöll tjänster i mellankyrkliga organ, och 9 kandidater, 6 licentiat och 1 doktor tog tjänst i andra samfund än Svenska kyrkan. Därutöver valde 2 doktorer, 1 licentiat och 20 kandidater andra livsbanor än prästens och kristendomslärares. Dessa blev bibliotekarier, tjänstemän i socialvården m. m. Huru många av de utexaminerade, som valde att bli kristendomslärare, redovisas i avsnitten om lärarutbildningen.

3.2.2.2. DEBATTEN OM PRÄSTUTBILDNINGEN. Under åren närmast före den period, som här avhandlas, ägnades två band i serien Statens offentliga utredningar åt prästutbildningen. Det ena (SOU 1942: 33) var Betänkande med förslag rörande ändring av gällande bestämmelser i fråga om prästutbildningen avgivet av Yngve Brilioth, och det andra var en fortsatt utred-

² Svenska språket och litteraturen, historia med samhällslära och ett modernt språk = studentexamen. Ett modernt språk = 2. ring. Ett modernt språk = realexamen.

³ Svenska språket och litteraturen samt historia med samhällslära = studentexamen. Engelska och tyska = grundskolans 9. årsklass.

⁴ Dispensutbildning för präster godkänd av ecklesiastikministern i april 1964 (stencil). Årkebiskopens arkiv.

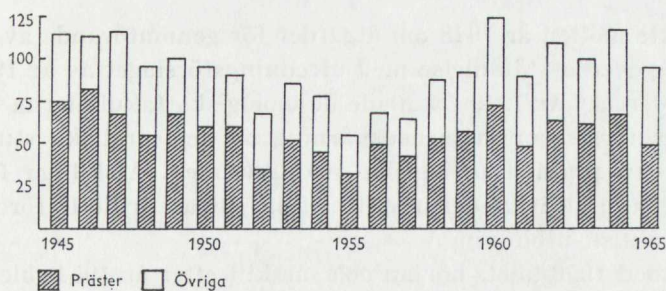

Diagram 5. Antalet utexaminerade teologer 1945–65, som valde att bli präster.

ning av 1944 års prästutbildningssakkunniga (SOU 1944: 67). Visserligen skrevs dessa volymer mera utifrån kyrkans än utifrån de teologiska fakulteternas och universitetens aspekt. Men de sammanfattade onekligen till stor del den närmast föregående tidens och samtidens debatt.

Beträffande den teoretiska utbildningen stod den teologisk-filosofiska examen och särskilt ämnet hebreiska i brännpunkten. I de nyssnämnda utredningarna behöll man denna examen men betonade dennas karaktär av förberedelse för den teologiska utbildningen. Angående hebreiskan var meningarna mera delade. Brilioth jämte majoriteten av de utbildningssakkunniga önskade ett friare ämnesval och förordade, att hebreiskan blev valfri i teologisk-filosofisk examen, medan två reservanter fordrade att den förblev obligatoriskt ämne i denna examen.

Man fann vidare, att de krav, som framfördes på ökad orientering i bl. a. sociaetik och psykologi, var berättigade. För att uppnå bättre tillämpning av exegetikens resultat på predikan ansågs också ett exegetiskt-homiletiskt seminarium vara nödvändigt. Om en del praktiska kurser fick löpa parallellt med den teoretiska utbildningen, skulle enligt Brilioths förslag 1942 en reformerad praktisk utbildning kunna meddelas inom ramen för en termin. Med stöd av ett flertal remissvar föreslog han och övriga prästutbildningssakkunniga emellertid år 1944 två terminers praktiska studier och övningar.

Sambandet mellan den praktiska och den teoretiska utbildningen underströks. Tanken på att skilja den förra från universiteten förkastades. Hela utbildningen borde på ett realistiskt sätt ta hänsyn till praktiska krav, framhölls det. Prästutbildningen skulle förutsätta större möjligheter för positiv samverkan mellan de teologiska fakulteterna och stiftsstyrelserna.

I den närmast efterföljande debatten uttalade sig många inte endast för att den teologisk-filosofiska examen skulle finnas kvar utan också för att hebreiskan skulle kvarstå som obligatoriskt ämne. Kraven på utökad praktisk utbildning gjorde sig likaså hörda. När prästutbildningssakkunnigas förslag togs upp till behandling i kyrkomötet år 1946, kunde detta likväl inte nå någon enighet och komma fram till något ställningstagande,⁵ och då

⁵ Kyrkomötets prot. 1946 nr 8, s. 44 ff. Bihang till kyrkomötets prot. 1946 saml. 3, avd. 3, nr 9 och saml. 7 nr 39.

Brilioth väckte motion år 1948 om åtgärder för genomförande av en reform i huvudsaklig överensstämmelse med utredningsförslaget av år 1944, avslög kyrkomötet denna.⁶ År 1949 framlade de teologiska fakulteterna i stort sett samstämmiga förslag om viss nedskärning av de teoretiska studierna till förmån för den praktisk-teologiska övningskursen. Åtskilliga fann utökningen av den praktiska delen otillräcklig. Bl. a. Brilioth förordade två terminers praktisk utbildning.⁷

Från och med 1950-talets början och särskilt efter år 1954⁸ blev debatten inriktad på prästbristen och prästrekryteringen. Därvid föreslogs exceptionella åtgärder, bl. a. en tvåårig utbildning av ett fyrtiotal för prästämbetet särskilt kvalificerade personer. Kungl. Maj:t tog upp detta förslag i en proposition år 1955. Enligt en på diakonistyrelsens uppdrag verkställd utredning borde denna korttidsutbildning ske i inomkyrklig regi vid ett tillfälligt seminarium. Men enligt Kungl. Maj:t, som följde universitetskanslerns yttrande i ärendet, skulle undervisningen i fråga äga rum vid en teologisk fakultet och omfatta den på kanslersämbetets förslag just fastställda teologiska översiktskursen och den praktisk-teologiska övningskursen.⁹ Propositionen föranledde en debatt i båda kamrarna om prästutbildningen.

Både de, som i likhet med statsutskottet önskade bevilja anslag till denna extra universitetsundervisning, och de som yrkade avslag, utgick ifrån att prästerna måste ha en gedigen utbildning för att kunna fullgöra sitt värv. Motståndarna betraktade dessutom den föreslagna åtgärden som ett led i en allmän sänkning av den kulturella standarden hos en rad olika slag av befattningshavare och ville sätta stopp för »all denna snabbutbildning». De befarade, att bifall skulle leda till en allmän sänkning av fordringarna. En ny kyrkominister tänktes således i en ny situation kunna återropa, att riksdagen principiellt hade anslutit sig till korttidsutbildning av präster. Kyrkan borde för övrigt själv övervinna den förhandenvarande krisen.¹

De, som biträdde Kungl. Maj:ts förslag, reagerade mot tanken på ett kyrkligt seminarium och var angelägna om att utbildningen gavs i akademiskt sammanhang. För denna extra universitetsundervisning behövdes då ett

⁶ Kyrkomötets prot. 1948 nr 4, s. 18 ff. Bih. till kyrkomötets prot. 1948 saml. 2, nr 8 och saml. 5, avd. 1, nr 7.

⁷ Sv. kyrkotidn. 1949 s. 182, Sv. D. 22.3.1949, 12.3, 13.3, 14.3.1953, Sydsv. Dagbl. 7.3.1953.

⁸ År 1954 utkom dels H. HYRENIUS, Prästkårens rekrytering, dels W. SCHRÖDER-Å. ZETTERBERG, Det behövs flera präster.

⁹ K. M:ts prop. 1955 nr 73. R. JOSEFSON i Sv. kyrkotidn. 1955, s. 129 f.

¹ Bih. till riksd.prot. 1955, saml. 6, nr 149, FK 1955 nr 20, s. 101 ff. AK 1955 nr 20, s. 97 ff. GUSTAFSSON i Bogla (s) kom här direkt in på kyrka och stat-frågan. »Jag är övertygad om att kyrkan både haft och fortfarande har en stor religiös och andlig uppgift i vårt svenska folkliv. Jag kan bekänna, att jag ännu inte är övertygad om nyttan och värdet av att staten och kyrkan skiljes åt . . . Jag tror inte att staten gagnas av en sådan skilsmässa, och det är också mycket tveksamt, om den skulle gagna den svenska kyrkan.» AK 1955 nr 20, s. 102.

särskilt anslag. De framhöll, att den tillfälligt anordnade korttidsutbildningen ovanpå studentexamen eller folkskollärarexamen inte gav så dålig allmänbildande och teologisk grund, och att denna utbildning var bättre än den, som de dispens sökande vanligen ägde. Det föreslagna alternativet var att föredra framför beviljandet av ett flertal dispenser i strid mot fakulteterna och universitetskanslern, vilka nödgades avstyrka dessa på grund av de sökandes bristfälliga kunskaper.²

Riksdagen avslag begäran om anslag till korttidsutbildningen i fråga,³ och denna utbildning kom aldrig att äga rum. Det gjorde däremot en kurs för snabbutbildning av präster i Karlstads stift, vartill biskop Arvid Runestam tog initiativet. Folkskollärare, som visat särskilt intresse för ämnet kristendom, erhöll koncentrerad undervisning på Dömle stiftsgård sommarens 1955. Men även detta kyrkliga initiativ blev starkt kritiserat utifrån omtanken om prästerskapets höga bildningsstandard.⁴ Det saknades emellertid inte förespråkare för synpunkten, att det i tider av svår prästbrist, lärarbrist och officersbrist bör få finnas några, som går den »långa» utbildningsvägen via praktisk erfarenhet inom yrket.⁵

Månheten om att prästerna erhöi en fullgod utbildning låg också till stor del bakom den kritik, som riktades mot kanslersämbetets förslag och den därpå grundade nya studieordningen. Denna förklarades medföra en kraftig nivå-sänkning av de teologiska studierna.⁶ Bl. a. den teologiska fakulteten i Uppsala framhöll dessutom, att den praktiska utbildningen borde ha skilts från den teoretiska. Sedan Lutherstiftelsen hade föreslagit, att en fristående teologisk högskola skulle upprättas för att ge en bekännelsetrogen undervisning, debatterades prästutbildning och bekännelsetrohet i Akademiska föreningen i Lund. Mot varandra ställdes där tanken på å ena sidan en delning mellan en privat högskola och de teologiska fakulteterna och å andra sidan fasthållandet av värdet av att prästutbildningen var förlagd till universiteten.⁷

Frågan huruvida prästutbildningen alltfört borde vara lagd till universiteten eller skiljas från dessa, behandlades vidare i den debatt, som professor I. Hedenius' kritik mot de teologiska fakulteterna föranledde. För Hedenius och andra, vilka var av samma mening som han, framstod det som en given

² Bih. till riksd.prot. 1955, saml. 6, nr 149, FK 1955 nr 20, s. 101 ff. AK 1955 nr 20, s. 97 ff.

³ Efter 1955 har spörsmålet om kvalifikationskrav inte ställts, men år 1965 tillsattes en statlig kompetensutredning rörande olika tjänster i samhället. Vad prästutbildningen angår kommer denna utredning att behandla bl. a. frågan om kunskapsfordringar för inskrivning vid de teologiska fakulteterna.

⁴ Sv. D. 19.8.1954. DN 9.10.1954. Expressen 16.8.1955.

⁵ ST. 19.10.1954.

⁶ Sv. kyrkotidn. 1954, s. 257 f., 1955 s. 337 f. Sv. M. 14.1, 26.5.1955. Sv. D. 13.1, 26.4, 26.5.1955.

⁷ Sydsv. Dagbl. Snällposten 17.10.1956.

sak, att prästutbildningen skulle kopplas bort från universiteten och den vetenskapliga forskningen. Kyrkan borde enligt dem upprätta egna prästseminarier.⁸ Det vetenskapliga arbetet blev nämligen enligt Hedenius och andra likasinnade bedömare lidande på att prästutbildningen var en av fakulteternas arbetsuppgifter. Men professor H. Eklund, som i många avseenden anslöt sig till Hedenius' kritik, höll fast vid att de blivande prästerna behövde akademisk utbildning och att prästutbildningen skulle vara förlagd till universiteten.⁹ Hans kollega G. Wingren underströk, att undervisningen och inte forskningen bestämde fakultetsgränserna. Liksom de juridiska och de medicinska fakulteterna utbildade de teologiska fakulteterna studerande för ett bestämt kall.¹ På frikyrkligt håll instämde man däri. Bl. a. fil. lic. E. Sundström betonade, att en av de teologiska fakulteternas huvuduppgifter borde vara att ge blivande präster och pastorer deras teoretiska utbildning.² Enligt universitetskanslersämbetets bedömning i dess år 1955 publicerade utredning ansågs emellertid tanken på att skilja de praktisk-teologiska övningarna och proven från universiteten inte vara mera allmänt omfattad. »De aktuella förhållandena i kyrka och samhälle kräva icke, att en så genomgripande åtgärd nu vidtages», framhölls det i den av kanslersämbetet företagna utredningen.³

En blandad humanistisk-teologisk examen vid universitetet och en längre tids studium vid ett prästseminarium var den unge teologen Rune Pär Olofssons förslag. En reform i den riktningen var enligt honom nödvändig av det skälet, att universiteten fungerade otillfredsställande i fråga om prästutbildningen. Han efterlyste relationerna mellan det teologiska lärostoffet och dagens kyrkliga och samhällsliga situation. En tidningsartikel av honom⁴ gav upphov till en tidningsdebatt och en konferens i Sigtuna.

Docent G. Hillerdal anknöt till Olofsson. Han jämförde prästutbildningen i Sverige med den i USA och konstaterade, att de svenska prästerna erhöi en god språklig och allmän kulturhistorisk bildning men föga skolning för den pastorala gärningen och ringa kunskap om det samhälle, där de skall verka.⁵ Föreståndarna för de praktisk-teologiska övningsinstituten i Lund och Uppsala påpekade, att åtskillig uppmärksamhet nu ägnades åt de frågor Hillerdal ansåg försummade.⁶ Men denne replikerade, att övningskursens trånga ram inte förslog för den nödvändiga förnyelsen.⁷ Wingren

⁸ HEDENIUS i DN 10.1.1958. A. FURUMARK i DN 16.1.1958. Å. OHLMARK i AB 14.3.1958.

⁹ EKLUND i DN 16.1.1958.

¹ WINGREN i DN 21.2.1958.

² SUNDSTRÖM i ST 2.3.1958.

³ Utbildning av präster och kristendomslärare. Universitetskanslersämbetets utredning och förslag, jämte utfärdade nya författningsbestämmelser (1955), s. 84.

⁴ OLOFSSON i AB 19.8.1959.

⁵ HILLERDAL i Sv. kyrkotidn. 1959, s. 575 f.

⁶ Å. ANDRÉN och S. LINDEGÅRD i Sv. kyrkotidn. 1959, s. 591 f.

⁷ HILLERDAL i Sv. kyrkotidn. 1959, s. 607 f.

framhöll, att den gällande studieordningen möjliggjorde en bättre prästutbildning, om själva arbetssättet i svensk teologi förändrades. Teologien borde börja arbeta med problem, som den länge försummat.⁸

Professor Åke Andrén menade, att den teoretiska grundutbildning, som de teologiska fakulteterna gav de blivande prästerna, inte kunde tillföras så mycket kompletteringar inom kandidatexamens ram. 1955 års studieordning begränsade studietiden härför. Utvidgningen måste komma under fortsatta studier efter teologie kandidatexamen. Vidare betonade han, att den teologiska grundutbildningen är avsedd också för lärare, bibliotekarier och andra, och att den därför inte kan rättas uteslutande efter kyrkans önskemål.⁹ Biskop Ragnar Askmark trodde för sin del, att prästernas studier för teologie kandidatexamen förblev deras väsentliga kunskapsförvärv, och Wingren vidhöll, att både utbildningen och forskningen skulle ges en sådan inriktning, att prästerna skolades i inte endast bibelkunskap utan också bibel användning.¹

Efter det att fortbildningskurser för läkare hade startat, framkastade statsvetaren professor Georg Andrén förslag om liknande kurser i Göteborg för präster. Semitisten professor Bernhard Lewin och bl. a. kyrkoherde Anders Block väckte sedan intresse för att åstadkomma en ansats till teologisk fakultet i Göteborg.² Biskop Bo Giertz och en rad präster blev intresserade för saken. I samband med att ärendet debatterades, föreläste docent Gösta Hök om Stockholms teologiska institut i början av år 1961 på inbjudan av Göteborgs prästkonferens.³ Av främst ekonomiska skäl ledde dock strävandena i Göteborg inte till någon omedelbar verkan.

I anslutning till motionen vid 1958 års kyrkomöte om kyrkans bättre anpassning som folkkyrka igångsattes flera utredningar inom diakonistyrelsen. En av dessa gällde just prästutbildningen, och den resulterade i kyrkoherden teol. dr Kjell Barnekows år 1962 utgivna skrift *Effektiv prästutbildning*. Barnekow pläderade för mera social etik och sådan samhällsorientering, som var relevant för prästernas arbetsuppgifter. Till en effektiv prästutbildning hörde enligt honom också mera religionsfilosofi och hermeneutik. Frågan om hebreiskan som obligatoriskt ämne borde omprövas på nytt. Den praktiska utbildningen ville han se utökad till två terminer och förlagd till

⁸ Wingren underströk, att fakulteternas teologiska arbete präglades av oförstående för relationen mellan bibelord och adressat. Det vetenskapliga studiet av predikans problem var en framkomlig väg, utan att man behövde ändra några statuter. WINGREN i Sv. kyrkotidn. 1959, s. 676.

Utifrån en liknande kritik av svensk teologi och prästutbildningen kom pastor Ludvig Jönsson fram till att den praktiska delen av utbildningen borde förläggas till »ett av kyrkan själv bedrivet prästseminarium» JÖNSSON i Vår lösen 1959, s. 257 f.

⁹ ANDRÉN i Sv. kyrkotidn. 1959, s. 767 f. och Sv. D. 23.11.1959.

¹ Dagen 24.11.1959. Sv. D. 24.11.1959.

² Anders Block till Gösta Hök 9.6.1960.

³ Ibidm. 4.8, 26.10.1960, 11.1.1961.

universitetsstäderna men bekostad av kyrkofonden och underställd en kyrkans nämnd. I denna, som skulle utses av Kungl. Maj:t efter yttrande av diakonistyrelsen, skulle ingå två professorer från de teologiska fakulteterna.⁴

I den följande debatten framfördes tanken på värdet av en fördjupning inom *ett* av ämnesområdena på bekostnad av översiktskunskaperna på andra områden. Då först skulle de studerande tvingas att börja tänka, menade en av dem, som recenserade Barnekows skrift.⁵ En annan recensent påpekade, att den pågående debatten aktualiserade tillsättandet av en statlig utredning om prästutbildningen.⁶ Vad som kom till stånd år 1962 var att biskopsmötet tillsatte både en prästrekryteringskommitté och en prästutbildningskommitté. Debatten blev sedan mera avvaktande, och rekryteringsproblemet tilldrog sig en stor del av intresset.⁷

Hösten 1965 framlade den sistnämnda kommittén sitt betänkande. Med hänsyn till att bl. a. 1963 års forskarutredning väntades leda fram till en omstrukturering av de teoretiska studierna, stannade prästutbildningskommittén vid frågorna om den praktiska delen av prästutbildningen. Dess förslag gick ut på att denna utbildningsdel skulle förlängas till två terminer och förläggas till tvenne fristående seminarier, benämnda pastoralinstitut.⁸ Betänkandet sändes på remiss till bl. a. de teologiska fakulteterna i Lund och Uppsala och Stockholms teologiska institut förutom till domkapiteln, stiftsråden och de rikskyrkliga organen. I flera av de inkomna svaren betonades den nära relationen mellan den teoretiska och den praktiska utbildningen. Många fann det således vara svårt att ta slutlig ställning till förslaget, innan frågan om den teoretiska utbildningen hade utretts. Man väntade vidare på resultaten av 1958 års utredning kyrka och stat och 1960 års lärarutbildningssakkunniga och saknade dessutom besked om bl. a. huruvida de frikyrkliga samfunden avser att förlägga huvuddelen av sin teoretiska pastorsutbildning till de teologiska fakulteterna.⁹

I en del remissvar var man visserligen redan mer eller mindre beredd att acceptera förslaget om att lösgöra den praktiska utbildningen från univer-

⁴ BARNEKOW, Effektiv prästutbildning (1962), s. 39.

⁵ HELMER FÄLT i Vestmanlands Läns Tidning 6.3.1963.

⁶ HILLERDAL i Kvällsposten 18.4.1962.

⁷ Kyrkoherde Nils Glimelius, en av ledamöterna i prästrekryteringskommittén, framhöll mot slutet av år 1964, att Svenska kyrkan behöver 200 nya präster varje år fram till 1970 och drygt 125 per år under den därpå följande femårsperioden. GLIMELIUS i Sydsv. Dagbl. Snällposten 21.11.1964. Något senare behandlades prognosmaterialet av ännu en ledamot av denna kommitté, nämligen prof. Åke André. Han kom fram till att Svenska kyrkans behov av nya präster under de närmast följande tio åren var omkring 1 800. ANDRÉN i Sv. D. 24.9.1965. Se vidare nedan s. 141 f.

⁸ Betänkande med förslag ang. utformningen av prästutbildningen avgivet av Biskopsmötets prästutbildningskommitté (1965).

⁹ Svaren finns i biskopsmötets arkiv.

siteten,¹ men i några av dessa fall betonade man samtidigt de för utbildningen positiva följderna av en anslutning till de teologiska fakulteterna,² och andra remissvar avstyrkte bestämt kommitténs förslag om från universiteten skilda pastoralinstitut.³ I de sistnämnda yttrandena framhölls det vara ett allmänt universitetsintresse att teoretisk och praktisk utbildning organisatoriskt hålles samman.

Mot slutet av år 1965 var man inom både Svenska kyrkan och frikyrkligheten angelägen om att i egenskap av avnämare komma till tals angående den teoretiska teologutbildningen. Den 10–11 jan. 1966 var de båda teologiska fakulteterna och representanter för Svenska kyrkan och de frikyrkliga trossamfunden, inalles ett 60-tal teologer och kyrkomän, samlade till kontaktkonferens kring detta ämne. Sedan dess förbereder arbetsgrupper vid fakulteterna och en särskild kontaktkommitté mellan fakulteterna och deras avnämare förslag om en mer målinriktad akademisk utbildning för församlingstjänst.⁴

3.2.3. Exkurs: Annan predikant- och pastorsutbildning i Sverige

Olika missionssällskap och trossamfund har sedan länge själva ombesörjt utbildningen av sina predikanter och pastorer. Numera har allt flera elever vid dessa samfunds skolor sådana förkunskaper, som berättigar dem till att studera vid universiteten. Med tanke på detta är det av intresse att här uppmärksamma också framväxten av denna utbildning utanför de teologiska fakulteterna.

Med de kända missionsskolorna i det evangeliska Tyskland som förebilder startade *Evangeliska fosterlandsstiftelsen* (EFS) år 1862 ett missionsinstitut, Johannelund, för utbildning av missionärer. Dess föreståndare och handledare var mestadels präster i Svenska kyrkan samt professorer och andra lärare från den teologiska fakulteten och Fjellstedtska skolan i Uppsala. Såsom på tyskt håll lade man upp en ambitiös utbildning, som skulle leda fram till prästvigning. En kunglig resolution av år 1866 gav också missionseleverna vid Johannelund rätt att efter examination inför lärare från den teologiska fakulteten i Uppsala och domkapitlen prästvigas för sin tjänstgöring på missionsfälten.

Från 1868 och några år framåt drev Stiftelsen under en prästmans ledning också en kolportörskola. Efter att sedan ha varit förlagd en tid till

¹ Bl. a. Stockholms domkap., Stockholms stiftsråd, Lunds stiftsråd, Luleå domkap., Uppsala domkap., teol. fak. i Uppsala och majoriteten av teol. fak. i Lund.

² T. ex. Uppsala domkap., Växjö domkap., Växjö stiftsråd, Svenska pastoratens riksförbund.

³ Strängnäs domkap., Lunds domkap., Visby domkap., kyrkobrödrakåren och reservanterna i Lundafakulteten.

⁴ Om detta aktuella arbete se A. PALMQVIST i *Meddelanden från Svenska prästförbundet* 1966 nr 8, s. 13 ff.

väckelseprästen P. A. Ahlbergs skola i Örebro överfördes kolportörsutbildningen år 1887 till missionsinstitutet på Johannelund i Bromma. De blivande predikanterna, som oftast hade bristfälliga förkunskaper, erhöll en lägre utbildning.

Alltifrån år 1918 gavs en förberedande kurs på två år för både den yttre och den inre missionens elever. De som ägde bättre förkunskaper än genomgången folkskola hade emellertid rätt att genomgå den förberedande kursen på kortare tid. Därpå följde en fyraårig utbildning för missionärerna och en tvåårig för predikanterna. I den mån det fanns elever med universitetsstudiekompetens, studerade de ogärna vid de teologiska fakulteterna på grund av att den liberala teologien vann insteg vid dessa.

Från och med år 1959 benämnes skolan Johannelunds teologiska institut. Från skolans öppnande till och med år 1965 utexaminerades 205 missionärer och inemot 600 predikanter i EFS:s tjänst. Därutöver utexaminerades ett mindre antal elever, som inte trädde i dess tjänst. Även om minst ett års folkhögskolekurs så småningom krävdes för inträde (EFS har nu inte mindre än 6 folkhögskolor⁵), måste de förkunskaper, som fordrades, sägas vara jämförelsevis låga både på missionärs- och predikantlinjen. Det fanns dock elever som före inträdet hade studerat två år vid folkhögskola eller genomgått den gamla realskolan.

De låga förkunskaperna hörde från början samman med det, som motiverade skolans tillkomst för att tillgodose missionssällskapets aktuella behov av utbildad arbetskraft. Med tiden blev de emellertid ett växande bekymmer. Missionärsutbildningen ändrades år 1963. De som ämnar bli missionärer och har universitetsstudiekompetens rekommenderas att avlägga akademisk examen, företrädesvis teologie kandidatexamen. Missionärskandidater utan universitetsstudiekompetens läser 2-3 år vid institutet och kompletterar då gymnasiekurser för rätt till inträde vid universitet. Dessa bedriver i regel sina teologiska studier vid Stockholms teologiska institut. De missionärskandidater slutligen, som redan har en akademisk examen eller ett yrke, genomgår vanligtvis en mindre teologisk kurs.

Kraven på förkunskaper och utbildning tenderar till att skärpas också för de blivande predikanterna. Utvecklingen pekar i riktning mot viss akademisk utbildning även för dessa.⁶ Man står i begrepp att låta också predikantkandidater i möjligaste mån nyttja de teologiska fakulteterna för sin utbildning.

Institutet ekonomiseras sedan begynnelsen av gåvo- och fondmedel och elevavgifter. Från och med år 1962 utgår statsbidrag till en veckas ungdomsledarkurs varje år.

⁵ De olika frikyrkosamfunden har tillsammans 10 folkhögskolor, och 12 av landets 105 folkhögskolor arbetar i nära anknytning till Svenska kyrkan.

⁶ Johannelunds teologiska institut 1863-1963, red. av A. Hofgren (1963). Kursplan för Johannelunds teologiska institut (stencil 1959). Rektor Torsten Nilsson till förf. 24.6.1965.

Av lättförklarliga skäl inrättade också *de* i 1800-talets Sverige framväxande *frikyrkliga trossamfunden* egna utbildningsanstalter. Även de elever, som rekryterades till dessa, saknade de förkunskaper, som var erforderliga för studier vid de teologiska fakulteterna. Dessutom var fakulteterna då ännu så pass evangelisk-lutherskt präglade, att metodister, baptister och olika företrädare för friförsamlingar hade behov av att driva läroanstalter i egen regi.

År 1866 öppnade *baptisterna* Betelseminariet i Stockholm för utbildning av predikanter. Dess förste rektor, K. O. Broady, hade erhållit sin teologiska skolning inom baptismen i U. S. A. Lärokursen var från början tre år men ökades från år 1872 till fyra.⁷ Under åren 1919–21 sökte man göra kursen femårig i avsikt att bättre tillgodose de teologiska ämnena. Inom fyraårsramen måste nämligen de allmänna profanämnena till följd av elevernas låga förkunskaper uppta en stor del av schemat. Den anspråksfullt vidgade lärokursen blev emellertid eleverna övermäktig, och utbildningen blev åter fyraårig.

På frikyrkligt håll förblev man skeptisk mot de teologiska fakulteterna till följd av bl. a. deras stundom konfessionellt präglade remissyttranden i frågor, som berörde baptistsamfundet och andra frikyrkliga trossamfund. Avståndet mellan frikyrkligt seminarium och statsfakultet, som länge var störst för den baptistiska delen av frikyrkligheten, minskade emellertid avsevärt efter 1930-talets mitt, i och med att en av landets ledande baptister blev professor vid den teologiska fakulteten i Uppsala och under två decennier förenade denna professur med lärartjänst vid Betelseminariet.

Före seminarieutbildningen deltog åtskilliga i någon av de kortare evangelisationskurser, som hölls på olika platser i landet alltifrån 1850-talets senare del och ända in i vår tid. Med tiden tillkom även andra förberedande kurser. År 1921 startade baptistungdomens folkhögskola i Sjövik. Ett eller två års studier vid denna blev en god preparandkurs för dem, som avsåg att genomgå Betelseminariet. På 1940- och 50-talen fordrades i princip minst ett års folkhögskolestudier för genomgång av den fyraåriga utbildningen. På grund av rekryteringssvårigheter var det tidvis svårt att upprätthålla det kravet. Men år 1959 medgav läget, att man fattade beslut om höjning av förkunskapsnivån. Från och med år 1960 fordrades realexamen, tvåårig folkhögskola eller motsvarande. De studenter, som sökte sig till Betelseminariet, genomgick där två års utbildning och från och med höstterminen 1966 en treårig utbildning.

Sedan den allmänna skolbildningen i landet höjts, kunde läsningen i vissa allmänbildande ämnen inskränkas och något mera utrymme ges åt teologiska och pastorala ämnen.⁸ Också här tenderar nu kraven på förkunskaper

⁷ JOHN CEDEROTH, Betelseminariets 50-årsberättelse (1916).

⁸ Varje teologiskt och pastoralt ämne läses nu vanligen i två årsklasser. Homiletiken och kristen fostran ges utrymme under alla fyra åren.

och utbildning att skärpas. Även för frikyrkopastorerna pekar utvecklingen i riktning mot viss akademisk utbildning.

Av de 215 elever, som utexaminerades vid Betelseminariet under perioden 1945–65, blev 151 pastorer och 57 missionärer. Seminariet ekonomiseras av framför allt gåvomedel. Hittills har inga statsbidrag kommit i fråga. Men på senare år har man liksom inom frikyrkligheten i övrigt intresserat sig för att om möjligt få komma i åtnjutande av det studiesociala stöd, som samhället ger.

När *Svenska missionsförbundet* (SMF) kom till, övertog det ansvaret för den missionsskola i Kristinehamn, som alltifrån år 1871 hade givit en kort kurs för blivande kolportörer och förberedande undervisning för blivande elever vid EFS:s missionsinstitut. Efter år 1878 blev missionsskolan i Kristinehamn SMF:s predikant- och missionärsskola. År 1908 överflyttades den till Lidingö.

Från början ägde de flesta eleverna endast vanlig folkskoleunderbyggnad, »många t. o. m. en ganska dålig sådan».⁹ Förkunskaperna varierade sedan alltmer. På 1940-talet beslöt man i princip att fordra folkhögskolekunskaper för inträde. Så småningom krävdes två års folkhögskolestudier, realskoleexamen eller motsvarande för tillträde till en fyraårig utbildning och studentexamen för treårig utbildning vid skolan.

Den första årsklassens läroplan upptog tidigare uteslutande allmänbildande ämnen. Samtidigt som förståelsen för den formella skolningens betydelse blev alltmer självklar, kunde man emellertid så småningom tack vare de inträdesansökandes bättre förkunskaper i de profana skolämnena lägga större vikt vid de teologiska pastorala ämnena. År 1958 utbyttes namnet Missionsskolan mot benämningen Teologiska seminariet, och enligt sina stadgar av år 1963 vill seminariet vara inte endast en utbildningsanstalt för pastorer och missionärer utan också »ett centrum för teologiskt studium och teologisk forskning».¹

Under perioden 1945–65 utexaminerades 560 elever. Av dem blev 404 pastorer och 156 missionärer.

Av de medel, som SMF anslår till seminariet, räknas hälften till den inre och hälften till den yttre missionens budget. Driftskostnaderna har hittills bestritts med gåvomedel. Inte minst SMF:s företrädare arbetar emellertid på att det studiesociala stödet skall komma de fria samfundens teologiska seminarier till godo.²

Metodisterna inrättade en predikantskola i Örebro år 1874. Tre år senare flyttades denna till Stockholm och år 1883 till Uppsala, där den var bofast till år 1924, då den förlades till Överås vid Göteborg.

Norden hade då blivit ett eget biskopsstift i den internationella metodist-

⁹ G. BLOMBERG i *Ordet och tjänsten. Inför Missionsskolans 75-årsjubileum* (1946), s. 165.

¹ § 1 i de av generalkonferensen 1963 antagna stadgarna.

² E. RIMMERFORS om frågans riksdagsbehandling i Sv. Veckotidning 18.12.1964.

kyrkan, och alltifrån sin första tid i Överås är skolan gemensam för alla de nordiska länderna.³

Vid denna skola krävdes tidigt realexamen eller motsvarande kunskaper för tillträde till utbildningen, som alltsedan år 1908 är fyraårig. För studenter är studietiden tre år.

Utöver fyra respektive tre år vid skolan tillkommer fyra års s. k. konferensstudier, som utgör en fortbildning jämsides med församlingsarbete efter en särskild kursplan. Denna fortbildning representerar ungefär ett års heltidsstudier.

Lärokursen i de teologiska ämnena blev tidigt jämförelsevis omfattande. Den litteratur, som nu läses i allmän religionskunskap (religionshistoria, religionsfilosofi, religionspsykologi, religionssociologi), exegetisk teologi (GT, NT), historisk teologi (kyrkohistoria, missionshistoria, metodistkyrkans historia), systematisk teologi (dogmatik, symbolik, etik, ekumenik) och praktisk teologi (homiletik, pastoralteologi, kyrkoordning, pedagogik) är till stor del densamma som motsvarande kurslitteratur vid de teologiska fakulteterna i Uppsala och Lund ehuru mindre omfattande. Förhållandet är likartat vid de tidigare nämnda seminarierna.

Vid metodistkyrkans teologiska skola utexaminerades under åren 1945–65 152 elever, varav 51 var svenskar. Av dem blev 43 pastorer och 8 missionärer. — Skolan ekonomiseras genom framför allt gåvo- och fondmedel.

Frälsningsarméns officerare erhöll till en början en mycket knapphändig utbildning. De första kadetterna bodde kvar i sina hem och fick av Hanna Ouchterlony och hennes närmaste officerare en smula teoretisk utbildning för sitt blivande kall. Åren 1884–87 bedrevs undervisningen i det tillfälliga högkvarteret vid Lutternsgatan och senare vid Östermalmsgatan i Stockholm, och när Templet invigts år 1887 fick krigsskolan disponera en del lokaler där.⁴ Vid kongressen år 1888 uppdelades landet i olika distrikt, och vid vissa av kårerna inom respektive områden anordnades s. k. depåer för fem eller sex kadetter,⁵ vilka under en kårofficers ledning erhöll en viss utbildning.⁶

Efter en kort period av sammanhängande tremånaderskurser genomförde man hösten 1905 en omorganisation av krigsskolan. Lokalerna utvidgades,

³ M. HURRIG i Svenska folkkrörelser, 2 (1937), s. 101 ff.

⁴ Stridsropet meddelade i febr 1888, att man då hade så många kadetter som man kunde ta emot. Man hade då också startat en filialskola på Kustens hotell i Göteborg.

⁵ Kadetternas antal var år 1884 sju, 1885 ett tiotal, 1886 tolv och 1887 femton.

⁶ Till en början hade man ingen bestämd kursplan, och ibland avfolkades krigsskolan successivt för att fylla vakanser på fältet. Den praktiska utbildningen, fälttjänst etc., upptog den mesta tiden.

De efter 1888 upprättade depåerna slopades snart. Under ett tiotal år blev det sedan regel att kadetterna genomgick en sex veckors kurs på krigsskolan, varefter de sändes ut i praktisk fälttjänst under ett år för att sedan återsamlas till en avslutande kurs före befordran till löjtnanter.

och kursens längd blev sex månader. Senare utökades den till tio månader. År 1915 togs den nuvarande krigsskolan i Stockholm i bruk och hade då plats för 150 kadetter.⁷ Från och med år 1961 är utbildningen tvåårig. Kadetterna tillbringar först ett år på krigsskolan. Därefter följer sex månaders tjänstgöring på fältet eller vid sociala institutioner. Sedan återkommer kadetterna till skolan för ytterligare sex månaders kurs, varefter de i samband med årskongressen erhåller sina officersfullmakter.

Krigsskolans tvåårskurs omfattar bl. a. 190 lästimmar bibelkunskap, 174 tim. sång, 90 tim. homiletik, 80 tim. musik, 80 tim. troslära, 65 tim. engelska och 52 tim. svenska, 50 tim. Frälsningsarméns organisation och 50 tim. evangelisering. Den religiöst fostrande utbildningen betraktas som den viktigaste.⁸ Stor vikt lägges också vid den praktiska fälttjänsten.⁹ Förutom i utbildningen på krigsskolan deltar kadetterna i två kurser på en månad vardera, dels en kurs för ungdomsarbetare vid Frälsningsarméns riksungdomsgård, dels en kurs i samhällsorientering vid Dalarö folkhögskola. Före inträdet på krigsskolan fullgör varje kandidat en sex månaders korrespondenskurs i bibelkunskap, troslära och arméns organisation, och efter avslutad krigsskolekurs fullgör varje löjtnant före befordran till kapten en kurs på ett tjugotal brev i olika ämnen. Även under mellanperioden på fältet deltar kadetterna i en sex månaders korrespondenskurs i exegetik och homiletik.¹

Under perioden 1945–65 utexaminerades drygt 800 officerare vid Frälsningsarméns krigsskola. Under den senaste tioårsperioden hade ett tiotal av de utexaminerade avlagt studentexamen. Verksamheten finansieras genom litteraturförsäljning, möteskollekt, gåvor, avkastning av gåvomedel, elevavgifter, hyror för tjänstebostäder, utdelning från utbildningsfondens avkastning och från bl. a. den s. k. försakelseveckan.²

Utöver de ovannämnda skolorna bör Örebromissionens och Svenska alliansmissionens läroanstalter omnämnas. *Örebromissionen*³ öppnade sin missionsskola i Örebro år 1908. Detta nya döparsamfunds ledare, den i USA till baptistpastor utbildade John Ongman, var denna skolas förste rektor.

⁷ F. n. kan man efter ombyggnad och modernisering med bl. a. enkelrum bereda plats för 55 kadetter.

⁸ Den religiöst fostrande delen av utbildningen omfattar morgonböner, enskilda andaktsstunder, personliga samtal och »andliga dagar». De senare anordnas i regel en gång i månaden och ägnas åt andlig uppbyggelse.

⁹ Den praktiska fälttjänsten omfattar möten i Stockholm, kampanjer i landsorten varje vinter, hembesök och kontakter på gator och torg, morgonsamlingar och lektioner i skolor etc., då man särskilt söker upp unga människor.

¹ De officerare, som arbetar inom arméns olika sociala grenar, genomgår speciell utbildning beroende på respektive förordnande, t. ex. barnhemsföreståndarinne-, ålderdomshemsföreståndarinne-, socialvårdarkurser och kurser på Manilla dövlärläroarseminarium.

² Uppgifterna har hämtats från boksluten och övrigt material, som krigsskolans ledning ställt till förfogande.

³ Före 1960 hette samfundet Örebro missionsförening.

Tabell 7. Lärare och elever vid samfundssanknutna institut.

	År 19-																				
	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65
<i>Johannelunds teol. institut</i>																					
Lärare med teol. akad. examen	5	3	4	3	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	5	4	4	4
Lärare med annan akad. examen	2	2	2	3	2	2	2	2	2	2	3	3	3	3	3	3	4	4	4	4	4
Utexaminerade elever	13	19	16	17	16	6	19	9	15	11	11	12	0	12	13	10	6	9	9	12	9
<i>Betelseminariet</i>																					
Lärare med teol. akad. examen	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3	4	4	3	3	3	4	4	3	3
Lärare med annan akad. examen	3	3	3	4	4	3	3	2	2	2	2	2	2	2	3	3	3	3	2	2	2
Utexaminerade elever	12	19	14	12	12	12	17	12	6	5	13	8	10	10	3	8	12	11	12	7	12
<i>Metodistkyrkans teol. skola</i>																					
Lärare med teol. akad. examen	0	0	0	0	1	2	2	2	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Lärare med annan akad. examen	4	4	3	3	3	2	2	3	2	2	2	2	1	1	1	2	3	3	3	3	3
Utexaminerade elever (skand.)	6	7	6	21	11	15	9	5	7	2	9	6	11	3	6	2	9	6	4	5	10
Därav svenska elever	6	4	4	5	0	3	0	3	4	1	2	1	3	0	3	1	6	2	1	2	1
<i>Sv. alliansmissionens missionsskola</i>																					
Lärare med teol. akad. examen	2	2	2	2	1	0	0	0	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Lärare med annan akad. examen	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0
Utexaminerade elever	3	9	9	13	11	5	8	10	11	8	7	5	8	10	12	4	11	7	6	7	10
<i>Sv. missionsförbundets teol. seminarium</i>																					
Lärare med teol. akad. examen	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	4	4	4	4	3	3	3
Lärare med annan akad. examen	3	3	3	3	3	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Utexaminerade elever	22	38	19	34	38	25	44	15	36	22	28	27	24	22	22	21	21	27	28	23	16
<i>Örebro missionsskola</i>																					
Lärare med teol. akad. examen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lärare med annan akad. examen	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3
Utexaminerade elever	21	11	19	19	23	17	21	13	13	12	14	13	13	14	14	2	17	20	11	17	20
<i>Frälsningsarméns krigsskola</i>																					
Lärare med teol. akad. examen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lärare med annan akad. examen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	1	1	1	1
Utexaminerade elever	69	74	61	52	54	56	48	49	31	37	34	26	44	40	30	30	30	0	19	20	21

Den nya läroanstalten betecknades som »en skola för utbildning av evangeliivittnen», en »evangelistfortsättningsskola».⁴ Redan John Ongman såg emellertid till att utbildningstiden blev treårig,⁵ och den förblev treårig ända till år 1960, då den övergick till att bli fyraårig för elever, som genomgått endast folkskola, treårig för elever med realskoleexamen och tvåårig för studenter. Från och med hösten 1966 började även denna missionsskola en treårig utbildning av elever med universitetsstudiekompetens och en fyraårig utbildning av övriga elever.

⁴ Örebro missionsskola 1908–1958 (1958), s. 9. G. WESTIN, Svenska Baptistsamfundet 1887–1914 (1965), s. 255 ff. SIGFRID OHLSSON, Omständigheter kring Örebro missionsskolas tillkomst (stencil, uppsats i förf:s seminarium i kyrkohistoria vid Uppsala univ. vt 1966).

⁵ Se redan Baptistförs. Filadelfias i Örebro prot. 9.12.1907.

Undervisningen går först och främst ut på att göra eleverna förtrogna med de bibliska sanningarna. För missionärskandidaterna ges utöver den vanliga utbildningen särskilda språkkurser. Under åren 1945–65 utexaminerades 322 elever. Driftskostnaderna bestrides av framför allt gåvomedel och elevavgifter.⁶

Svenska alliansmissionen startade ett bibelinstitut år 1919. Till en början förekom där endast kortare kurser, men från och med år 1922 gav institutet tvåårig utbildning. År 1927 blev skolan förlagd till Kortebo vid Jönköping, där den alltfört finns. På 1930-talet formade den sig till en bibelfolkhögskola. År 1941 erhöll den namnet Evangeliska skolan och tog alltmör den norska inre missionens bibelskola som sin förebild. Vid 1950-talets mitt fick den beteckningen Svenska alliansmissionens missionsskola. Som förkunskafer började då att genomgående fordras två års studier vid alliansmissionens år 1949 startade folkhögskola (nu i Mullsjö) eller motsvarande kunskaper. Vid samma tidpunkt blev skolan treårig, vilket den alltfört är. 1945–65 utexaminerades 174 elever, av vilka 94 blev predikanter i samfundets tjänst och 62 missionärer. Driftskostnaderna bestrides av huvudsakligen gåvomedel.⁷

Slutligen må nämnas, att det inom *pingströrelsen* inte finns någon egentlig pastorsutbildning. Ett stort antal »evangelister» har emellertid genomgått de bibelkurser på 1 till 2 månader, som anordnas i olika pingstförsamlingar. Sedan år 1942 har Filadelfiaförsamlingen i Stockholm också en folkhögskola.⁸

3.2.4. Utbildningen av kristendoms- och religionslärare utomlands

I flertalet västeuropeiska länder har olika slag av skolreformer genomförts under det senaste decenniet. I samband därmed har lärarutbildningen omdanats mer eller mindre, samtidigt som man har sökt komma tillrätta med den lärarbrist, som framförallt skoltidens förlängning och den ökade nativiteten har åstadkommit. Samma orsaker har emellertid haft olika verkningar, och skilda länder har behållit sina särdrag i fråga om skolväsendet och lärarutbildningen. Till de gemensamma dragen hör, att lärarutbildningen lägges alltmör på universitetsnivå. Bl. a. fordras i allt större utsträckning universitetsutbildning också av de lägre skolstadiernas lärare.

När det gäller utbildningen av kristendoms lärarna, tillkommer speciella faktorer, som leder till att denna organiseras på en rad olika sätt. De kyrko geografiska förhållandena och reglerandet av relationen mellan kyrka och stat spelar en viss roll. Organisationen av dessa lärares utbildning har såle-

⁶ Örebro missionsskola 1908–1958, s. 39. Rektor Joel Broström till förf. 22.10.1965.

⁷ Evangeliska skolan. Vad den är och vad den vill (1946). F. HÄGG, Svenska alliansmissionen genom hundra år (1953). S. WIKSTRÖM i Svenska trossamfund (1962), s. 54. Rektor Stig Wikström till förf. 20.10.1965.

⁸ Å. BOBERG i Svenska trossamfund, s. 100 f.

des ytterst skiftande utformning i de olika västeuropeiska länderna och kristenheten i övrigt.

En detaljerad kartläggning av alla existerande utbildningsvägar är här utesluten. Det är endast motiverat att ge en kort orientering om huvudlinjerna och att därvid särskilt beakta den roll, som de teologiska fakulteterna spelar i sammanhanget.

Först må nämnas, att det på vissa håll inte förekommer någon särskild utbildning av kristendoms lärare. Det är då oftast präster, som svarar för religionsundervisningen. Så är förhållandet i några av de länder, där skilsmässa mellan kyrka och stat råder. Detta är således *en* linje. Prästerna ifråga kan emellertid vara utbildade vid statliga teologiska fakulteter, och dessa fakulteter kan ha särskilda lärostolar i religionspedagogik. De franska förhållandena utgör exempel härpå.

Bl. a. den luthersk-reformerta teologiska fakulteten vid statsuniversitetet i Strasbourg har en sådan professur. De vid fakulteterna i Strasbourg utbildade prästerna och andra franska präster kan svara för den kyrkliga religionsundervisning, som numera får inordnas i inte endast de privata utan också de allmänna skolornas arbete i Frankrike. 1904 års förbud mot de katolska ordnarnas undervisning blev aldrig helt genomfört och upphävdes år 1940. Därigenom förfogar katolikerna över betydande och billiga lärarresurser.⁹

De östtyska förhållandena är vidare ett exempel på att prästerna, som genomgående är utbildade vid statsuniversitet i ett land, där kyrkan är skild från staten, svarar för religionsundervisningen. Den undervisning, som de ger, faller emellertid utanför det officiella skolschemat. Även i Nederländerna, där kristendomsundervisningen i de allmänna skolorna likaså faller utanför det fasta schemat, ombesörjes denna i regel av prästerskapet. I USA, där flertalet statliga colleges har religionsundervisning och det dessutom finns ett stort antal privata skolor, som är kyrkliga, handhas denna undervisning på samma sätt av kyrkosamfundens tjänare.

Utöver dessa exempel må erinras om ett säkerligen välkänt sakläge i sådana länder, där särskild lärarutbildning finns. Även där tjänstgör i större eller mindre utsträckning präster och pastorer som kristendoms lärare på grund av bristen på speciellt utbildad lärarkraft eller därför att ett sådant inslag anses lämpligt. Präster i Finlands kyrka tillåtes ha tolv veckotimmar religionsundervisning vid sidan av sin prästtjänst.

Andra linjer löper helt vid sidan av de teologiska fakulteterna. Därmed åsyftas lärarutbildningen vid andra läroanstalter än universitetet. Dessa är antingen kyrkliga seminarier eller statliga, kommunala och privata lärarskolor. Vid landskyrkliga seminarier utbildade s. k. kateketer handhar

⁹ STEN RODHE i Kristendoms lärarnas förenings årsbok 1963, s. 13 ff., 1964, s. 14 ff. SOU 1964: 30, s. 116 ff.

jämte präster undervisningen i Östtyskland och även i viss mån i Västtyskland. Motsvarigheter därtill finns i flera länder.

I exempelvis Storbritannien, där flertalet lärare utbildas i särskilda lärarseminarier, Teachers Training Colleges, är inemot hälften av dessa colleges kyrkliga. Den romersk-katolska kyrkan tävlar med den anglikanska om att vidga sin lärarutbildning och att tillgodose inte blott de kyrkliga utan också de allmänna skolornas behov av lärare. Jämte de katolska och anglikanska lärarseminarierna finns också några metodistiska och andra kyrkliga sådana. Dessa colleges i konfessionell regi har statsunderstöd.

Storbritannien erbjuder vidare ett gott exempel på en omfattande lärarutbildning förlagd till allmänna, icke-kyrkliga lärarseminarier. Ett antal allmänna Teachers Training Colleges inom varje region, vari England är uppdelat med avseende på lärarutbildningen, har sammanförts till en organisation i nära anslutning till universitet. Enligt det år 1963 framlagda kommittéförslaget The Robbins Report¹ kommer studietiden vid dessa Training Colleges att förlängas till fyra år och dessa seminarier att bli Colleges of Education och få universitetsstatus.

En av de dominerande linjerna är likväl, att den ämnesteoretiska lärarutbildningen är förlagd till universiteten, och att denna åtföljes av en praktisk-pedagogisk utbildning, som ges helt eller delvis utanför dessa. Bland de vitt skilda lösningar, som de på olika håll skiftande förhållandena har lett fram till, måste denna huvudlinje sägas hävda sig väl. Förutom det att den i flera länder grundar sig på en gammal tradition, befästes den av den i allt vidare delar av världen aktuella tendensen att låta lärarna erhålla universitetsutbildning.

I några länder sammanfaller kristendomslärarnas ämnesteoretiska utbildning med prästernas. I Finland kräves för behörighet till lektorat teologie kandidatexamen med högre betyg i kyrkohistoria och systematisk teologi samt därutöver examen i pedagogik vid filosofisk eller statsvetenskaplig fakultet och två terminers auskultering vid ett normallyceum. För den, som har avlagt filosofie kandidatexamen med erforderliga betyg, reduceras de teologiska kunskapsfordringarna något. Eftersom religionslärarna vid de statliga läroverken är förpliktade till att undervisa också i filosofi och psykologi och skall ha kompetens även i dessa ämnen, tar universitetsutbildningen likväl för alla många år i anspråk.² Ett annat exempel är förhållandena i Norge. Där är fordringarna teologie kandidatexamen, kompletterad med en termins studier vid ett pedagogiskt seminarium. I dessa och andra länder där kristendomslärarna och prästerna har samma ämnes-

¹ Se ovan s. 49 f. Om den engelska lärarutbildningens struktur se i övrigt GRETA HEDIN, Engelsk uppfostran (1947), s. 135 ff. kompletterade med MARJORIE CRUICKSHANK, Church and State in English Education (1963).

² Finlands författningssamling 1948, s. 984 ff. VESA NIKUNEN i Religionslæreren 1964, s. 14.

Tabell 8. Antalet av dem som avlagt teol. ämbetsex. i Danmark 1945–64 och uppgift om hur många därav, som valde att bli lärare.

	År 19–																				
	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65
Teol. ämb. ex.	59	64	48	47	57	70	44	58	57	55	56	47	42	48	29	41	36	43	39	20	55
Blivande lärare	7	5	3	2	4	4	3	3	6	9	7	4	4	5	1	3	3	6	2	2	5

teoretiska utbildning, ställer det sig naturligt, att präster biträder vid religionsundervisningen.

I andra länder är religionslärarnas universitetsutbildning särskilt avpassad efter den speciella uppgiften. Detta är fallet i bl. a. Danmark och Västtyskland. I Danmark kan visserligen en cand. theol. med vissa kvalifikationer utöver den teologiska grundexamen bli gymnasielärare,³ och visserligen tjänstgör där också präster som timplärare. Men den normala studiegången för de danska religionslärarna på det gymnasiala stadiet är särskilt för skolan avpassade universitetsstudier i och för avläggande av en skol-ämbetsexamen, som benämnes cand. mag.-examen.

Denna examen avlägges i ett huvudämne och minst ett biämne. Kristendoms-kunskap kan väljas som antingen huvudämne eller biämne. Vid studiet därav lägges särskild vikt vid religionshistorien. För den delen av ämnet svarar lärare vid den filosofiska fakulteten, medan den teologiska fakultetens lärare meddelar undervisningen i alla övriga delar av ämnet.

Det är emellertid förhållandevis få, som har genomgått denna utbildning. Vid Köpenhamns universitet är årssiffrorna över dem, som har utexaminerats i kristendoms-kunskap under perioden 1945–65, inte flera än följande: 1, 5, 7, 5, 4, 6, 6, 7, 6, 6, 5, 8, 3, 5, 11, 3, 6, 11, 6, 4 och 9.⁴ Vid Aarhus universitet har ännu färre läst kristendoms-kunskap för cand. mag.-examen. Det sammanlagda antalet per år visar sig inte vara nämnvärt högre än antalet av dem som efter sin teologiska ämbetsexamen valde att bli lärare. Den allra största delen av dem, som avlade denna examen, blev präster, och några få valde andra livsuppgifter än prästens och lärarens. Hur pass många cand. theol. i Köpenhamn och Aarhus som tog tjänst såsom lärare framgår av ovanstående tabell.⁵

³ De teologer, som blir lärare, tar oftast tjänst vid folkskollärarseminarier och folkhögskolor, där de anställes direkt på sin teologiska examen. Prof. Benedikt Otzen, Aarhus till förf. 9.1.1965.

⁴ Den filosofiska fakultetens i Köpenhamn protokoll 1945–65. Fakultetens arkiv, Köpenhamn.

⁵ Antalet examina enligt Statistisk årbog, förteckningar i Præsteforeningens blad och korrigeringar av prof. B. Otzen, Aarhus. Uppgifterna om yrkesfördelningen har utarbetats på grundval av Teologisk stat ... 1960, Kirkelig haandbog 1963 och intervjuer.

De teologiska fakulteterna vid statsuniversiteterna i Köpenhamn och Aarhus sörjer således praktiskt taget för all ämnesutbildning av religionslärare i Danmark. Dels handhar de huvuddelen av undervisningen i kristendomskunskap för cand. mag.-examen. Dels blir en del av dem, som avlägger cand. theol.-examen, lärare.

År 1962 inrättades en professur i kristendomskunskap vid Danmarks lärarhögskola. Lutherforskaren dr theol. E. Thestrup Pedersen, som erhöll denna lärostol, fick efter kort tid ytterligare teologiska lärarkrafter vid sin sida.⁶ Lärarhögskolan svarar emellertid utslutande för efterutbildningen av närmast folkskolans och seminariernas lärare.⁷

I Tyska förbundsrepubliken avlägges examina på lärarlinjen inför en skolmyndighet men under medverkan av lärare från de teologiska fakulteterna. Den första examen är den s. k. statsexamen, som alla lärare måste avlägga. En kristendomslärare på gymnasiet har vanligen två examensämnen.

Den särskilt utformade utbildningen i religion omfattar sex terminers föreläsningar och proseminarieövningar i samtliga teologiska discipliner. Kunskaper i latin och grekiska kräves, medan kunnighet i hebreiska inte anses vara direkt erforderlig men önskvärd. För de lärare, som undervisar på de högre skolstadierna, äger denna ämnesteoretiska utbildning rum i de teologiska fakulteterna.

På statsexamen följer referendar- och assessorsexamina. Dessa föregås av en tids praktik och en huvudsakligen praktiskt inriktad utbildning.

De allmänna skolorna har en officiellt proklamerad kristen karaktär. Såväl de universitetsutbildade kristendomslärarna på de högre stadierna som de vid pedagogiska högskolor eller kyrkliga seminarier utbildade lärarna på de lägre skolstadierna betraktar vanligtvis sin gärning också som något av en kyrklig tjänst. De finner det därför ganska naturligt, att kyrkoledningen har rätt att inspektera kristendomsundervisningen.

I exempelvis Hessen godtages det, att den ämnesteoretiska utbildningen är inhämtad vid kyrkliga högskolor. I andra delstater är detta utslutet. Lärarutbildningen är i flera avseenden olikartad i de skilda delstaterna. I stort sett är emellertid också Västtyskland ett exempel på att gränsen mellan en särskilt utformad religionslärarutbildning för de gymnasiala stadierna och den teoretiska prästutbildningen lätt blir ganska flytande. Därtill bidrar inte endast skolväsendets kristna karaktär utan också den i alla länder förekommande yrkesväxlingen, dvs. att sådana, som studerar teologi för att bli präster, av olika anledningar söker sig till lärarbanan.⁸

⁶ Religionslæreren 1963, s. 79 och 1964, s. 51.

⁷ A. a. 1962, s. 67.

⁸ GOTTFRIED NIEMEIER i Kristendomsläraernas förenings årsbok 1958, s. 11 ff. ALBERT REBLE, *Lehrerbildung in Deutschland* (1958), s. 32 ff. FRITZ BLÄTTNER i *Neue deutsche Schule* 1963, s. 315 f.

3.2.5. Utbildningen av kristendoms- och religionslärare i Sverige

3.2.5.1. DE FAKTISKA FÖRHÅLLANDENA. Sedan gammalt ställdes betydande lärdomskrav och även ett visst konfessionskrav på kristendomslärarna vid de högre skolorna i Sverige. Medan en del förändringar så småningom skedde i dessa avseenden, blev det en allt fastare tradition, att utbildningen av lärare i kristendomskunskap ägde rum i de teologiska fakulteterna.

Under efterkrigstiden gällde länge kungörelsen av den 22 dec. 1927 angående teologiska examina vid universiteten. Den innebar en skärpning av redan jämförelsevis höga fordringar. Utbildningen av kristendomsadjunkter tog tidigare drygt 7 år, vilket var 2 år längre än utbildningen i andra ämnen, och i och med 1927 års kungörelse blev även hebreiskan obligatorisk för blivande kristendomslärare. För adjunktskompetens krävdes teologie kandidatexamen med betyg i samtliga sju examensämnen och betyg i det eller de filosofiska examensämnen, som motsvarar det andra i tjänsten ingående skolämnet. För lektorat fordrades doktorsgrad. I 1933 års läroverksstadga bibehölls i stort sett dessa lärdomskrav.

I början av efterkrigstiden framlades olika förslag om förkortning av adjunktutbildningen, vilka delvis anknöt till de skilda förslag om införande av en teologie magisterexamen, som väcktes på 1930-talet. Några förslag behöll den förberedande teologisk-filosofiska examen. Andra slopade denna och räknade med endast en teologisk eller teologisk-filosofisk ämbetsexamen, som skulle omfatta de teologiska huvuddisciplinerna jämte ett annat skolämne. 1945 års universitetsberedning föreslog till sist två olika vägar till adjunktskompetens. För tvåämnesadjunkter skisserade den en teologisk-filosofisk ämbetsexamen på 4 år (1½ år i ett humanistiskt ämne och 2½ i teologiska ämnen). För treämnesadjunkter föreslog den en filosofie magisterexamen med 1½ års utbildning i kristendomskunskap. Dessutom förordade universitetsberedningen licentiatexamen i endast ett ämne för att förkorta lektorsutbildningen. Men inte heller universitetsberedningens förslag ledde till någon omedelbar reducering av lärdomskraven.⁹

Däremot blev konfessionskravet upphävt i samband med 1951 års religionsfrihetslagstiftning. För kristendomslärarna vid de allmänna läroverken och med dem jämförbara läroanstalter gällde dessförinnan samma konfessionella behörighetsvillkor som för de teologiska fakulteternas lärare. Bekännelsekravet ansågs vara uppfyllt genom medlemskap i Svenska kyrkan, och med utgångspunkt i denna praxis grundade dissenterlagskommittén behörigheten på samfundstillhörighet, närmare bestämt på medlemskap i Svenska kyrkan eller annat trossamfund, vars åskådning inte avvek väsentligt från grunderna för skolornas kristendomsundervisning. Därmed betonades kristendomsundervisningens evangeliska karaktär.

⁹ SOU 1938: 50, s. 99 ff. SOU 1949: 54, s. 288 ff. Universitetsberedningen lade likväl grunden till nuvarande utformning av filosofie ämbetsexamen, vilken omfattar minst 6 betygsenheter i stället för tidigare 7.

Skolöverstyrelsen och de flesta remissinstanserna anslöt sig till denna uppfattning. 1946 års skolkommision anmärkte emellertid, att kommitténs förslag markerade undervisningens konfessionella karaktär. Propositionen åter räknade med att undervisningen skulle bygga på den svenska traditionen, och att den rådande kristendomsformen i landet präglades av att Svenska kyrkan och de större frikyrkosamfundet hade en gemensam evangelisk grundåskådning. Enligt propositionen skulle även konfessionslösa få bli kristendoms lärare, om de skriftligen förklarade, att de inte ägde en mot evangelisk kristendomsuppfattning stridande åskådning. I riksdagen framfördes emellertid även långt radikalare synpunkter, och de som eftersträvade, att konfessionskravet togs bort helt och fullt, nådde där i det väsentliga sitt mål och i och med riksdagsbeslutet, därav föranledda ändringar i olika skolstadgar och den ändrade lydelsen av § 28 i regeringsformen.

Enligt riksdagsbeslutet år 1951 behövdes inga särskilda föreskrifter om hur sökande till lärartjänst, som medför skyldighet att undervisa i kristendoms kunskap, äger styrka sin befogenhet. Med utgångspunkt i 1950 års principbeslut om den nya skolan lades avgörande vikt vid den garanti för objektiv undervisning, som lärarutbildningen, undervisningsplaner och kontroll över undervisningens skötsel erbjuder. Som tidigare nämnts erhöll samtidigt § 28 i regeringsformen enligt riksdagsbeslutet den uppmjukade ordalydelsen: »... skall Konungen taga den hänsyn till de sökandes trosåskådning, som därav må påkallas». Därvid är att märka att den nya formuleringen av grundlagsparagrafen avsåg att gradera hänsynen till sökandes trosåskådning allt efter befattningens art.¹ Med hänsyn till att en professor bl. a. bestämmer mera själv än en gymnasielärare, vad innehållet i studieämnet skall vara, kan det därför antagas, att den föreskrivna hänsynen inte gäller lärartjänsterna i kristendoms kunskap på samma sätt som lärartjänsterna inom de teologiska fakulteterna.

Vad lärdomskraven beträffar, var det först universitetskanslerämbetets utredning och förslag 1954–55, som ledde till någon nyordning av kristendoms lärarutbildningen. Som motiveringar till sina förslag anförde kanslerämbetets utredare bristen på kompetenta lärare i kristendoms kunskap, enhetsskolans successivt ökade behov av lärarkrafter och skolans expansion överhuvud. Förslagen syftade till att inarbeta den förberedande teologisk-filosofiska examen i det teologiska studiet, att avkorta lektorsutbildningen genom införande av licentiatexamen med endast ett ämne, att förkorta utbildningen av läroverksadjunkter genom att sammanföra de för skolans undervisning erforderliga momenten ur samtliga teologiska ämnen till ett universitetsämne, som motsvarade skolämnet kristendoms kunskap, och att införa

¹ SOU 1949: 20, s. 86 ff. MARGARETHA HÄGGSTRÖM i Kristendoms lärarnas förenings årsbok 1963, s. 21 ff. SOU 1964: 30, s. 71 ff. Ovan s. 66–69.

en lägre utbildning för adjunkter på enhetsskolans högstadium.² Resultatet av detta blev Kungl. Maj:ts stadga av den 6 maj 1955 angående teologiska examina och Kungl. Maj:ts samma dag givna kungörelser med dels särskilda bestämmelser om ämnet kristendomskunskap i filosofie ämbetsexamen och kandidatexamen, dels ändring i 1953 års stadga angående filosofiska examina.³

Licentiatexamen i ett ämne infördes. Teologisk-filosofisk examen upphörde. Undervisning och examination i kristendomskunskap anordnas enligt nyssnämnda bestämmelser av de teologiska fakulteterna och enligt senare kungörelser⁴ också av Stockholms teologiska institut. Tre studiekurser skall finnas: 1) Grundläggande studiekurs på högst tre terminer med samma fordringar som teologie kandidatexamens första del,⁵ 2) högre studiekurs på högst fyra terminer, vari tillkommer krav på minst två betyg i Nya testamentets exegetik eller kyrkohistoria eller dogmatik enligt fordringarna för teologie kandidatexamen och 3) utvidgad högre studiekurs på högst fem terminer, vari tillkommer krav på två betyg i ett av de nämnda tre ämnena och ett betyg i de två återstående av dessa och i religionshistoria med religionspsykologi. Grundläggande studiekurs motsvarar två betyg i filosofie magisterexamen, högre studiekurs ger tre och utvidgad högre studiekurs fyra betyg. Ämnet kristendomskunskap räknas till de humanistiska fakulteterna, men undervisningen och examinationen i ämnet äger som nämnts rum i de teologiska fakulteterna och Stockholms teologiska institut, där denna lärarutbildning genomgående är samordnad med den teologiska kandidatundervisningens första hälft.

Den av kanslersämbetets utredare påtalade bristen på kristendoms lärare hade sin avgörande grund i att det före läsåret 1955-56 fordrades en så pass hög och tidskrävande utbildning för behörighet till lärartjänster i ämnet kristendomskunskap. Bristen på kristendoms lärare blev stor redan under 1920-talet.⁶ Samtidigt steg då antalet teologie studerande, och i den situationen tillkom 1927 års kungörelse med krav på betyg i alla sju ämnena i teologie kandidatexamen. Varken denna eller 1933 års läroverksstadga befrämjade rekryteringen av lärare, som hade kristendomskunskap i sin ämneskombination. Det dåvarande kravet på kyrkotillhörighet var däremot inte i nämnvärd grad någon hämmande faktor. Före 1955 års reduktion av lärdomskraven och betydande förkortning av utbildningstiden

² Utbildning av präster och kristendoms lärare. Universitetskanslerämbetets utredning och förslag jämte utfärdade nya författningsbestämmelser (1955).

³ Både stadgan och de två kungörelserna finns tryckta i bl. a. de teologiska fakulteternas studiehandböcker.

⁴ Se ovan s. 60 f.

⁵ Om den grundläggande studiekursen inte ingår som led i högre studier, kan den utformas efter ett språkfritt alternativ (utan krav på kunskaper i grekiska och hebreiska).

⁶ SOU 1949: 54, s. 291.

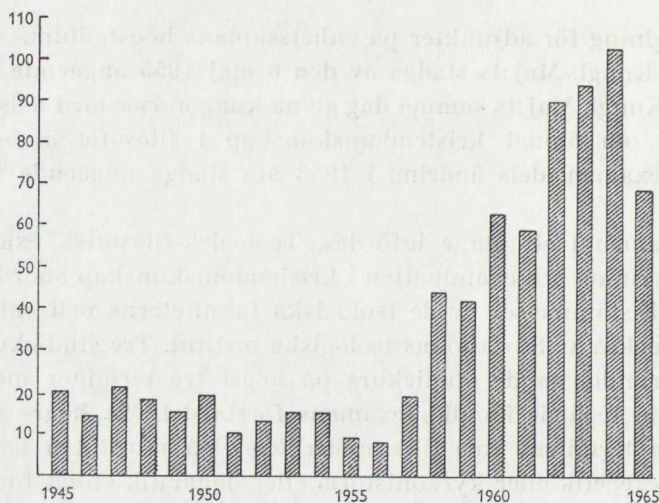

Diagram 6. Antalet teologiskt utbildade 1645–65, som valde att bli kristendomslärare.

gjorde sig bristen på kristendomslärare alltmera kännbar för varje år.⁷ Från och med år 1957, när den nya organisationen av studiegången och examensväsendet började ge resultat, började också en påtaglig ökning av antalet utexaminerade kristendomslärare. Denna ökning fortsatte till år 1965, då en nedgång inträdde till följd av bl. a. ovissheten inför den då aktuella nya omläggningen av både det ifrågavarande skolämnet och lärarutbildningen.

Utvecklingen under perioden 1945–65 åskådliggöres av ovanstående diagram över det sammanlagda antalet kristendomslärare, som dessa år utexaminerades vid de teologiska fakulteterna och Stockholms teologiska institut.

Detta diagram förklaras av följande tabell. Årsuppgifterna utgör nämligen en sammanräkning av det antal nya teologie kandidater, licentiater och doktorer, som valde att bli kristendomslärare,⁸ och de studerande, som erhöll tentamensbevis i kristendomskunskap.⁹ Några enstaka fall av dubbelräkning förekommer till följd av att personer med lägre utbildning vidareutbildade sig efter en tids tjänst som lärare.

Den påtagliga ökningen från och med 1957–58 var helt otillräcklig. Den 16 oktober 1961 fanns 857 ordinarie ämneslärartjänster i kristendomskunskap inom det icke-obligatoriska skolväsendet samt försöksskolans högstadium, och 322 av dessa var då vakanta. Tjänster och vakanser fördelade sig på detta sätt:¹

⁷ Skolan och de stora årskullarna. Förslag av Skolöverstyrelsens planeringskommitté (1955), s. 85 f. SOU 1958: 21, s. 99 ff.

⁸ Till grund för undersökningen ligger studentkatalogernas samt präst- och lärarmatriklarnas individualuppgifter kompletterade med intervjuer i osäkra fall.

⁹ De teologiska fakulteternas protokoll och examenslistor 1956–65.

Lektorat	135, därav vakanta	43
adjunktioner	432, därav vakanta	211
ämnesläroartjänster	183, därav vakanta	40
folkskollär. med vidareutb.	107, därav vakanta	28

Det totala antalet undervisningstimmar i kristendom den 16–21 okt. 1961 var 18 322, och av dem föll endast 8 429 timmar på lärare med teologie kandidatexamen eller högre teologisk examen och 2 756 på lärare med filosofisk examen. Som jämförelse kan nämnas, att historia med samhällslära hade 20 216 undervisningstimmar, och att lärare med fil. mag.-examen eller högre filosofisk examen eller fil. kand. och pol. mag. svarade för inte mindre än 15 594 av dessa.² Bristsituationen belyses ytterligare av att ämnet kristendom vid samma tidpunkt hade 4 038 timlärartimmar. De utgör 22 %, medan andelen av sådana timmar för alla skolämnen tillsammans var 3,8%.³ Till bilden hör också, att tyngdpunkten i fördelningen av kristendomslärarna efter födelseår föll på så pass tidiga år som 1906–10, medan den för t. ex. ämnet historia med samhällskunskap låg vid åren 1926–30.⁴

Behovet av kristendomslärare var större än vad de officiella prognoserna

Tabell 9. Antalet kristendomslärare av de teologiskt utbildade.

	År 19–																					
	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	
Teol. dr.	5	9	10	9	6	11	6	8	9	5	4	6	9	3	8	5	5	7	7	8	6	
Därav krdlär.	1	2	3	3	2	4	1	1	3	2	0	1	2	1	2	2	2	4	3	3	3	
Teol. lic.	17	9	18	14	11	9	11	13	13	19	16	13	14	11	8	23	16	14	8	21	11	
Därav krdlär.	1	1	2	2	2	2	1	5	3	8	5	4	2	3	3	7	5	5	1	9	2	
Teol. kand.	92	95	86	73	84	75	72	47	64	54	36	48	42	73	76	97	68	86	86	91	78	
Därav krdlär.	18	11	16	13	11	13	8	7	9	5	4	1	2	7	6	12	9	12	16	15	13	
Tentamensbevis													2	13	33	31	44	43	69	74	76	51
Därav 4 betyg i FM																2	9	7	5	9	6	1
3 betyg i FM														4	17	16	16	25	38	43	42	31
2 betyg i FM													2	9	16	13	19	11	26	22	28	19
Sammanlagda antalet krdlär.	20	14	21	18	15	19	10	13	15	15	9	8	19	44	42	63	59	90	94	103	69	

¹ Statistiska meddelanden U 1964: 8, s. 23.

² A. a., s. 29. Den procentuella fördelningen av kristendomstimmarna efter lärarnas utbildning var följande:

TK el. högre teol. ex.	46	Adj.-komp. fsklär.	1,2
FM el. högre fil. ex.	9,8	Vidareutb. fsklär.	7,9
FK o. PM	5,3	Annan fsklär.	11,9
Utländsk akad. ex.	1,1	Stud.	3,1
Högre lärarinneex.	8,3	Övriga	5,4

³ A. a., s. 31. Se vidare SOU 1964: 44, s. 46 ff., 120, 122, 125. Statistiska meddelanden U 1964: 8, s. 29 f.

⁴ Bilagor och tabeller till Arbetsmarknadsinformation S 1 1962 (Lärare i läroämnen), s. 30.

gav vid handen. En av förklaringarna därtill var att man ännu vid 1950-talets mitt tydligen inte kunde förutse att enhetsskolan-grundskolan skulle växa så pass snabbt, och att antalet gymnasieavdelningar var på väg att fördubblas. Universitetsutredningen exempelvis antog år 1958, att det totala behovet av kristendoms lärare på enhetsskolans högstadium, den äldre real-skolan, gymnasiet, folkhögskolor, seminarier och vissa andra läroanstalter för mognare ungdom uttryckt i heltidstjänster skulle vara 698 läsåret 1961-62.⁵ Redan i okt. 1961 var antalet ordinarie tjänster inom det icke-obligatoriska skolväsendet och på försöksskolans högstadium 860, och den 1 okt. 1963 hade motsvarande siffror stigit till 942. Antalet vakanta tjänster inom icke-obligatoriska skolväsendet och grundskolans högstadium var då 335.⁶ Av den officiella statistiken framgår vidare, att antalet kristendoms-timmar var 21 285 den 30 sept. - 5 oktober 1963, och att lärare med teologisk examen svarade för endast 8 495 därav och lärare med filosofisk examen för blott 3 594 timmar.⁷ Timlärartimmarna i ämnet utgjorde vid samma tidpunkt 27,5 %, medan de för alla skolämnena tillsammans uppgick till 11,3 % av undervisningstimmarna.⁸ 1964 uppskattade lärarutbildningssakkunniga redan grundskolehögstadiets framtida behov av lärare med religionskunskap approximativt till cirka 600.⁹

I och med lärarutbildningssakkunnigas betänkande väcktes debatten om lärarutbildningen till liv.

3.2.5.2. DEBATTEN OM LÄRARUTBILDNINGEN. Utbildningen av kristendoms-lärarna var inte föremål för en lika livlig debatt som prästutbildningen. Visserligen debatterades kristendomsundervisningen jämförelsevis mycket. Olika utredningar, undersökningar och artiklar i ämnet höll den diskussionen levande. Men den gällde endast i ringa grad frågan om kristendoms-lärarnas utbildning. Exempel därpå är den tidningsdebatt, som utlöstes av fil. mag. Margareta Malmgrens uppsats *Modeteologi och kristendomsunder-*

⁵ SOU 1958: 21, s. 99 ff.

⁶ Endast i kemi och matematik fanns procentuellt flera vakanser. Statistiska meddelanden U 1965: 9, s. 4.

⁷ A. a., s. 13, 21, 24. Den procentuella fördelningen av timmarna efter lärarnas utbildning var 30 sept.-5 okt. 1963:

TK el. högre teol. ex.	39,9	Adj.-komp. fsklär.	1,7
FM el. högre fil. ex.	12	Vidareutb. fsklär.	8,3
FK o. PM	4,7	Annan fsklär.	12,9
Utländsk akad. ex.	0,9	Stud.	4,2
Högre lärarinneex.	6,3	Övriga	8,7

⁸ A. a., s. 21 ff. Inför höstterminen 1965 fanns det enligt Länsarbetsnämndernas lärarförmedlingar 115 arbetssökande lärare med vederbörlig utbildning i kristendoms kunskap plus annat ämne och 458 lediga platser. Nytt från Uppsala universitet 1965 nr 9, s. 11.

⁹ SOU 1964: 44, s. 268. Det må anmärkas, att lärarutbildningssakkunniga inte försökte göra några närmare beräkningar av lärarbehovet i religionsämnet.

visning 1945¹ och fil. lic. Nils Normans artikel Kristendom och pedagogik 1946.² I dessa meningsutbyten framkom bl. a. olika synpunkter på objektiv och konfessionslös undervisning men föga om bekännelsefrågan och lärarutbildningen.

I diskussionen om ämnets innehåll och kursfordringarna kom man i mera nämnvärd utsträckning in på kunskapskraven för kristendomslärarna. I samband därmed berördes frågan om huruvida dessas utbildning borde äga rum uteslutande inom de teologiska fakulteterna eller även annorstädes.

Enligt det förslag till lärarutbildning, som Kristendomslärarnas förening översände till universitetsberedningen och 1946 års skolkommision våren 1947, borde sex terminers teologiska och två terminers humanistiska studier leda till en teologisk ämbetsexamen för lärarbanan. För gymnasielärarkompetens föreslog föreningen dels högsta betyg i exegetik eller kyrkohistoria i nämnda ämbetsexamen, dels kunskaper i filosofiens historia eller psykologi.³

Av direkt betydelse för det pågående utredningsarbetet blev den teologiska fakultetens i Lund förslag av den 15 dec. 1947.⁴ Genom att koncentrera kursfordringarna till de väsentliga momenten i 1) bibelkunskap, 2) kyrkohistoria och samfundskunskap, 3) kristen idéhistoria och 4) allmän religionshistoria kunde fakulteten inskränka den teologiska lärarutbildningen till fyra terminer. Tillsammans med erhållna betyg inom filosofisk fakultet i minst ett skolämne skulle godkända vitsord i de fyra nämnda teologiska ämnena bilda en teologisk-filosofisk ämbetsexamen. Men för lektorat fasthölls kravet på teologie doktorsgrad. Lektorskompetens i kristendomskunskap skulle således inte kunna erhållas genom att en lägre teologisk utbildning påbyggdes med högre utbildning inom filosofisk fakultet.

Skolkommisionen anknöt till synpunkterna i detta förslag. Också den tänkte sig en teologisk-filosofisk ämbetsexamen som en utbildningsväg för kristendomslärare. Som en annan väg för kristendomslärare i realskolan föreslog den dessutom en mellanskollärarutbildning påbyggd med utbildning i kristendomskunskap inom teologisk fakultet. Däremot fasthöll den inte kravet på doktorsavhandling som villkor för lektorstjänst.⁵

Uppslaget att inrätta en särskild teologisk lärarexamen vann allmän uppskattning i den följande debatten. Prosten Fredrik Dahlboms delvis positiva kritik⁶ av skolkommisionens förslag är representativ för kyrkomännens uttalanden, och att skolöverstyrelsen understödde samma uppslag⁷ är karak-

¹ Svenska Dagbladet 26.8.1945.

² Dagens Nyheter 26.6.1946.

³ Se därom SOU 1949: 54, s. 293.

⁴ Tryckt i Sv. teol. kvartalsskrift 1948, s. 71 ff.

⁵ SOU 1948: 27, s. 391 ff.

⁶ DAHLBOM, Kristendomsämnet i 1946 års skolkommisions betänkande (1948), s. 40 f.

⁷ SOU 1949: 35, s. 113.

teristiskt för skolvärlden. När teologie kandidatexamen och betyg i filosofisk fakultet stadfästes som nya kompetenskrav för kristendomsadjunkterna år 1952, frågade man sig, vad det blev av den teologie magisterexamen, som var »så av behovet påkallad» och skulle »lösa så många problem».⁸

I debatten om kristendomsämnet var konfessionsaspekten och religionsfrihetssynpunkten framträdande hela tiden. Från och med dissenterlagskommitténs förslag år 1949 blev de också mera märkbara i inläggen om lärarutbildningen. Utifrån sitt beaktande av den evangeliska grundåskådningen behöll dissenterlagskommittén vissa konfessionskrav för kristendomslärarna. Mot detta reagerade Dagens Nyheter, Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning och en rad andra tidningar.⁹ Medan denna reaktion mynnade ut i sådana artiklar som rektor Stellan Arvidsons bidrag Religionsfriheten och skolan (i MT 24.3.1951), kom förståelsen för dissenterlagskommitténs huvudlinje till uttryck i bl. a. lektor Sten Rodhes artikel Religionsfrihetslagen och kristendomsundervisningen (i Sv D 25.8.1952).

Vid mitten av 1950-talet stod kanslersämbetets utredning och den därpå grundade nya studieordningen i blickpunkten. Det nya blev föremål för kritik på flera håll. F. landshövding Malte Jacobsson stämplade den av universitetskansler Arthur Thomson och dennes utredningsman biskop Anders Nygren rekommenderade lärarutbildningen som dogmatisk kompendieundervisning. Utbildningen borde vidgas i fråga om allmän idéhistoria, moral-filosofi och socialpsykologi.¹ Vanligtvis bottnade missnöjet i omtanken om att skolorna skulle förses med kompetenta lärare, och i stort sett uppfattades den nya utbildningen vara bättre för kristendomslärarna än för prästerna.² Att hela lärarutbildningen i kristendom förlades till de teologiska fakulteterna mötte knappast någon som helst kritik.

Sedan studenterna i Lund och Uppsala blivit i tillfälle att ta ämnet kristendoms-kunskap i filosofie magisterexamen, föreslog lektor Oscar Hedlund, att också göteborgsstudenterna skulle beredas samma möjlighet. Helt i linje med den nya organisationen av studierna räknade även han med att teologer skulle svara för utbildningen i ämnet. Till en början skulle lärare ditlånas från Lund, och med tiden tänktes Göteborg få en egen fakultet.³ Andra liknande förslag väcktes under den närmast följande tiden, och tanken på en filial till närmaste teologiska fakultet realiserades snart i Stockholm.⁴

⁸ NILS SÖDERLIND i Sv. kyrkotidn. 1953, s. 101.

⁹ MARGARETHA HÄGGSTRÖM i Kristendomslärnarnas förenings årsbok 1963, s. 31.

¹ M. JACOBSSON i MT 25.1.1955.

² R. JOSEFSON i Sv. kyrkotidn. 1954, s. 257 f., 1955, s. 337 f. G. HERRSTRÖM i Tidning för Sveriges läroverk 1954, s. 393 f., 436, 1955, s. 463. Notis om Sveriges förenade studentkårers yttrande i Sydsv. Dagbl. Snällposten 2.6.1954. O. LÖFGREN i Sv. D. 26.4.1955. S. LINDHOLM i Svenska kyrkans årsbok 1957, s. 62 ff.

³ O. HEDLUND i Göteborgs-Posten 5.1.1957. Det dröjde ända till 1965, innan någon lärarutbildning i religionskunskap började i Göteborg. Se ovan s. 62, 113.

⁴ Om Sthlms teol. institut se Sv. D. 30.3, 1.6, 6.6.1958 och MB 1.4, 28.8.1958.

De frikyrkomän, som kom till tals i debatten, var nöjda med de teologiska fakulteternas kristendomslärarytbildning. Fil. lic. Erland Sundström förordade en fortsatt utbyggnad av denna i överensstämmelse med 1955 års studieordning,⁵ och dåvarande läroverksadjunkten Olle Engström var av samma mening beträffande lärarutbildningen, samtidigt som han hade invändningar mot att den praktiska prästutbildningen var förlagd till universitetet.⁶

Från kristendomskritiskt håll började emellertid vissa röster att göra sig hörda med krav på en radikal omläggning. Därvid var man på detta håll angelägen om att framhäva, att ett helt nytt läge hade inträtt. Mot dissenterlagskommitténs krav på att kristendomslärarytarna skulle tillhöra Svenska kyrkan eller annat evangeliskt samfund, ställde t. ex. rektor Stellan Arvidson skolkommisionens princip om objektiv undervisning. Han framhöll också, att riksdagen var trogen sitt beslut av år 1950 angående skolkommisionens förslag, när den år 1951 förkastade religionsfrihetspropositionens punkt om den evangeliska grundvalen. Arvidson och de som delade hans mening synes ha räknat med att stadgandet i regeringsformen om hänsynstagande till sökandes trosåskådning inte skulle ha någon reell betydelse. Själva kraven på omläggning av religionslärarytutbildningen utgick från intentionen att göra ämnet mera attraktivt för humanisterna och övertygelsen om att denna utbildning skulle få en rimlig och tillfredsställande utformning, först sedan de teologiska fakulteterna hade införlivats med de humanistiska.⁷

Lärarutbildningen berördes stundom också i bemötandet av den kulturradikala kritiken mot fakulteternas organisation. När bl. a. det nyssnämnda stadgandet i regeringsformen anfördes som argument mot de teologiska fakulteterna, påpekade professor Wingren, att detta inte var något argument för avskaffande av dessa fakulteter utan för en grundlagsändring, som skulle öppna alla kristendomslärarytjänster i riket för de romerska katolikerna. Svenska folket skulle f. ö. säkerligen ogilla en sådan grundlagsändring. Det kunde befaras, att den i längden inte skulle öka den andliga friheten i landet.⁸

§ 28 i regeringsformen började emellertid snart att tolkas på sådant sätt, att den tillät katoliker som kristendomslärare vid de offentliga skolorna. Då reagerade bl. a. Aftonbladet i nov. 1961 mot att de teologer, som övergick från Svenska kyrkan till den romerska katolicismen, blev lärare vid läroverk och seminarier. Detta aktualiserade enligt Aftonbladet en omprövning av religionsundervisningen i samband med kyrka och stat-utredningen.⁹

⁵ E. SUNDSTRÖM i ST 2.3, 11.12.1958.

⁶ O. ENGSTRÖM i Kristet forum 1959, s. 153 ff.

⁷ I. HEDENIUS i DN 10.1. 1958. S.-A. WACHTMEISTER i GHT 30.8.1962 och i Ateistens handbok (1964), s. 181 f. ARVIDSON i Ateistens handbok, s. 56.

⁸ G. WINGREN i Sv. Dagbl. Snällposten 12.4.1958.

⁹ Ledare i AB 8.11.1961.

De senare årens debatt kretsade emellertid främst kring den otillräckliga tillgången på kompetenta ämneslärare. Eftersom skolväsendets starka expansion och omdaning gjorde lärarbristen alltmera kännbar, var detta naturligt. I början av 1960-talet påvisade bl. a. biskop Sven Silén — själv tidigare läroverksrektor — att kristendomslärasektorn i alldeles utpräglad grad hörde till bristområdena.¹ I debatten ifrågasattes också, om myndigheterna bemödade sig lika mycket om att häva bristen på kristendoms-
lärare som att komma till rätta med lärarbristen i matematik, fysik och kemi. Då ett antal teologie studerande skrev till Konungen med anledning av att deras fakultet saknade resurser att meddela undervisningen enligt den icke-språkliga linjen för lärarutbildningen, ansåg sig Svenska Dagbladet kunna påtala en tydlig nonchalans och förhållningspolitik hos de ansvariga.²

Utbildningsfrågorna var emellertid under utredning och i det läget var debatten avvaktande. Det betänkande om skolans försörjning med lärare, som 1960 års lärarutbildningssakkunniga framlade år 1964, berörde inte frågan om religionslärarna något nämnvärt.³ Lärarutbildningssakkunniga gjorde nämligen ingen närmare uppskattning av lärarbehovet i ämnet religionskunskap.

Betänkandena om själva utbildningen av grundskolelärare och adjunkter på det gymnasiala stadiet kom först år 1965.⁴ Om lektorsutbildningen hade 1963 års forskarutredning att framlägga förslag, och dess betänkande⁵ kom inte förrän kyrka och stat-utredningens betänkande om de teologiska fakulteterna hade slutbehandlats inom utredningen.

I samband med remissbehandlingen av lärarsakkunnigas betänkande skrev professor Hedenius till rektorsämbetet vid Uppsala universitet, att dessa inte hade tillmötesgått skolöverstyrelsens förslag om utformningen av ämnet religionskunskap. Lärarutbildningen i detta ämne borde ägnas mera utrymme åt icke-kristna religioner, etiska problem och sekulariserade livsåskådningar. Hedenius hänvisade till den detaljerade kritik, som filosofiprofessorerna S. Halldén och M. Moritz i Lund hade givit.

Dessa två utformade historisk-filosofiska sektionens i Lund yttrande över lärarutbildningssakkunnigas studieplan i religionskunskap. Deras yttrande gick ut på att utbildningen av gymnasielärare i religionsämnet skulle äga rum mindre inom teologisk och mera inom humanistisk fakultet än vad som föreslagits och dessutom också inom samhällsvetenskaplig fakultet. De förklarade, att det framlagda förslaget inte innehöll något erkännande av ämnets nya karaktär, och att det inte tog rimlig hänsyn till gymnasieläroplanens uppläggning. Ett av dess sex huvudmoment, kristendomen, domine-

¹ S. SILÉN i Kristendomsläraarnas förenings årsbok 1960, s. 5 ff.

² Ledare i Sv. D. 26.1.1963.

³ SOU 1964: 44.

⁴ SOU 1965: 25, 29–31.

⁵ SOU 1966: 67–68.

rade helt. Den allmänna religionshistorien var snävt behandlad och för de fyra övriga huvudmomenten föreslogs ingen genomtänkt och fullvärdig utbildning. Ett huvudmoment i gymnasieämnet är »analys av den moderna människans situation» (bl. a. allmänpsykologiska, moralpsykologiska och sociologiska element), och ett annat är »etiska och moraliska frågor» (de moraliska frågornas grund, hemmets etik, arbetsplatsens etik, den enskilde och staten, internationella problem av etisk natur). För att kunna undervisa i dessa moment borde krävas utbildning i psykologi och sociologi inom samhällsvetenskaplig fakultet. Att endast teologisk och humanistisk fakultet skulle handha utbildningen var en begränsning, som måste avvisas. Halldén och Moritz framhöll vidare, att såväl »etiska och moraliska frågor» som huvudmomenten »livsåskådningsdebatten» och »andra attityder till tillvaron än de religiösa» fordrade en filosofisk träning. Det nya gymnasieämnet religionskunskap är till hälften ett filosofiskt ämne. Den föreslagna studieplanen måste omarbetas radikalt. Genom att skära ned kurserna i bibelkunskap och kyrkohistoria måste man vinna mera utrymme för filosofi och religionshistoria.

Företrädarna för religionshistoria i historisk-filosofiska sektionen vid Lunds universitet professor E. Ehnmark och universitetslektor O. Pettersson stödde Halldéns och Moritz' krav på ytterligare utökning av det religionshistoriska momentet. I sitt särskilda yttrande till historisk-filosofiska sektionen underkände de däremot dessas påstående, att ämnet religionskunskap är till hälften filosofi. De framhöll därvid, att filosofi också utgör ett självständigt ämne i gymnasiet.

Andra som yttrade sig i ärendet ansåg, att lärarutbildningssakkunniga hade följt de olika skolstadiernas läroplaner väl så noggsamt. De konstaterade, att förslaget till utbildning av gymnasielärare i sammelämnet religionskunskap innebar ettbetygsnivå i religionshistoria, endast bråkdelar av betyg i de övriga teol. kand.-ämnena och 6-7 veckor mera filosofi än en teol.-kand. utbildning.⁶ 1963 års forskarutredning fäste i sitt yttrande uppmärksamheten vid att studieplanen för gymnasielärare i religionskunskap var sådan, att de adjunkter, som avsåg att bli lektorer, måste göra åtskilliga kompletteringar före tillträdet till lektors- och forskarutbildningen.

Professorn i religionshistoria vid humanistiska fakulteten i Uppsala, C.-M. Edsman, framhöll i sitt yttrande, att det ur humanistiska fakultetens synpunkt i princip inte finns något att erinra mot förslaget. Liksom den hittillsvarande lärarutbildningen tillfredsställer den föreslagna »även humanistiska krav på källforskning och historisk kritik». Gymnasieläraren skall vara förtrogen med primärmaterial och vetenskaplig metodik. Av det skälet bibehåller förslaget vissa kunskapsfordringar i bibelns originalspråk hebreiska och grekiska. Av både vetenskapliga och praktiska skäl är det väl-

⁶ Se t. ex. Svensk kyrkotidning 1965, s. 541 (ledaren »LUS och teologutbildningen»).

motiverat, att utbildningen sker inom de teologiska fakulteterna i den utsträckning som lärarutbildningssakkunniga föreslår. Med tanke på att hittills endast universiteten i Uppsala och Lund kan omhänderha den föreslagna högre utbildningen, framhåller Edsman, att Stockholms universitet skulle få motsvarande resurser, om Stockholms teologiska institut inorganiserades däri.

I studieplanen för grundskolans högstadium och på andra ställen i lärarutbildningssakkunnigas betänkanden talades om »de speciella krav på objektivitet och saklighet, som ställs på en lärare i kristendomskunskap». Av principiellt intresse är, att Kristendomslärarnas förening och teologiska fakulteten i Uppsala påpekade som en självklarhet, att samma krav på objektivitet och saklighet gäller samtliga ämnen, och att målen för lärarutbildningen i religionskunskap bör utformas på ett sätt, som är analogt med vad som gäller för andra ämnen.⁷

⁷ De olika yttrandena över lärarutbildningssakkunnigas betänkanden finns i Eekl.dep:s arkiv.

4. Det aktuella behovet av teologisk verksamhet i Sverige

4.1. Behovet av teologisk forskning

Allmänt gäller om den teologiska forskningen liksom beträffande annat vetenskapligt arbete, att en fortskridande forskning är nödvändig på grund av att nytt material ständigt kommer till, att samhällsförhållandena omvandlas, och att tidigare forskningsresultat behöver revideras.

Allmänt kan vidare konstateras, att forskningen och valet av uppgifter inte är konfessionellt bestämda. »I våra svenska universitet har den empiriska betraktelsen segrat. Teologien betraktar sig som en empirisk vetenskap bland andra. Den är empirisk i den meningen, att den objektivt studerar vissa givna dokument men avstår från att uttala sig normerande. Detta medför att i våra dagars universitetsmiljö religiös aktivitet och personligt ställningstagande till religiösa frågor blivit en privatsak.»¹ Det kan samtidigt konstateras, att forskningen inom de nuvarande teologiska disciplinerna är lika litet beroende av statskyrkosystemet som arbetet inom andra universitetsdiscipliner. Detta belyses i tidigare avsnitt om de utländska förhållandena. Ingen har heller i Sverige föreslagit, att den vetenskapliga forskningen ifråga skall upphöra.

Religionen har spelat och spelar alltfört en stor roll i samhällslivet. Detta är ett uppenbart faktum och behöver inte utvecklas närmare här. Redan detta globala förhållande är tillräcklig motivering för forskningen inom teologiens olika discipliner. Inom sitt område har denna forskning liksom varje annan sådan också en för allmänheten upplysande effekt.

Religionsforskningen har därtill en i viss mån »sanitär» verkan bland befolkningen. I Voltaires Traktat om toleransen heter det: »När människan inte har sunda begrepp om gudomligheten, så ersätts de av falska föreställningar, liksom man under tider av olycka använder dåligt mynt därför att man inte har fullgott sådant.»² Moderna religionssociologer beskriver samma fenomen med formuleringen: »Där 'högre religionen' går ut, där går 'lågre religionen' in.»³ Om religionsforskningen och den teologiska vetenskapen ligger nere, kan detta få följder bland folket. Å ena sidan har en fundamentalistisk och godtycklig bibeltolkning då möjlighet att kraftigt bidra till uppkomsten av exempelvis spiritistiska och teosofiska rörelser. Kända exempel därpå

¹ H. LYTTEKENS i *Kyrkan och de intellektuella. Årsbok för Sveriges kristliga studentrörelse 1964*, s. 17.

² VOLTAIRE, *Traktat om toleransen*, med inledning av Herbert Tingsten (1964), s. 128.

³ B. GUSTAFSSON, *Religionssociologi* (1965) s. 44.

erbjöd föregående sekels brokiga nybyggarmiljö i USA.⁴ Å andra sidan kan märkligt nog rationalismen bana väg för olika former av ockultism och kvasireligion. Vid den internationella etnologkonferensen i Stockholm år 1951 gavs exempel på detta från vår egen tid.⁵

Till följd av religionens allmänna betydelse inom samhällslivet är det också naturligt, att religionsforskningen och teologien spelar en bestämd roll i ett flertal tvärvetenskapliga sammanhang. Inom praktiskt taget alla fakulteter och sektioner vid universiteten arbetar man med forskningsprojekt, som kräver bl. a. religionsvetenskaplig expertis.

Utöver vad som här allmänt anförts om hela den teologiska forskningen må beträffande de enskilda disciplinerna hänvisas till de föregående avsnitten under beteckningen 3.1. I samband med karakteristiken av varje enskild disciplin och redogörelsen för aktuella forskningsuppgifter, klarlägges där behovet av forskning inom de olika teologiska disciplinerna och redovisas motiveringar för detta behov.

Ytterligare material torde vara överflödigt på denna punkt. Slutsatsen blir uppenbarligen denna: Forskningsuppgifterna är av sådan omfattning och av sådan kulturell och samhällelig betydelse, att samhället också i fortsättningen måste vara angeläget om att ge utrymme åt denna forskning vid de statliga universiteten, oberoende av hur frågan om förhållandet mellan kyrka och stat löses.

4.2. *Behovet av teologisk undervisning*

Av den ingående redovisningen i tidigare avsnitt framgår, att inte endast blivande religionslärare och präster utan också flera andra kategorier förutom teologie licentiander och doktorander avlagt grundexamen i de hittillsvarande teologiska fakulteterna. I den närmast följande framställningen skall det aktuella behovet av religionslärare och prästerlig arbetskraft beräknas. De utgör huvuddelen av dem, som behöver teologisk utbildning. Men till det totala behovet av teologisk undervisning vid universiteten hör liksom tidigare också behovet av utbildning av vissa andra mindre grupper.

4.2.1. *Präst- och pastorsutbildningen*

Innan behovet av teoretisk präst- och pastorsutbildning klarlägges, är det motiverat att ställa frågan, huruvida samhället eller kyrkan skall svara för detta slag av utbildning. Från vilken synpunkt frågan om den teoretiska grundutbildningen av präster och pastorer än betraktas, är det därvid

⁴ Fakta. Koncentrerad kunskapsbok, 4 (1958), s. 30.

⁵ Papers of The International Congress of European and Western Ethnology, Stockholm 1951 (1956), s. 149 et passim och maskinskrivet diskussionsprotokoll. Art. Häxeri i Nordisk teologisk uppslagsbok, 1 (1952), sp. 1385. Se vidare KURT E. KOCH, Seelsorge und Okkultismus (1953), s. 15. P. BAUER, Den kära vidskeppelsen (1964).

befogat att rikta uppmärksamheten på de allmänna tendenser, som utmärker universitetens utveckling.

Ett av de mera dominerande dragen är, att universiteten har utvecklats till serviceorgan, som tillhandahåller den utbildning, som erfordras på olika områden inom samhället. Detta talar för att den traditionella uppgiften att utbilda präster bibehålles vid universiteten. I exempelvis en PM av filiosofiprofessorn Anders Wedberg heter det: »Jag vill delvis se universiteten som vetenskapliga serviceorganisationer för olika praktiska yrken. Jag kan icke inse, varför icke också prästerna skulle få sitt behov av vetenskapliga kunskaper tillfredsställt vid universiteten.»⁶

Härtill kommer den kyrkliga avnämarsynpunkten. På evangelisk-lutherskt håll har det nämligen under lång tid varit något av en reformatorisk princip, att prästerna får sin huvudsakliga utbildning vid just universiteten med deras fria sanningssökande. Alltfort betraktas det på detta håll som ganska självklart, att den teoretiska prästutbildningen äger rum vid universiteten.

Även företrädare för uppfattningen, att de teologiska fakulteterna bör sammanlösas med de humanistiska fakulteterna, hävdar, att en vetenskaplig skolning av prästerna är en samhällets angelägenhet,⁷ och att denna utbildning kan vara förlagd till universiteten, oberoende av hur kyrka och statfrågan löses, visar bl. a. de i tidigare avsnitt belysta förhållandena i andra länder. Om kyrkan skulle skiljas från staten och bli av privaträttslig natur, är det ingalunda nödvändigt, att samhället upphör att svara för utbildningen ifråga. En stor del av eleverna vid exempelvis handelshögskolorna och de tekniska högskolorna går till den privata sektorn. Av flera skäl är det möjligt att bibehålla prästutbildningen vid universiteten.

Behovet av prästerlig arbetskraft inom Svenska kyrkan har bl. a. biskopsmötets prästrekryteringskommitté belyst.⁸ Beträffande sifferuppgifter må här först nämnas, att antalet fasta prästtjänster den 1 jan. 1966 var 2 776 (2 691 på församlingsplanet,⁹ 68 på kontrakts- och stiftsplanet¹ och 17 övriga²), och att behovet av pastoratsadjunkter, som skattas till 10 % av

⁶ En av Wedberg upprättad PM, föredragen i utredningen den 17.5.1961.

⁷ T. ex. Förbundet för religionsfrihet genom förf. Per Anders Fogelström till 1958 års utredning kyrka och stat 16.5.1961.

⁸ Biskopsmötets prästrekryteringskommittés betänkande av år 1965 (stencil). Biskopsmötets arkiv.

⁹ Till de i SVEN HÅKAN OHLSSON, Statistisk matrikel över Sv. kyrkans prästerskap 1964, s. 336, upptagna 2 665 tjänsterna har tillkommit 11 komministrurer (+13, -2) och 5 kyrkoadjunkter (+8, -3). Därtill kommer 10 fasta församlingsprästtjänster, som OHLSSON räknar till kategorien övriga (7 i utlandsförsamlingarna och 3 i Karlskrona amiralitetsförsamling).

¹ Biskops- och domkyrkosysslomantjänsterna samt de i Ohlsson, a. a., s. 336 upptagna stifts- och kontraktsadjunkterna.

² 6 kyrkoherdar för döva, 1 för samerna, 1 i vardera tyska förs. i Göteborg, tyska förs.

de fasta församlingsprästtjänsterna, uppgick till 269. Det kan således konstateras, att Svenska kyrkan för sin ordinarie verksamhet behöver 3 045 präster. Utifrån denna siffra kan framräknas, hur stor årsrekrytering organisationen i och för sig kräver. Men därtill kommer sådana reella faktorer som den aktuella prästbristen och den om några år väntade s. k. pensioneringspuckeln.

Vad angår ersättningsbehovet under den närmaste 10-årsperioden har prognosmaterialet offentligt behandlats i en artikel av en av prästrekryteringskommitténs ledamöter, professor Åke Andrén.³ Han kom där fram till att det under dessa 10 år behövs ungefär 1 800 nya präster till följd av pensionering, förtidspensionering, dödsfall, andra bortfallsorsaker och nuvarande brist. Vid utgångspunkten för sina beräkningar bortsåg Andrén från inemot 100 fasta tjänster, bl. a. alla sådana på stifts- och kontraktsplanen. En genomgång av materialet visar, att han överlag var angelägen om att inte kunna anses ha presenterat för höga siffror. För att täcka behovet inom Svenska kyrkan skulle alltså genomsnittligt minst 180 blivande präster per år behöva utexamineras vid universiteten.

Av de inomkyrkliga eller Svenska kyrkan närstående missionsorganisationerna har främst Evangeliska fosterlandsstiftelsen ett behov av teologiskt universitetsutbildad arbetskraft. Den 1 jan. 1966 hade EFS 78 heltidsanställda med akademisk examen,⁴ men behovet av akademiskt utbildade beräknades vara cirka 100. Av de 78 akademikerna var 24 teologer. För att ersätta avgången till följd av dödsfall, sjukdom, pensionering och övergång till annan anställning behöver de nämnda missionsorganisationerna och Frälsningsarmén bl. a. ett årligt nytillskott av 3 personer med teologisk universitetsutbildning.

Vad de olika frikyrkorna angår, finns inom hela frikyrkligheten för närvarande visserligen inte mer än ett 20-tal fakultetsutbildade teologer anställda. Men som ett symptom på den förändring, som nu klart skönjes, kan nämnas, att inte mindre än 7 av de hösten 1965 25 nyintagna eleverna vid SMF:s teologiska seminarium är studenter, och att 5 av dessa 7 är inskrivna vid den teologiska fakulteten i Uppsala och samtidigt med seminarystudiet studerar vid Stockholms teologiska institut. I flera frikyrkliga trossamfunds pastorskårer tenderar den akademiskt utbildade delen att öka. Grundskolans, gymnasiet och fackskolans successiva utbyggnad har till naturlig följd, att de inträdessökandes förkunskaper blir högre än tidigare, vilket möjliggör för alltfler av de frikyrkliga adepterna att genomgå teolo-

i Stockholm och finska förs. i Stockholm, pastor vid S:t Johanneskyrkan i Göteborg, 3 i hovkonsistoriet, stabspastor i Stockholm, garnisonspastor i Boden och resesekr. vid kriminalvården.

³ ANDRÉN i Svenska Dagbladet 24.9.1965.

⁴ En stor del av dessa 78 är eller har varit missionärer. Missionsförest. Einar Thurfjell till förf. 1.12.1965.

gisk universitetsutbildning. Den höjda förkunskapsnivån och den inträdda avkonfessionaliseringen av den teologiska utbildningen vid universiteten är givna förutsättningar för en successiv ökning av antalet frikyrkliga teologer.

Samfundens ekonomi och andra faktorer gör det emellertid svårt att beräkna, hur många vid universitet teologiskt utbildade som kommer att inträda i det egna samfundets tjänst. Men då Svenska kyrkan och de denna närstående missionsorganisationerna behöver en årlig rekrytering av drygt 180 teologer, synes 200 framstå som minimisiffran för det sammanlagda årliga behovet av sådana blivande präster och pastorer, som bör utexamineras vid universiteten.

Eftersom utbildningstiden i fakulteterna normalt är drygt $3\frac{1}{2}$ år, innebär detta, att det skulle krävas minst 700 teologie studerande på s. a. s. präst- och pastorslinjen. Vid beräkningen av den utbildningsvolymens belastning på universiteten måste emellertid en viss korrektion göras för erfarenhetsmässigt kända studieavbrott. Att döma av undersökningar gjorda av Statistiska centralbyrån och universitetskanslersämbetet är det rimligt att räkna med en 80-procentig examination. Vid universiteten skulle alltså behöva finnas utrymme för omkring 875 studenter, som utbildar sig till tjänst i Svenska kyrkan och andra trossamfund.

Denna slutsats gäller likväl inte utan vidare i alla lägen. Präst- och pastorsbehovet kan under vissa förutsättningar bli mindre. På senare tid har de frikyrkliga trossamfundens medlemsantal sjunkit år för år, och denna nedgång kan fortsätta. I samband med ett eventuellt skiljande från staten kan vidare Svenska kyrkan tänkas förlora så pass stor del av sina medlemmar, att behovet av präster minskar. Särskilt i det av utredningen tänkta D-läget torde förhållandena medföra ett minskat behov och reducerade möjligheter att kalla akademiskt utbildade präster. Också en eventuell flyttning av folkbokföringen till civil myndighet kan — oavsett läge — få en viss inverkan.

Den tänkbara minskningen i lägena B-D (lägen med en från staten friställd kyrka) går självfallet inte att mäta i några som helst siffror. En fri kyrka kan ha ambitionen att ha ett jämförelsevis stort antal prästtjänster. Men ju ovissare dess ekonomiska förhållanden gestaltat sig, desto svårare blir det att beräkna dess behov av universitetsutbildad arbetskraft. Svenska kyrkan är emellertid de teologiska fakulteternas största avnämare, och en stark minskning av dess behov av akademiskt utbildad arbetskraft vid ett eventuellt D-läge skulle kunna aktualisera frågan, huruvida det vore tillräckligt med en i stället för två teologiska statsfakulteter i landet.

4.2.2. Lärarutbildningen

Behovet av ämnesteoretisk lärarutbildning i kristendoms- och religionskunskap klarlägges här i tre avsnitt. Det första gäller grundskolans hög-

stadium och de s. k. avvecklingsskolorna, dvs. statliga realskolor och högre kommunala skolor. Det andra avser gymnasiet och fackskolan. Det tredje slutligen gäller yrkesskolan.

På grundval av Skolöverstyrelsens årsuppgifter om antalet avdelningar i *grundskolans* olika årskurser och i *avvecklingsskolornas* olika klasser, kan antalet veckotimmar i kristendomskunskap under den närmaste tiden fastställas. Eftersom de lärare, som har kristendomskunskap i sin ämneskombination, på dessa skolstadier kan antas ha i genomsnitt inemot halva sin undervisningsskyldighet (c:a 12 veckotimmar) lagd på detta ämne, visar sig lärarbehovet i kristendomskunskap där vara följande:

	Läsår				
	1966-67	1967-68	1968-69	1969-70	1970-71
Grundskolans högstadium	1 358	1 525	1 666	1 766	1 856
Avvecklingsskolorna	280	190	110	69	44
Summa lärare	1 638	1 715	1 776	1 835	1 900

Den genomsnittliga tjänstgöringstiden för dessa lärare är 35 år och det årliga rekryteringsbehovet till följd av pensionering således $\frac{1}{35}$ av nyssnämnda siffror. Vid framräknandet av rekryteringsbehovet måste emellertid hänsyn tagas också till statistiken över dödsfall, förpensioneringar och avgångar av andra skäl. Emedan den ämne-teoretiska utbildningen av högstadielärarna vanligen pågår ett år, kan den erforderliga elevbelastningen på fakulteterna beräknas bli liktydig med det årliga rekryteringsbehovet jämte korrektionen för studieavbrott, vilken utifrån vissa undersökningar av Statistiska centralbyrån kan uppskattas till 20 %. Om den totala utbildningstiden för högstadielärare blir 4 år, kan lärarkandidaterna genomsnittligt beräknas börja sina studier i de teologiska fakulteterna cirka 2 år före sin ämbetsexamen. I detta avsnitt blir därför resultatet detta:

	Läsår				
	1966-67	1967-68	1968-69	1969-70	1970-71
Årligt rekryteringsbehov av lärare i kristendom	51	54	55	57	59
Erforderligt antal teol. stud. som avser bli lärare	66	68	70	72	74

Till följd av grundskolans fortsatta successiva införande och de stigande födelsetalen synes dessa båda kurvor stiga i samma takt till år 1975 och ännu kraftigare under den därpå följande tioårsperioden.

Det bör tilläggas, att några faktorer kan samverka till att behovet av religionslärare på grundskolans högstadium blir större än vad som här har beräknats. En av dessa faktorer sammanhänger med lärarnas ämneskombinationer. I den mån de framtida kristendoms lärarna har en treämneskombination till skillnad från de nu vanliga tvåämneskombinationerna, torde mindre än hälften av deras tjänstgöring komma att ligga på kristendoms kunskapen. Dessutom har tidigare vanligtvis den större delen av reli-

gionslärarnas studietid ägnats åt kristendomskunskapen. När den framtida utbildningen i ämnet tidsmässigt blir lika med utbildningen i övriga ämnen, blir kristendomskunskapen inte längre huvudämne i kombinationen såsom förut har varit fallet. I den mån som en mindre del av undervisningsskyldigheten blir lagd på kristendomskunskapen, kommer skolan självfallet att behöva ett större antal lärare med utbildning i det ämnet.

Det är också särskilt på detta skolstadium, som ett stort lärarunderskott döljes genom att åtskilliga präster och pastorer har timtjänst. Det föreligger således ett inte tillgodosett utbildningsbehov på grund av att det finns ett alltför litet antal lärarkandidater. Här inverkar även lagen om tillgång och efterfrågan. Bristen på sökande i ett ämne leder till att antalet tjänster i det ämnet minskar, och att lärarna i bristämnet får en större del av tjänstgöringen lagd på det ämnet. Kombinationen kristendom och historia ger exempel härpå. Tillgången på lärare är god i historia men inte i kristendomskunskap. Till följd därav finns det långt flera tjänster med kombinationen historia än vad antalet timmar motiverar. I och med att tillgången på lärare med utbildning i kristendomskunskap ökar och fördelningen av undervisningstimmar för lärare med kristendom och annat ämne blir jämnare mellan ämnena än hittills, kommer flera tjänster med ämneskombinationen kristendomskunskap att inrättas. Den pågående decentraliseringen av beslutanderätten till läns- och kommunalplanen gäller bl. a. kombinationerna för ämneslärartjänsterna.

Det finns aktuella planer på större samverkan mellan de enskilda orienteringsämnena, och dessa planer föregicks av tankar på s. k. blockämnena. Ur lärarutbildningens synpunkt är läget likväl oförändrat.

Att beräkna lärarbehovet på *det gymnasiala stadiet* synes vara något lättare än uppskattningen av lärarbehovet på grundskolans högstadium och i de s. k. avvecklingsskolorna. Antalet intagningsklasser av årskurs 1 vid gymnasium och fackskola fram till 1970-talets början kan utläsas ur Skolöverstyrelsens petita för budgetåret 1966-67. Vid beräkningen av det sammanlagda antalet veckotimmar är att märka, att gymnasieklasserna får undervisning i ämnet först under det tredje läsåret och fackskoleklasserna under det andra, och att den humanistiska och den samhällsvetenskapliga linjen har tre timmar i veckan och övriga gymnasielinjer och fackskolan två. Antalet veckotimmar i religionskunskap blir följande:

	Läsår				
	1968-69	1969-70	1970-71	1971-72	1972-73
Gymnasielinjer:					
Humanistisk	2 280	2 010	1 950	1 890	1 860
Samhällsvetenskaplig	2 280	2 010	1 950	1 890	1 860
Naturvetenskaplig	1 520	1 340	1 300	1 060	1 240
Ekonomisk	380	420	440	470	480
Teknisk	400	440	460	470	480
Fackskola	820	1 020	1 280	1 460	1 640
Summa vt	7 680	7 240	7 380	7 240	7 560

Emedan de lärare, som har religionskunskap i sin ämneskombination, på gymnasie- och fackskolestadiet har i genomsnitt två tredjedelar av sin undervisningsskyldighet lagd på detta ämne (ca 14 timmar), visar sig lärarbehovet för de fem nyssnämnda åren här vara 549, 517, 527, 517 och 540. Deras genomsnittliga tjänstgöringstid skattas till 30 år. Hur lång tid den ämne-teoretiska utbildningen i ämnet skall ta i anspråk är ännu ovisst, men av allt att döma torde den kunna beräknas sträcka sig över vanligtvis tre terminer. I övrigt gäller samma faktorer som i fråga om grundskolan och avvecklingsskolorna. Med hänsyn härtill blir resultatet i detta avsnitt detta:

	Läsår 1968-69	1969-70	1970-71	1971-72	1972-73
Årligt rekryteringsbehov av religionslärare	22	21	21	21	22
Erforderligt antal teol. stud., som avser bli lärare	36	36	37	38	39

När det gäller *yrkesskolan* är det ytterst svårt att göra några som helst beräkningar av lärarbehovet. Ämnet religionskunskap blir endast en alternativ möjlighet för yrkesskoleeleverna. Förutom att dessa skall läsa svenska och arbetslivsorientering, skall de välja ett av ämnena engelska, samhällskunskap och religionskunskap. Därtill kommer att det obligatoriska ämnet arbetslivsorientering delas i arbetsmarknadskännedom och yrkesetik, och att undervisningen i yrkesetik delvis kommer nära religionskunskapsämnet.

Eftersom hela skolämnet arbetslivsorientering endast ägnas sammanlagt en veckotimme under ett år, blir den obligatoriska undervisning, som fordrar en i åtminstone teologisk etik utbildad lärarstab, ganska ringa. Alternativet religionskunskap upptar två veckotimmar under ett år och är organiserat som samläsning med fackskolan.⁵ Även själva religionskunskapsämnet kommer därför sannolikt att här kräva en obetydlig ökning av lärarbehovet.

Sammanfattningsvis kan framhållas, att behovet av lärare i kristendoms- och religionskunskap i grundskolan, avvecklingsskolorna, gymnasiet, fackskolan och yrkesskolan synes bli sådant, att det erforderliga antalet teologie studerande, som avser att bli lärare, torde behöva öka successivt från minst 120 år 1966 till åtminstone cirka 150 år 1975. Under det därpå följande decenniet kommer rekryteringsbehovet att öka betydligt kraftigare.

I denna sammanfattande prognos tages tillbörlig hänsyn till studieavbrott och andra faktorer, som kan tänkas påverka behovsstatistiken. Även om flera faktorer är ytterst ovissa, torde det vara fullt uppenbart, att det erforderliga antalet teologie studerande, som skall bli lärare, ökar utan att komma i paritet med det årliga behovet av teologie studerande på präst- och pastorlinjen.

Medan behovet av studerande på den sistnämnda linjen i någon mån är

⁵ Yrkesutbildningsberedningens betänkande. SOU 1966: 3.

beroende av vilket av utredningens tänkta lägen A, B, C och D, som blir verklighet, torde behovet av lärare i religionskunskap vara ännu mindre beroende av vilken lösning frågan om förhållandet mellan kyrka och stat får. Vid i första hand ett D-läge kan det likväl hända, att religionsämnet försvinner från skolschemat. I ett sådant läge kan krav på konfessionsskolor uppställas. Hur trossamfunden då än sörjer för religionsundervisningen kommer visserligen också i den situationen att kvarstå ett avnärmarbehov av lärarutbildning i religionskunskap. Men det torde inte vara självklart, huruvida staten vid en sådan utveckling har intresse av att biträda med utbildning av de lärare, som därvid erfordras.

Förändringar i opinionsläget kan föranleda minskat eller ökat behov av religionsundervisning och därmed av lärarutbildningen. Hänsynen till opinionens svängningar är emellertid endast en faktor bland många komplicerade sådana vid utformningen av skolans undervisning, vilken också kräver en viss stabilitet. Den behovsprognos, som här har redovisats, torde därför i stort sett vara så pass plausibel, som man kan begära.

5. Den framtida organisationen vid statsuniversiteten

Vid de statliga universiteten kan den teologiska forskningen och undervisningen organiseras på huvudsakligen tre sätt. En möjlighet är att teologiska fakulteter bibehålles. Dessas antal kan då eventuellt antingen öka eller minska. Under de senare årens debatt har dessutom två nya förslag framkommit, nämligen tanken på teologiska sektioner i humanistiska fakulteter och tanken på en mera vittgående integration.

5.1. Bibehållna självständiga fakulteter

Den nuvarande organisationen med självständiga fakulteter behandlas ingående i den föregående framställningen om de teologiska fakulteternas tidigare utveckling och aktuella läge. De självständiga fakulteterna kan antingen behålla sin nuvarande beteckning eller också kallas religionsvetenskapliga fakulteter.

De som föredrar benämningen religionsvetenskap anser, att denna på ett klarare sätt än termen teologi markerar den vetenskapliga karaktären. De menar sig undanröja det missförstånd, som beteckningen teologi kan tänkas föranleda, om den nämligen skulle uppfattas vara liktydig med lära om Gud (grekiskans *logos*, ord, utsaga, och *theos*, gud). Förslaget att benämna fakulteterna religionsvetenskapliga i stället för teologiska synes närmast bemöta argumentet, att teologiens objekt inte existerar i sinnevärlden. En namnändring befriar emellertid inte teologien från besvärliga princip-, metod- och gränsfrågor. De återkommer i liknande styrka också inom den allmänna religionsvetenskapen och i all humanistisk forskning. Fördelen med termen religionsvetenskap är, att alla kan väntas förstå den och klart uppfatta, vad slags verksamhet det är fråga om. Beteckningen teologiska fakulteter är likväl traditionell och internationell och torde vara fullt begriplig för de flesta.

Även om automatiken införes i de teologiska eller religionsvetenskapliga fakulteterna, blir det ingen nämnvärd skillnad mellan självständiga fakulteter och teologiska eller religionsvetenskapliga sektioner inom andra fakulteter, när det gäller kostnadssidan. Antalet discipliner t. ex. kan öka eller minska oberoende av om fakulteterna bibehålles eller omvandlas till sektioner. Förändringar i fråga om verksamhetens omfattning medför samma kostnadsvariation i fakulteter som i sektioner.

För bibehållande av den nuvarande organisationsformen talar dels dennas

historiska hävd och internationellt bevarade tradition, dels det faktiska behovet av forskning och undervisning samt avnämargruppernas därpå grundade aktuella krav och önskemål. Även om humanistiska, samhällsvetenskapliga och andra icke-teologiska discipliner blir mera utnyttjade i präst- och religionslärarutbildningen än tidigare, ligger huvudvikten i denna utbildning kvar på de teologiska disciplinerna, och parallellt med de tvärvetenskapliga perspektiven måste de olika teologiska disciplinernas organiska enhet beaktas i forskningen. Tillströmningen av teologie studerande har vuxit under det senaste decenniet, och det framtida behovet ger utrymme för en fortsatt ökning under överskådlig tid. Å ena sidan är de humanistiska och andra fakulteter, i vilka teologien eventuellt skulle kunna uppgå, redan tillräckligt stora. Dessa behöver i sin tur snarare delas än tillföras ytterligare discipliner. Det är inte rationellt med alltför stora fakulteter. Å andra sidan talar samtidigt de teologiska fakulteternas egen utveckling för att de bör bibehållas.

De teologiska fakulteternas utveckling under 1900-talet karakteriseras av en fortgående avkonfessionalisering. Denna tendens har sedan länge funnits i åtskilliga länder men har på senare tid varit särskilt stark i Sverige. Banden mellan kyrka och fakultet har lossats på punkt efter punkt. Vad som ännu finns kvar av föreningsband är fakulteternas representation i kyrkomötet och domkapiteln i Uppsala och Lund. Kyrklig kontroll och kyrkligt inflytande är helt främmande för aktuell svensk universitetsuppfattning, och önskemål därom framföres veterligen inte från något ansvarigt håll. De teologiska fakulteterna i Sverige framstår som några av de minst konfessionella i hela världen. Utan att bindas i konfessionellt avseende har de också haft förmågan att följa med i den vetenskapliga utvecklingen och uppnå en internationellt erkänd ställning.⁶

Mot bibehållandet av de självständiga fakulteterna talar fördelarna med de andra organisatoriska lösningar, som redovisas nedan. Utifrån två olika utgångspunkter kan man också komma till den slutsatsen, att de teologiska fakulteternas nyssnämnda utveckling är ett argument för att de inte längre må bibehållas.

Den ena utgångspunkten är uppfattningen, att teologien bör vara konfessionell, och att den inte kan eller bör bli religionsvetenskaplig, något som alltså strider mot den i Sverige knäsatte principen. De som hyser en sådan uppfattning kan antingen föredra fristående kyrkliga fakulteter eller kräva konfessionella statsfakulteter, och den senare lösningen torde inte kunna bli aktuell i Sverige.

Den andra utgångspunkten är kravet på att fakulteterna skall vara helt konfessionslösa. De som oavkortat går ut från endast detta krav kan finna,

⁶ H. NORDBERG i Sanct Henric (Helsingfors) 1956 nr 4, s. 3 ff. och beläggen hos EDSMAN i Religion och bibel 1964-65, s. 46.

att alla teologiska fakulteter i utlandet är principiellt förkastliga till följd av sina bindningar med trossamfund, och att även de svenska fakulteterna kommer till korta i sin avkonfessionalisering. De befäradar därför, att de teologiska fakulteterna såsom enheter är mera kyrkligt påverkbara än integrerade universitetsdiscipliner eller sektioner.

5.2. *Sammanhållna sektioner inom humanistiska fakulteter*

Några skriftliga förslag om en ordning med sektioner föreligger inte. Denna omständighet får till följd, att framställningen om detta förslag måste bygga på vissa antaganden, alldenstund en närmare argumentation för förslaget inte finns.⁷

De som önskar, att de teologiska fakulteterna skall ingå som särskilda sektioner i de humanistiska fakulteterna, synes vanligen motivera denna ståndpunkt med att en sådan anordning skulle stärka den ifrågavarande verksamhetens vetenskapliga karaktär. I de teologiska och de humanistiska fakulteterna kommer samma vetenskapliga metoder till användning. Detta synes då tala för att de teologiska fakulteterna inordnas i de humanistiska. Det kan likväl med viss rätt hävdas, att också medicin och juridik enligt liknande resonemang borde inordnas i humaniora.

Mot sektionslinjen talar, att de humanistiska fakulteterna redan omfattar ett stort antal universitetsdiscipliner. Utvecklingen har gått i den riktningen, att de humanistiska fakulteterna på grund av sin storlek har måst söndersprängas. Att den teologiska utbildningen är rätt sluten och avser vissa yrken, gör dessutom en teologisk fakultet naturlig.

Förespråkarna för sektionslinjen kan ha olika målsättningar. En del av dem räknar med att denna organisatoriska lösning skall innebära en viss organisationsmässig reducering. Andra bland dem hoppas att denna linje tvärtom skall möjliggöra en viss utbyggnad. De förra utgår då från att den teologiska forskningen och undervisningen inte har en sådan omfattning och betydelse, att självständiga fakulteter är nödvändiga. De senare förutsätter, att nya discipliner, automatik och allmän utrustning är lättare att genomdriva i de humanistiska fakulteterna än i de teologiska.

Vad kostnaderna angår blir de ungefär desamma för sektioner som för fakulteter, för så vitt inte en övergång till sektionslinjen skall innebära, att den teologiska forskningen och utbildningen reduceras. Sålunda kvarstår de institutionskostnader, löner och arvoden till lärare samt stipendier, som tillkommer självständiga fakulteter. Kanslikostnaderna blir likaså

⁷ Vid Uppsala studentkårs direktionssammanträde den 12 dec. 1964 framhöll några studenter, att det bl. a. från statsmakternas sida har antytts, att de teologiska fakulteterna kan komma att ingå som särskilda sektioner i de humanistiska fakulteterna. Vad de konkret åsyftade visade sig vara dels det förhållandet att humaniora och teologi förenades i samma fakultetsberedning, dels muntligen cirkulerade uttalanden av enskilda politiker.

desamma. De kan möjligen öka obetydligt genom att både sektions- och fakultetssammanträden måste äga rum. Vidare ökar utgifterna i den mån som sektionerna kommer i åtnjutande av den automatik, som är genomförd i de humanistiska fakulteterna.

När det gäller namnfrågan, kan det antagas, att termen religionsvetenskapliga sektioner blir det allt vanligare förslaget från dem, som engagerar sig för sektionslinjen. Såsom redan anförts i föregående avsnitt, saknar emellertid spørsmålet om namnet principiell betydelse. Det har således i sak ingen inverkan på vare sig forskningen eller utbildningen. Däremot följer praktiska olägenheter med ett namnbyte.

Det visar sig vidare, att den reella skillnaden mellan fakultet och sektion blir ganska ringa. Varken studenterna eller de icke-ordinarie lärarna beröres av en övergång till sektioner. Endast professorerna har någon kännning därav. I sektionen mötes de förutvarande ledamöterna av den teologiska fakulteten. De sätter betyg, avfattar remissyttranden etc. liksom tidigare. På de gemensamma fakultetssammanträdena avhandlas en mängd rutinärenden. Förutsättningarna för att möta andra forskare och lärare vid universiteten blir inte avsevärt annorlunda vid en övergång till sektioner än om de teologiska fakulteterna bibehålles.

5.3. *Integration av de teologiska ämnena i andra fakulteter*

Hedenius föreslår som nämnts en omorganisering, så att några teologer placeras bland språkmännen och andra bland historikerna och filosoferna. Det sker i forskningens intresse. Enligt hans mening skulle frågan om kristendomens sanning få en mer fördomsfri behandling, om hans förslag genomfördes.⁸ Syftet med omorganisationen är »att stimulera till verklig kristendomsforskning — att upphäva teologernas isolering och bryta sönder deras alltför speciella kåranda och göra dem skickade att utbilda kristendoms-lärare, som håller måttet i ett någorlunda upplyst samhälle».⁹

Hedenius ifrågasätter således inte den teologiska forskningens och undervisningens existens vid universiteten. Han framhåller uttryckligen, att universitetsteologerna har uppgifter, som är samhällsnyttiga och värda statens stöd. Den integration, som han vill se genomförd, synes innebära, att de teologiska disciplinerna till största delen består, men att de inordnas i en annan fakultet.

⁸ Jfr EDSMAN i Religion och bibel 1964–65 s. 43 och HEDENIUS i Ateistens handbok (1964), s. 10.

⁹ HEDENIUS-EKLUND, Om teologien och kyrkan (1958), s. 21 (där citatet), 9, 14 f., 18. HEDENIUS i Ateistens handbok, s. 96. Se vidare ovan s. 72 ff., 135. Hedenius' sakkunskap och objektivitet har ifrågasatts alltmer i samband med bl. a. hans föredrag i teologiska ämnen hösten 1966. Se t. ex. ANNA THERESE LEVAN i Sv. D. 22.10.1966, GUSTAF RISBERG i Gefle Dagblad 26.10.1966, B. J:SON ERNSTAM i Eskilstuna Kuriren 2.11.1966, L. A. SÖDERWALL i Upsala Nya Tidning 28.11.1966.

Det bör emellertid anges, att integrationen skulle kunna göras betydligt mera ingripande. De teologiska ämnena skulle kunna delas upp på andra discipliner och få ingå i dessa. Denna möjlighet skulle alltså innebära, inte endast att de teologiska professurerna fördes över till annan fakultet, utan helt enkelt att dessa professorer upphörde. Gamla Testamentets exegetik exempelvis gick upp i semitiska språk, assyriologi, arkeologi etc. Några sådana yrkanden har likväl inte framkommit. Med hänsyn härtill har det ansetts realistiskt att i föreliggande framställning med integration avse, att de teologiska ämnena består, men att professurerna inordnas i annan fakultet.

Till förslaget om en dylik integration ansluter sig bl. a. Hedenius' kollega Anders Wedberg. Han understryker, att den nuvarande ordningen med teologiska fakulteter medför en dubbel lojalitet, nämligen mot både kyrkan och vetenskapen. Kyrkan ingriper visserligen inte i fakulteternas inre förhållanden, men fakulteternas lärare är vanligen prästvigda och studierna är delvis avpassade efter kyrkliga krav, framhåller Wedberg. En annan nackdel med nuvarande ordning är enligt honom isoleringen från humaniora. De teologiska ämnena borde kunna ingå i filosofiska examina. Intressanta kombinationer vore t. ex. exegetik, klassiska språk och religionshistoria samt dogmatik, litteraturhistoria och statskunskap. Fördelarna med integrationer finner han vara frigörelse från bandet med kyrkan, ändrad rekrytering av lärare och studenter, ökad vetenskaplig karaktär hos studierna, bruten isolering, ökat samarbete, ökad respekt för teologiska studier och de teologiska disciplinernas utgestaltung som neutrala vetenskapliga serviceämnen för alla religiösa samfund.¹

Den grupp mer eller mindre kristendomskritiska och »konfessionsfria» personer, som tillhör Förbundet för religionsfrihet, är närmast inne på denna integrationslinje. I en skrivelse till ecklesiastikministern om reformer, som det önskar genomföra, föreslår förbundet: »De teologiska fakulteterna avskaffas; lärostolarna överföres i den omfattning så befinnes påkallat till de humanistiska fakulteterna; den egentliga prästutbildningen överlämnas till samfunden.»²

De olika förslagsställarna har inte angivit något närmare om hur integrationen skall utformas organisatoriskt. En konkretisering av deras tankar om integration är emellertid möjlig.

De som debatterar detta förslag talar oftast i allmänna ordalag om de teologiska disciplinernas inordning i de humanistiska fakulteterna. Såsom ovan anfördes, har Hedenius likväl antytt, att några teologiska ämnen bör föras till språken och andra till de historisk-filosofiska disciplinerna. Huvudintentionen är att varje teologiskt universitetsämne skall fogas in i kretsen

¹ PM av Wedberg, föredragen i 1958 års utredning kyrka och stat 17.5.1961.

² Förbundet för religionsfrihet till Statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet 8.2.1966.

av de icke-teologiska discipliner, varmed det är närmast besläktat. I enlighet med den principen blir den organisatoriska lösningen följande.

Disciplinen religionshistoria med religionspsykologi föres till de humanistiska fakulteternas historisk-filosofiska sektioner. Den finns redan företrädd inom dessa. Även kyrkohistorien, missionshistorien och de teologisk-systematiska disciplinerna inordnas i dessa sektioner.

De båda exegetiska disciplinerna uppgår i de humanistiska fakulteternas språkvetenskapliga sektioner. De senare upptar redan folklivsforskning och andra ämnen, som inte är uteslutande filologiska.

Praktisk teologi med kyrkorätt slutligen föres till de samhällsvetenskapliga fakulteterna. Till största delen står nämligen denna disciplin närmare samhällsvetenskaperna än de humanistiska sektionernas ämnen. Kyrkorätten är utrikes ofta redan företrädd i de samhällsvetenskapliga fakulteterna, och i Sverige upptar dessa bl. a. pedagogiken och sociologien. Med pedagogiken hör den del av disciplinen praktisk teologi samman, som kateketiken eller religionspedagogiken utgör, och lika naturligt är, att den del av religionssociologien, som arbetar med sociologiska testmetoder och statistik, förbindes med sociologien. Det torde även i övrigt vara uppenbart, att universitetsämnet praktiskt teologi, som är inriktat på att på olika sätt klarlägga, till vilka praktiska uttryck de kristna grundkonceptionerna kommer i skilda kyrkosamfund, bör förenas med de samhällsvetenskapliga ämnena.

Principen att inordna de olika teologiska universitetsämnena i närmast besläktade icke-teologiska discipliner leder således till att teologien integreras i dels de humanistiska fakulteternas historisk-filosofiska sektioner, dels dessa fakulteters språkvetenskapliga sektioner, dels de samhällsvetenskapliga fakulteterna.

Kostnaderna för en sådan organisatorisk lösning minskar endast i den mån verksamheten reduceras. Kvarstående kostnader är lärarlöner och stipendier. Genom att de teologiska fakulteternas kanslier blir överflödiga, göres en viss besparing. Även institutionskostnaderna kan bli lägre. Men i stället tillkommer de utgiftsposter, som följer med den s. k. automatiken, ty vid en integration kan de teologiska ämnena knappast undantagas från de humanistiska och samhällsvetenskapliga fakulteternas automatik.

Kostnaderna för de olika organisatoriska möjligheterna torde inte komma att variera i så hög grad, att finansieringsfrågan får någon betydelse för avgörandet om de teologiska fakulteterna skall bestå, eller om de skall inordnas som sektioner i de humanistiska fakulteterna, eller om de teologiska ämnena skall integreras i icke-teologiska fakulteter. De som förordar integrationslinjen har inte heller ägnat kostnadssidan någon större uppmärksamhet. De andra skäl, som har anförts för och mot den linjen, är däremot av mera primärt intresse i sammanhanget.

En fördel med integrationen är, att den kan underlätta kombinationen

av teologiska och icke-teologiska examensämnen och skapa bättre förutsättningar för samarbete mellan teologer och andra akademiker. En integration kan ha vissa psykologiska fördelar, och den kan »vitaminisera» både forskningen och undervisningen.

Präst- och pastorsutbildningen behöver inte heller bli lidande av integrationen. Svenska kyrkan och andra trossamfund kunde själva bestämma, att deras tjänare måste ha den eller den ämneskombinationen som teoretisk utbildning. De kyrkliga avnämarnas önskemål om differentiering och specialisering i präst- och pastorsutbildningen och nya kombinationer med icke-teologiska ämnen skulle kunna tillgodoses, om integration genomfördes.

Vad ämneskombinationerna angår kan emellertid sedan 1950-talets mitt teologiska ämnen ingå i filosofisk ämbetsexamen, och möjligheterna att kombinera teologiska ämnen med andra discipliner kan mycket väl vidgas utan upplösning av de teologiska fakulteterna. Vid en reformering av den teoretiska fakultetsutbildningen ligger det i avnämarnas intresse, att en sådan vidgning åstadkommes. Examina med ämnen från mer än en fakultet är nu t. ex. juridisk samhällsvetenskaplig examen och filosofisk samhällsvetenskaplig examen.

De tvärvetenskapliga förbindelserna mellan teologiska och andra fakulteter är redan betydande, även om kontakten kunde vara bättre vid planläggningen av forskningen och undervisningen. Oberoende av fakultetsgränser anlitas specialister för sakkunnigeuppdrag och betygsättning av avhandlingar. Detta är ett tecken på gott samarbete, som redan finns. Påståendet att humanisterna har föga intresse för teologi nu men väntas få större respekt för denna i och med en integration är ett psykologiskt argument, vars reella betydelse är tveksam.

Alldeles som statsvetare, jurister, medicinare och nationalekonomer kan komma i en dubbel lojalitet mot vetenskap och politik eller andra intresseområden, kan teologer stå i ambivalent lojalitet mot vetenskap och kyrka. Integrationsföreträdarnas argument om de teologiska lärarnas tvåfaldiga lojalitet mot vetenskap och kyrka neutraliseras i Sverige av det krav på forskningsfrihet, som utmärker den protestantiska kyrkotraditionen, och det finns inga exempel från senare tid på något kyrkligt inflytande vid professorstillsättningar inom de teologiska fakulteterna.

Visserligen kan vetenskapsmän och lärare med religiös övertygelse vara objektiva. Det finns åtskilliga exempel härpå. Men all strävan efter objektivitet är i viss mån relativ. Med hänsyn därtill kan teologers oberoende av religiös övertygelse vara och förbli mera programmatiskt än helhjärtat. Risker härför minskas möjligen något genom en organisatorisk lösning enligt integrationslinjen. Teologerna är då inte på samma sätt som nu samlade som särskilda enheter. Detta kan få en viss följd vid exempelvis deras medverkan vid olika tillfällen, då fakulteterna utgör remissorgan.

Men t. ex. prästvigda lärare finns även i andra fakulteter, och en integration medför inte nödvändigtvis, att det procentuella antalet av sådana lärare minskar. De teologiska fakulteterna är mer vetenskapligt inriktade än tidigare, och den avkonfessionalisering, som de har genomgått, synes visa, att en integration inte är nödvändig för att de teologiska universitetsämnena skall vara neutrala servicediscipliner för samhället och alla trossamfund.

Principiellt torde det vara egalt, om integration genomföres eller inte, men om en sådan inte har några principiella nackdelar, så har den rent praktiska olägenheter. Det gäller både lärarna och eleverna och sammanhänger med de teologiska ämnenas nära samhörighet och studiegångens relativa slutenhet. Praktiska olägenheter skulle uppstå även i fråga om de internationella kontakterna, gästföreläsarverksamheten, utbytet av publikationer m. m.

Under dessa omständigheter synes integrationslinjen bli mera aktuell, endast om man har den övertygelsen, att den teologiska forskningen och undervisningen bör beskäras till sin omfattning.

Sammanfattande om hela kapitlet 5 må slutligen konstateras, att lösningen av frågan om kyrka och stat inte bestämmer spørsmålet om hur den teologiska eller religionsvetenskapliga forskningen och undervisningen vid universiteten skall organiseras. Däremot är detta spørsmål, såsom framgår av kap. 7 nedan, i viss mån beroende av hur Svenska kyrkan, som är den största avnämaren, och övriga trossamfund är beredda att i framtiden utnyttja statsuniversiteten för utbildningen av präster, pastorer och andra befattningshavare.

6. De praktisk-teologiska övningsinstitutet

Den praktiska delen av prästutbildningen omfattar enligt gällande examensstadga dels förberedande kurser, dels två månaders kyrklig eller social tjänst, dels den egentliga övningskursen. De förberedande kurserna, som hålles parallellt med de teoretiska studierna, omfattar talteknik, liturgisk sång, samhällskunskap, psykologi och psykiatri. Den egentliga övningskursen äger rum vid de två praktisk-teologiska övningsinstitut, som finns i anslutning till de teologiska fakulteterna i Uppsala och Lund. Övningskursen pågår en termin och omfattar homiletik, kateketik, pastoralpsykologi med själavårdslära, liturgisk läsning och sång, kyrkolagfarenhet, orientering i vissa kyrkliga arbetsformer, söndagsskolmetodik, kyrklig ungdomsverksamhet, kyrkligt bildningsarbete, familjefrågor, kyrkovård, studieresor m. m.³

Enligt Kungl. Maj:ts examensstadga har teologisk fakultet att förordna en av sina ordinarie ledamöter att som föreståndare ha uppsikten över den praktisk-teologiska övningskursen. I övrigt är de teologiska fakulteternas beröring med de praktisk-teologiska övningsinstitutet ringa. Dessa institut ligger emellertid inom universitetens ram, och de bekostas liksom annat vid universitetet av statsmedel.

Det råder olika meningar om huruvida praktisk-teologiska övningsinstitut skall finnas inom universitetens ram. Argumentationen i denna fråga kommer också påtagligt in på kyrka och stat-problematiken. Det är därför motiverat att närmare ta upp till behandling de olika möjligheter till organisatorisk lösning, som är tänkbara beträffande dessa institut.

6.1. Vid universitetet

I Kungl. Maj:ts universitetsstadga av den 4 juni 1964⁴ heter det i § 2: »Universitetens uppgift är att på vetenskaplig grund bedriva forskning och utbildning. Vid universitetet bedrivs därjämte annan utbildning och verksamhet enligt vad särskilt stadgas.» Denna passus på den första sidan i den nya universitetsstadgan kodifierar strävandena att låta universitetsutbildningen bli mera målinriktad. Praktiska övningskurser med sikte på yrkesutbildning står i samklang med den aktuella förskjutningen i universitetsutbildningens grundstruktur.

³ Betänkande med förslag angående utformningen av prästutbildningen avgivet av Biskopsmötets prästutbildningskommitté (1965), s. 32 ff.

⁴ SFS 1964 nr 461.

Den akademiska sekreterarutbildningen är ett exempel på universitetens strävan att tillmöteskomma samhällets krav. Efter att ha påbörjats som försöksverksamhet 1961 permanentades denna efter samhällets behov klart avpassade utbildning vid universiteten i Uppsala, Lund, Stockholm och Göteborg genom ett kungligt brev av den 3 maj 1963. I akademisk sekreterarexamen,⁵ varöver de humanistiska fakulteterna utfärdar bevis, ingår både praktiska och teoretiska ämnen.⁶

Den aktuella förskjutningen i universitetsutbildningens karaktär och den därav föranledda bestämmelsen i universitetsstadgans § 2 kan åberopas som argument för att den praktisk-teologiska övningskursen bibehålls vid universiteten. Det nutida universitetsidealet och vetenskapsbegreppet kan inte utan vidare anföras som skäl för att skilja den praktiska utbildningen från universiteten. Universiteten är nu att betrakta som samhällsinstitutioner av servicenatur, vid vilka målinriktad utbildning för bestämda yrken äger rum.

Universitetsanknutna praktisk-teologiska övningsinstitut torde dessutom kunna motverka en utveckling mot förnyad konfessionalism och befrämja en ekumenisk anda. Religionsfrihetsskälet synes då inte vara av sådan art, att det motiverar ett skiljande av den praktisk-teologiska övningskursen från den teoretiska universitetsutbildningen. Institut i Svenska kyrkans och övriga trossamfunds egen regi kommer lätt att accentuera de konfessionella särarterna. Institut inom universitetens ram kan däremot ha en ekumenisk verkan. Om Svenska kyrkan föredrar universitetsanknutna institut och sådana skulle bibehållas och byggas ut, är det närmast det förhållandet, att de bekostas av allmänna medel, som andra trossamfund och personer utan någon kyrkotillhörighet kan se med oblida ögon. Men åtskilliga kursmoment kan komma också pastorskandidater i andra trossamfund till godo, och helt uteslutet är det inte att dessa då tilldelas motsvarande medel för den praktiska utbildning, som måste finnas vid deras egna institut.

Enligt denna argumentation har tanken på en förändring i relationen mellan kyrka och stat tillmätts en alltför stor betydelse på denna punkt. Även om Svenska kyrkan får en betydligt friare ställning i förhållande till statsmakten men den övervägande delen av befolkningen alltjämt tillhör kyrkan, torde hon som folkkyrka kunna göra anspråk på att den praktiska utbildningen sker vid universiteten, och att den kritiska och öppna attityd, som är en frukt av vetenskaplig skolning, skall komma till uttryck också i denna utbildning. Detta är ett allmänt resonemang i exempelvis kyrko-

⁵ Civilsekreterare är den genom fackligt beslut antagna titeln för dem, som avlägger akademisk sekreterarexamen.

⁶ Upplysningar ang. akademisk sekreterarutbildning (stencil av Utbildningsrådet för högre sekr.utbildning, fil.fak:ernas undervisningsnämnder, Uppsala universitet). Civilsekreterare, broschyr utg. av Kungl. arbetsmarknadsstyrelsen i samarbete med Sv. yngre hum. förbund U. å.

brödrarörelsens remissyttrande över biskopsmötets prästutbildningskommittés utlåtande.⁷ I detta yttrande framhålles i sammandrag följande: Svenska kyrkan är en folkkyrka, som omfattar den övervägande delen av Sveriges befolkning, och den har ett opinionsunderlag, som ingen annan institution i samhället mäktar uppvisa förutom staten själv. Utbildningen av Svenska kyrkans prästerskap är därför att betrakta som en allmän angelägenhet. Denna utbildning är av allmänt intresse. Med den faktiska ställning i folket, som Svenska kyrkan alltfört har, kan denna fördenskull göra anspråk på att det allmänna ombesörjer hela prästutbildningen, såväl den praktiska som den teoretiska. Därmed torde resonemanget i nämnda yttrande vara redovisat.

Praktiska skäl för anknytningen till universiteten är bl. a., att denna underlättar rekryteringen av kvalificerad lärarkraft och ökar möjligheten till integrering av teoretiska och praktiska utbildningsmoment. Eftersom den efterföljande fortbildningen i ännu högre grad skulle kunna vara gemensam för präster och pastorer från skilda trossamfund, skulle också denna kunna förläggas till de universitetsanknutna pastoralinstituten och liksom i Danmark bekostas av allmänna medel.

Därest praktisk-teologiska övningsinstitut bibehålles inom universitetens ram, bör de anknytas till de teologiska eller religionsvetenskapliga fakulteterna. Ifall dessa omändras till sektioner inom humanistiska fakulteter, bör instituten knytas till dessa fakulteter, och om integrationslinjen segrar, skulle de kunna knytas till de samhällsvetenskapliga fakulteterna, i vilka den praktisk-teologiska disciplinen integreras.

Bibehålles den praktiska utbildningen vid universiteten, bekostas den av allmänna medel. Ur samhällsekonomisk synpunkt kan det hävdas, att blivande präster och pastorer bör dra nytta av den undervisning i skilda statsfakulteter, som täcker deras utbildning, och i dessa delar inte ha någon fristående undervisning, som åsamkar det allmänna andra utgifter. Redan av schematekniska skäl måste dock sammanhållna kurser anordnas för universitetsanslutna instituts elever, vilket betingar särskilda kostnader. För närvarande kostar den praktiska utbildningen omkring 175 000 kronor per år. Det är emellertid en allmän uppfattning, att den nuvarande praktiska utbildningen är alltför knapphändig. Men även om den utsträckes några månader, behöver kostnaderna inte stiga till de summor, som beräknas för fristående kyrkliga pastoralinstitut. Bl. a. torde utgiftsposterna för lokaler bli lägre.

Utifrån religionsfrihetsprincipen kan framhållas, att de inslag i utbildningen, som gäller endast en konfession, bör utgå ur universitetsundervisningen, och att kyrka och samfund själva bör svara för sådana utbildningsmoment. Beträffande dessa moment skulle emellertid också alternativa

⁷ Remisshandlingarna återfinns i Biskopsmötets arkiv.

linjer för skilda konfessioner vara tänkbara vid universitetsanknutna institut.

Utbildningen kan organiseras så, att det från samhällets sida i åtminstone det av utredningen tänkta A-läget inte möter hinder för vare sig fullständig utbildning vid universiteten eller full utbildning i kyrkosamfundens egen regi eller en uppdelning av den praktiska utbildningen på universitet och samfundsanknutna läroanstalter. Däremot torde det i varje fall i D-läget ligga närmast till hands att Svenska kyrkan och andra trossamfund själva handhar denna utbildning.

Frågan om den praktiska utbildningen är till sist självfallet beroende av vilka krav på utbildning, som de olika kyrkosamfunden ställer. Innan denna fråga är avgjord på kyrkligt håll, har en statlig utredning som 1958 års utredning kyrka och stat endast att redovisa de olika alternativ, som kan tänkas vara möjliga.

6.2. Utanför universiteten

Lika väl som en rad argument anföres för bibehållande av universitetsanslutna praktisk-teologiska institut, anföres flera skäl för överförande av den praktiska prästutbildningen till kyrkliga anstalter utanför universitetens ram.

I sitt år 1965 avgivna betänkande viker således biskopsmötets prästutbildningskommitté in på rakt motsatt väg mot nu senast 1960 års lärarutbildningssakkunniga och förordar, att universiteten inte skall ha något att skaffa med den praktiska utbildningen. Den föreslår två särskilda pastoralinstitut med vardera tre heltidsanställda lärare. En för båda gemensam centralstyrelse tänkes bestå av ärkebiskopen eller en av honom därtill förordnad biskop (ordf.), två lekmän och två präster valda av kyrkomötet samt en lekman och en präst tillsatta av Kungl. Maj:t. Två kyrkliga läroanstalter föreslås alltså ersätta de två nuvarande universitetsanslutna praktisk-teologiska övningsinstituten.

Som skäl härför anför prästutbildningskommittén, att den praktiska utbildningen innehåller konfessionella element, och att det kan uppfattas vara oförenligt med lagen om religionsfrihet att ge en sådan utbildning vid statsuniversiteteten. I kommitténs argumentering heter det vidare: Pastoralinstitut drivna av Svenska kyrkan »skulle kunna knyta samman den praktiska grundutbildningen med den kontinuerliga fortbildning av prästerskapet, som nödvändigtvis måste följa. Ett dylikt institut skulle också på mera elastiskt och verklighetsnära sätt kunna leva sig in i och lämpa sig efter kyrkolivets krav.»⁸

⁸ Betänkande med förslag angående utformningen av prästutbildningen avgivet av Biskopsmötets prästutbildningskommitté (1965), s. 78.

Sammanfattningsvis må argumenteringen för detta alternativ i klarhetens intresse här utvecklas ytterligare något. Den praktiska utbildningen för blivande präster och pastorer kan inte utan vidare jämföras med annan praktisk utbildning vid universiteten. Den praktisk-teologiska övningskursen är livsåskådningsmässigt bestämd. Den avser delvis att göra vissa personer skickade att påverka människor i livsåskådningsfrågor. Utifrån den avkonfessionalisering, som i allt högre grad utmärker de teologiska fakulteterna i Sverige, kan detta anses vara oförenligt med universitetens villkor. Ett närbesläktat argument är betonandet av att det rör sig om en utbildning i metodik, som universiteten inte kan ge utan att i nuvarande kulturklimat alltför starkt belasta de fakulteter, vartill instituten anknutes.

Med denna argumentation sammanhänger åberopandet av religionsfrihetsprincipen och hänsynen till den ekumeniska situationen som skäl mot pastoralinstitut vid universiteten. En konfessionell skolning framstår här som stridande mot tidens religionsfrihetskrav och ekumeniska strävanden, och slutsatsen blir, att den praktiska utbildningen bör bedrivas på annat håll i varje kyrkosamfunds egen regi. Man anser sig därvid kunna bortse från att kyrkliga läroanstalter kan befrämja konfessionalism och därmed försvåra de ekumeniska strävandena. Man finner det vara naturligt, att pastoralinstitut i kyrklig regi ger den för präster erforderliga konfessionella undervisning, som de teologiska fakulteterna inte meddelar.

Det argumenteras också mera direkt utifrån kyrka och stat-problematiken. Då som i övrigt är meningarna delade. De som motsätter sig praktisk-teologiska övningsinstitut vid universiteten i framtiden betonar framförallt, att anknytningen till statsuniversiteten förlorar allt existensberättigande, i och med att relationen mellan kyrka och stat förändras så, att statskyrko-systemet upphör.

Därutöver anföres några mera praktiska skäl för institut i trossamfundens egen regi. För biskopsmötets prästutbildningskommitté synes således dylika läroanstalter överlag få bättre förutsättningar än universitetsanknutna institut att följa kyrkans liv och bli kyrkligt funktionsdugliga. I motsats till det sätt, varpå kyrkliga och statliga myndigheter i Danmark nyligen har löst det organisatoriska spørsmålet om den praktiska grundutbildningen och den kontinuerliga fortbildningen, anser prästutbildningskommittén, att endast kyrkliga institut kan knyta samman dessa två slag av utbildning och undervisning.

Det kan också tilläggas, att om kyrkliga institut förlägges till universitetsorterna eller deras närhet, får de liknande möjligheter som universitetsanknutna institut att rekrytera kvalificerad lärarkraft och att integrera teoretiska och praktiska utbildningsmoment.

Prästutbildningskommittén, som önskar, att den praktiska utbildningen förlänges till ett år, har gjort vissa kostnadsberäkningar men inte gått närmare in på frågan, varifrån medlen skall tagas. Det är också svårast att

komma till klarhet över ekonomiseringen, ifall utbildningen skiljes från universiteten. Kommittén beräknar de årliga kostnaderna till inemot 800 000 kronor (lärarlöner 560 000, administration 76 000, bibliotek 40 000, lokaler 110 000).⁹

Om relationen mellan kyrkan och staten i enlighet med det av utredningen tänkta A-läget blir i det väsentliga oförändrad, kan statsbidrag komma i fråga dels till själva undervisningen, dels till bl. a. bibliotekskostnaderna. Dessutom får institutens elever, i likhet med vad som redan är fallet vid Sköndalsinstitutet, rätt till samma allmänna studiemedel som akademiskt studerande. För övrigt torde de utgifter, som inte täckes av statsbidrag, kunna bestridas av kyrkofondsmedel.

När det gäller de av utredningen tänkta lägena B, C och D, är det svårt att förutse, i vilken utsträckning som statsbidrag kan komma i betraktande. Det förefaller troligt, att ju mer kyrkan blir skild från staten, desto mindre blir utsikterna till statsbidrag. B-läget bör då ge större möjlighet därtill än C-läget. Men det kan också tänkas att möjligheten att erhålla allmänna medel blir större i C-läget med hänsyn till att kyrkan där till skillnad mot förhållandet i B-läget inte förutsättes bibehålla någon form av beskattningsrätt.

I den mån pastoralinstitutet kan bekostas av kyrkofondsmedel, blir det svårare att erhålla årliga belopp därav i C-läget än i B-läget och allra svårast i D-läget. Särskilt om det sistnämnda läget genomföres, har kyrkan på det hela taget att själv svara för ekonomiseringen. Huruvida det skall ske genom frivillig årlig utdebitering i församlingarna eller på annat sätt, blir en kyrklig angelägenhet.

6.3. Delvis vid och delvis utanför universiteten

En tredje möjlighet vore att den praktiska utbildningen uppdelades i två avsnitt, ett bedrivet vid universiteten och ett vid de olika trossamfundens egna institut. För denna lösning talar att den beaktar såväl servicesynpunkten på universiteten som religionsfrihetsprincipen och såväl hänsynen till den ekumeniska situationen som behovet av viss konfessionell skolning.

Både prästutbildningskommittén och andra har framhållit, att vissa delar av den praktiska utbildningen skulle kunna inhämtas vid universiteten och andra mer konfessionellt bestämda delar vid kyrkliga institut. Om utbildningen uppdelas på det sättet, föres de s. k. förutsättningsämnen psykologi, psykiatri, samhällsorientering och aktuell religionsdebatt till det förstnämnda utbildningsavsnittet. Hur uppdelningen i övrigt skall ske kan i hög grad diskuteras, och därför är det ytterst svårt att uppskatta vilka kostnader, som skulle falla på det allmänna också vid denna lösning. Sam-

⁹ A. a., s. 83 ff.

manhållna kurser vid universitetsanknutna institut medför en viss statlig utgift, men i samma mån som undervisningen förlägges till universiteten, kan eventuella statsbidrag till kyrkliga och frikyrkliga läroanstalter minska.

Nackdelarna med denna tredje lösning ligger emellertid i öppen dag. Mot denna lösning talar först och främst, att den splittrar utbildningen.

7. De fristående samfundsanknutna teologiska seminarierna

En närmare presentation av de redan befintliga teologiska seminarier eller institut, som olika trossamfund driver i egen regi, återfinns i avsnittet 3.2.3. ovan. Där belyses också deras tidigare utveckling. Den följande framställningen uppmärksammar den aktuella debatten och förhållanden, som är av intresse för den framtida utvecklingen.

7.1. Tanken på seminarieutbildning även för Svenska kyrkans del

En del mot de teologiska fakulteterna kritiskt inställda personer menar, att både den teoretiska och den praktiska prästutbildningen bör flyttas bort från universiteten. En liknande uppfattning framföres av Förbundet för religionsfrihet. I en skrivelse till ecklesiastikministern föreslår detta förbund som nämnts bl. a. följande: »Den egentliga prästutbildningen överlämnas till samfunden.»¹

Också vissa kyrkliga krav på att såväl den teoretiska som den praktiska utbildningen av prästerna skall ske vid fristående läroanstalt kan resas. Reaktionen mot den s. k. liberala universitetsteologien ledde tidigare till att en del kyrkliga grupper krävde, att en motsvarighet till den fristående menighetsfakulteten i Oslo skulle upprättas. Detta krav hölls länge levande men blev aldrig nog starkt för att leda till resultat. Sedan kvardröjande konfessionella bindningar eliminerats och de yttre banden mellan kyrka och fakultet successivt lossats, kan nu en konsekvent genomförd avkonfessionalisering bli en ny grogrund för framväxten av ett prästseminarium eller om möjligt en kyrklig fakultet. De blivande prästerna kan inte undvara en viss konfessionell teologisk skolning.

Samtidigt som de teologiska fakulteterna har genomgått nämnda förändring, har de utexaminerat ett flertal elever med en bestämd kyrko- och ämbetssyn. Även vid icke-konfessionella fakulteter är det omöjligt att undvika, att en särskild riktning gör sig gällande. I den mån denna riktning möter motstånd i de svenska kyrkoförsamlingarna, gynnar detta önskemålet om att de teologiska fakulteterna kompletteras med eller ersättes av någon annan läroanstalt. En bidragande faktor är samtidigt under rådande ut-

¹ Förbundet för religionsfrihet till Statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet 8.2.1966. Se även ovan s. 75, 152.

veckling osäkerheten om innebörden av den ovan i avsnittet 2.2.4. behandlade passusen i regeringsformen § 28, att Konungen vid tillsättning av teologisk lärartjänst skall »taga den hänsyn till den sökandes trosåskådning, som därav må påkallas». Om grundlagsparagrafen skulle tolkas på ett sådant sätt eller ändras så, att t. ex. romerska katoliker utnämndes till teologie professorer i Uppsala och Lund, skulle detta säkerligen skapa stora betänkligheter inom Svenska kyrkan och andra evangeliska trossamfund i landet.

Den ökade prästbristen gör läget mera känsligt. De faktorer, som samverkar till att prästkandidater inte fullföljer sin avsikt att bli präster, förorsakar misstroende mot statsfakulteterna. Dessa faktorer skärper önskemålet om mer målinriktad utbildning och strävanden efter sådana utbildningsvägar, som gynnar prästrekryteringen. Erfarenheter från andra länder och kyrkor visar, att seminarieutbildning innebär en effektivisering utifrån prästrekryteringssynpunkt. Det synes därför inte vara uteslutet, att de fristående teologiska seminarier och institut, som vart och ett av de frikyrkliga samfunden i landet betraktar som sin hjärteanlägenhet, skulle få något slags motsvarighet inom Svenska kyrkan. Vid en sådan läroanstalt skulle kunna råda stor frihet att utforma både den teoretiska och den praktiska undervisningen med hänsyn till de snabbt skiftande behoven i kyrka och samhälle.

Argumentationen för en kyrklig läroanstalt föres emellertid endast av mindre grupper. Enligt den allmänna opinionen inom Svenska kyrkan finns det betydande invändningar att rikta mot tanken på sådana läroanstalter i stället för teologiska fakulteter vid rikets universitet. Dessutom visar sig de fördelar, som en fristående läroanstalt framhållas ha, till största delen vara uppnåeliga även vid en statsfakultet.

Också beträffande statsfakulteter har Svenska kyrkan liksom andra trossamfund möjlighet att vid revision av examensfordringar i de teologiska disciplinerna uttala sina avnämarsynpunkter. Kyrkosamfunden kan klargöra, vad den teoretiska grundexamen skall omfatta för att vara så ändamålsenlig som möjligt. Detta sker nu inom Kontaktkommittén mellan de teologiska fakulteterna och deras avnämare, vilken lämnar arbetsrapporter till universitetskanslersämbetet.²

Så länge som Kungl. Maj:t tar någon hänsyn till att en av fakulteternas faktiska arbetsuppgifter är den teoretiska utbildningen av blivande präster och pastorer, utgör fakulteternas avkonfessionalisering inget problem. Denna möjliggör en för Svenska kyrkan och andra trossamfund gemensam teoretisk präst- och pastorsutbildning vid statsuniversiteten. Den konfessionella komplettering i undervisningen, som behövs, meddelas lämpligen vid samsamfundssanknutna praktisk-teologiska övningsinstitut.

² PALMQVIST i Meddelanden från Svenska prästförbundet 1966 nr 8, s. 15 ff.

Vad angår prästbristens roll i sammanhanget ledde exempelvis den eftertridentinska romerska katolicismens prioritering av seminarieutbildning³ visserligen till en effektivisering utifrån prästrekryterings aspekt men bidrog också verksamt till en för kyrka och samhälle hård kulturkamp. Svenska kyrkan är inställd på att alltmer aktivt befrämja tillströmningen av teologie studerande till statsuniversiteten och den extramurala akademiska utbildningen samt att tillvarataga de möjligheter till kontakt, som finns också mellan kyrkan och studenterna vid en statsfakultet.⁴

Sedan länge har det varit en självklarhet inom Svenska kyrkan, att dess präster skall äga universitetsutbildning. Man har ansett, att de blivande prästerna skall bedriva akademiska studier sida vid sida med blivande läkare, advokater, lärare etc. Tidigare var det också obligatoriskt, att de, som skulle bli präster, studerade inte endast vid teologisk fakultet utan även vid filosofisk fakultet, och nu tenderar man att tillmäta prästkandidaters studier i icke-teologiska discipliner allt större betydelse. Fördelarna med en universitetsutbildning, som bygger på full forskningsfrihet och kulturöppenhet, framför en utbildning vid kyrklig läroanstalt, som erbjuder vissa skyddande murar, har hittills varit i stort sett odiskutabla. Endast om forskningsfriheten genom några åtgärder blir beskuren vid statsuniversiteten, torde det ligga i Svenska kyrkans intresse att förlägga den teoretiska prästutbildningen utanför dessa.

7.2. Relationen mellan de fristående läroanstalterna och statsuniversiteten

Den faktiska relationen för närvarande (höstterminen 1966) är följande. Vid Johannelunds teologiska institut, Frälsningsarméns krigsskola och de frikyrkliga seminarierna finns sammanlagt ett 30-tal elever med studentexamen. Ungefär hälften av dessa bedriver teologiska studier vid Stockholms teologiska institut och är fördenskull samtidigt inskrivna vid den teologiska fakulteten i Uppsala. Fakulteten i Lund har av geografiska skäl endast någon enstaka elev av denna kategori. Att båda fakulteterna dessutom har ett växande antal frikyrkliga studenter, som till största delen avser att bli lärare i det allmänna skolväsendet, berör inte direkt relationen mellan fakulteterna och de samfundsanknutna läroanstalterna. Vad beträffar de senares egna lärare finns bland dem endast ett 10-tal med teologisk examen och ett 10-tal med annan akademisk examen.

På den teologiska fakultetens i Lund inbjudan var representanter för frikyrkligheten och Svenska kyrkan samlade till kontaktkonferens med de

³ Se ovan s. 11.

⁴ Alldeles som blivande lärare både av ekonomiska skäl och med tanke på det kommande yrket tjänstgör som timlärare vid sidan av sina universitetsstudier, kan blivande präster under sina universitetsår ha viss deltidstjänst i kyrkoförsamlingar.

teologiska fakulteterna i januari 1966. Därvid dryftades bl. a. frågor om en gemensam teoretisk universitetsutbildning för präster och pastorer samt för- och nackdelarna med grundutbildning i samfundens egen regi. Den tidigare omnämnda kontaktkommittén tillsattes med uppgift att fortsätta den vid konferensen påbörjade diskussionen om de teologiska utbildningsfrågorna.

Hittills har den frikyrkliga pastorsutbildningen haft en ganska begränsad relation till akademisk undervisning. Men i och med att allt flera av de samfundsanknutna institutens elever har inskrivningskompetens vid universitet, blir frågan om relationen mellan dessa fristående läroanstalter och universiteten av allt större intresse.

Ett alternativ är, att instituten bygger ut sin undervisning så, att dessa och de teologiska fakulteterna utesluter varandra. Man låter då möjligheten till andlig gemenskap och närheten till samfundsexpeditionerna väga tyngre än samfundskontrollens eventuellt hämmande inverkan och avsaknaden av en i samhället officiellt erkänd examen. Redan av ekonomiska skäl har denna lösning framstått som föga realistisk med tanke på de förhållandevis få elever det trots allt blir fråga om inom de trossamfund, som hittills har tillskapat egna läroanstalter. Men om Svenska kyrkan skulle anse sig böra slå in på denna väg och finna, att både teoretisk och praktisk utbildning av präster och andra i kyrkans tjänst bör ske i kyrkans egen regi, skulle detta alternativ kunna få påtagliga följder för organisationen av den teologiska forskningen och undervisningen vid statsuniversiteten.

Vissa trossamfund önskar utifrån sin principiella syn inga statsbidrag till de läroanstalter, som drives i deras egen regi. Men om befintliga eller nya framtida fristående teologiska institut skulle begära årliga anslag av allmänna medel, kan statsmakterna hänvisa till de avkonfessionaliserade teologiska disciplinerna vid statsuniversiteten, så länge det finns sådana att utnyttja för de olika kyrkosamfunden.

Ett annat alternativ är, att de frikyrkliga seminariernas kurser och analog undervisning vid eventuellt framväxande kyrkliga läroanstalter erkännes motsvara den nuvarande översiktskursen vid de teologiska fakulteterna, och att de institutselever, som önskar fortsätta sina teologiska studier, får börja vid universitetet direkt med teologie kandidatexamens senare hälft. Det finns en frikyrklig opinion för denna lösning. Många inom frikyrklighetens led tillmäter nämligen alltfört seminarieformen odiskutabla fördelar framför statsfakulteterna och betraktar de fristående instituten som en hjärteangelägenhet och ser ogärna, att den teoretiska undervisningen vid dessa upphör. De ser helst, att också elever, som är berättigade att skrivas in vid universitetet, studerar vid det egna samfundets institut.

Visserligen är seminarieutbildningen konfessionell, medan kraven på akademisk undervisning går i motsatt riktning. Detta gäller självfallet också eventuella fristående läroanstalter i Svenska kyrkans regi. Men företrädarna

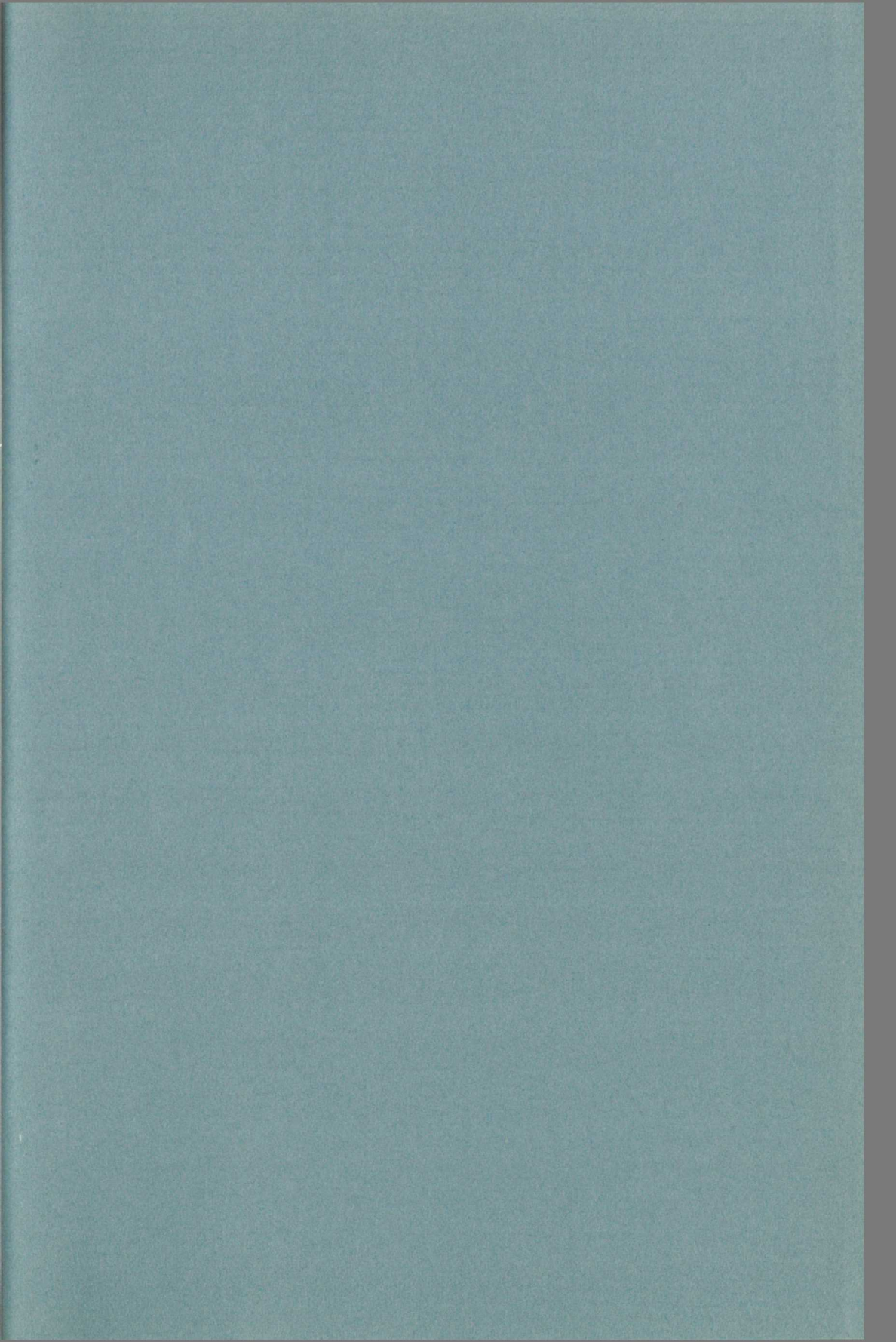
för ifrågavarande alternativ kan åberopa, att skolöverstyrelsen i cirkulärskrivelse till länskolnämnderna redan har meddelat, att pastorsutbildning vid några av de frikyrkliga instituten ger kompetens till e. o. ämneslärartjänst på grundskolans högstadium. Ovisst är likväl om en här antydd legitimering av seminarieutbildningen såsom akademisk undervisning skulle bli något annat än en interimslösning. Denna kan nämligen peka i riktning mot antingen det förstnämnda alternativet eller en tredje möjlighet.

I den utsträckning pastors- och predikantutbildningen äger rum vid samfundens egna läroanstalter, bekostar de denna själva. Om de räknar med att utbildningen vid de egna seminarierna skall legitimeras som akademisk undervisning, torde de ha att själva svara för de ökade kostnader, som kräves för de akademiskt mer kvalificerade lärarkrafter, som då erfordras. Detta gäller såväl Svenska kyrkan som andra trossamfund.

Som tredje möjlighet framstår följande lösning. Svenska kyrkans präster och huvudparten av övriga trossamfunds pastorer får en gemensam teoretisk grundutbildning vid universiteten motsvarande den nuvarande teologie kandidatexamen. De samfundsanknutna läroanstalterna behåller som sina uppgifter att ge erforderlig konfessionell komplettering och praktisk utbildning för de akademiskt studerande samt oavkortad utbildning för de sannolikt allt färre elever, som saknar kompetens att studera vid universitet. Statsfakulteternas avkonfessionalisering och den i takt med skolväsendets utbyggnad allt allmännare höjning av förkunskapsnivån gör detta alternativ möjligt. Inom de olika trossamfundet finns emellertid en viss rädsla för att elever, som kommer till avkonfessionaliserade fakulteter och världsåskådningsmässigt obunden universitetsmiljö, inte skall fullfölja sin avsikt att gå i det egna samfundets tjänst. Därvid hyser man mindre farhåga för ökad kulturöppenhet än för möjligheten av kvardröjande konfessionalism hos lärare och inte minst hos teologie studerande. Men samtidigt finns inom samfundet en viss förståelse för den personlighetsbildande och själavårdande betydelse det har, att de blivande pastorerna går igenom den eklut, som en teologisk universitetsutbildning utgör.

Alternativet, som underlättas av att seminarierna förlägges till universitetsstäderna, har som nämnts redan börjat att praktiseras i någon mån i Stockholm. Evangeliska fosterlandsstiftelsens missionärskandidater bor på Stiftelsens egen skola men studerar vid Stockholms teologiska institut. För samfundens och deras skolors del motverkar alternativet risken för isolering, och för statsfakulteternas del motverkar det möjligheten, att de blir främmande för det aktuella kyrkolivet inom de skilda trossamfundet.

Oavsett hur problemet kyrka och stat löses, torde statsmakten vara positivt inställd till denna lösning. Samhället är intresserat av att grundutbildningen ligger på en sådan nivå, att den kan bilda en god utgångspunkt också för forskarutbildning. Samhällets intresse gäller därvid den vetenskapliga och inte den konfessionella teologien.

UTREDNINGENS
SYNPUNKTER OCH SLUTSATSER

UTREDNINGENS
SYNUNKTER OCH SLUTSATSER

Utredningens synpunkter och slutsatser

Med utgångspunkt från den i det föregående intagna expertredogörelsen angående den teologiska forskningen och undervisningen samt andra överväganden har utredningen haft att belysa de teologiska fakulteternas ställning samt i anslutning därtill den teologiska forskningen och lärarutbildningen, allt med hänsyn till relationerna mellan Svenska kyrkan och staten. Därvid kommer de problem i blickfältet, som sammanhänger med frågan, om statens neutralitet i religions- och livsåskådningsfrågor och den i vårt land godtagna religionsfrihetsprincipen är förenliga med statligt stöd åt teologisk forskning och utbildning i den form, som detta stöd nu har, eller i någon annan form. Spörsmål, som berör den teologiska forskningens och utbildningens organisation, har utredningen icke anledning att behandla, såvida de inte i något avseende kan sägas ha samband med frågan om statlig neutralitet och om religionsfrihet.

Religionen är såväl i historien som i nuet en företeelse, som av stora grupper människor uppleves och uppfattas som ett livsvärde av stundom avgörande betydelse. Den har lett till omfattande samfundsbildningar och har haft och har stor betydelse för samhällets utveckling och liv. Detta torde vara oomstritt, oberoende av om dess inflytande bedömes såsom positivt eller negativt. Likaledes är det ett uppenbart faktum, att religionen i skilda trossätt, uttrycksformer och samfundsbildningar förekommit och förekommer i alla delar av världen. I en tid av ökande internationellt samarbete torde därför kunskap om de religiösa förhållandena i andra länder vara av viss betydelse. Dessa omständigheter, som här givetvis endast kan antydvas, synes utgöra skäl nog för att staten, i den mån den överhuvudtaget tager ansvar för vetenskaplig forskning, också låter detta ansvar omfatta teologisk eller religionsvetenskaplig forskning och därtill anknuten utbildning.

Som ytterligare ett skäl för statligt stöd åt vetenskapligt studium, innefattande såväl forskning som utbildning, brukar numera anföras de s. k. avnämarnas behov och önskemål. Då det gäller religionsvetenskaplig forskning och utbildning, anmäler sig behov främst från följande avnämargrupper: skolväsendet, Svenska kyrkan och övriga kristna samfund. Beträffande omfattningen av avnämargruppernas behov hänvisas till expertredogörelsen. Utredningen kommer att i ett senare sammanhang behandla frågan, om religiösa samfund kan inordnas bland de avnämargrupper, vilkas behov numera staten genom sitt stöd anses böra tillfredsställa.

Därjämte kan, särskilt vad angår utbildning, göras gällande att det mo-

derna samhället utvecklas därhän, att det inom rimliga gränser söker tillgodose de önskemål angående utbildning och undervisning, som människor har. Också här anmäler sig spörsmålet, om staten kan tillmötesgå sådana önskemål utan att frångå sin neutralitet i livsåskådningsfrågor. Denna fråga behandlas i ett följande sammanhang.

Om det får anses vara motiverat att staten tar ansvar för religionsvetenskapen på samma sätt som den tar ansvar för övriga kultur- och samhällsvetenskaper, måste ändock den frågan ställas, om icke förhållandena på detta område i vårt land är bestämda av den hittillsvarande relationen mellan kyrka och stat i sådan utsträckning, att de icke är förenliga med statlig neutralitet och religionsfrihetens princip.

Hur den teologiska forskningen och utbildningen är organiserade och hur de fungerar är utförligt skildrat i expertredogörelsen, dit utredningen får hänvisa. Här behöver endast noteras, att denna forskning och utbildning bedrivs vid statsuniversitetet och i överensstämmelse med historisk tradition och internationella förhållanden är sammanhållna i fakulteter. I Sverige finns två teologiska fakulteter, en i Uppsala och en i Lund. Till båda fakulteterna är praktiskt teologiska övningsinstitut knutna. Omnämnas bör att i Stockholm finns ett teologiskt institut, som är underställt fakulteten i Uppsala.

Givetvis var verksamheten inom de teologiska fakulteterna tidigare bestämd därav att en kyrklig enhetskultur rådde i landet och att kyrkan intimt var förenad med staten. De svenska teologiska fakulteterna var således konfessionella. I expertredogörelsen skildras hur den konfessionella färgen småningom bleknat genom en process som pågått sedan lång tid tillbaka och på senare tid blivit alltmer markerad. Flera faktorer har bidragit till denna utveckling. Religionsfrihetstanken hör otvivelaktigt med i detta sammanhang. Den omständigheten, att den teologiska forskningen bedrivits inom statliga och icke inom samfundsanknutna fakulteters ram, har även bidragit till att konfessionalismen småningom avtonats. Utvecklingen på det ekumeniska området har påskyndat nämnda process. Den inomteologiska utvecklingen har lett till att man inom fakulteterna principiellt accepterat de vetenskapsbegrepp och de forskningsmetoder, som varit gängse inom övriga humanistiska vetenskaper. Programmatiskt sett framträder de teologiska fakulteterna som obundna av varje konfession och fria i förhållande till Svenska kyrkan. Ur dessa synpunkter skulle de kunna betecknas som religionsvetenskapliga fakulteter. Dock utser alltjämt fakulteterna representanter i kyrkomötet samt i domkapitlen i Uppsala och Lund.

Nämnda utveckling har stundom mött en icke obetydlig kritik inom kyrkan, varvid gjorts gällande att såväl den teologiska forskningen som utbildningen av präster blivit lidande därav. Samtidigt har det bestridits, att den programmatiska vetenskapligheten kunnat genomföras, och gjorts gällande, att verksamheten inom de teologiska fakulteterna alltjämt är konfessionellt

bestämd. Så som beskrives i expertredogörelsen har man därvid förordat, att de teologiska fakulteterna upplöses men att den religionsvetenskapliga forskningen och utbildningen bibehålles och på ett eller annat sätt inordnas i den humanistiska fakulteten. Detta senare integrationsförslag, för vilket anföres även andra skäl är det här återgivna, har utredningen i och för sig icke anledning att behandla, då det huvudsakligen synes utgöra en vetenskapsorganisatorisk fråga. Men då som ett motiv för detta förslag har anförts, att forskare och lärare inom de teologiska fakulteterna står under en dubbel lojalitet, gentemot vetenskapen och gentemot den kristna trosuppfattningen, har förslaget redovisats i detta sammanhang. Som argument mot denna motivering för integrationsförslaget har kunnat anföras att problemet med den dubbla lojaliteten skulle kvarstå även om den religionsvetenskapliga forskningen och utbildningen skulle inordnas i den humanistiska fakulteten och att problem av principiellt samma art på grund av skilda livsåskådningar och samhällsuppfattningar kan föreligga inom andra ämnen, exempelvis historia, statsvetenskap, filosofi. Från denna synpunkt ter sig frågan om den dubbla lojaliteten mera som ett problem för den enskilde forskaren och läraren än som ett vetenskapsorganisatoriskt problem. Därjämte har anförts att ordningen med självständiga teologiska fakulteter är den vanliga utomlands och därför underlättar internationellt religionsvetenskapligt utbyte och umgänge.

I detta sammanhang bör måhända påpekas att den kritik, som riktats mot verksamheten inom de teologiska fakulteterna, stundom utgår från den föreställningen, att denna forskning och utbildning skulle vetenskapligt förutsätta eller söka bevisa exempelvis Guds existens eller den teoretiska sanningen av vissa kristna trosföreställningar. Givetvis konfronteras religionen med sanningsfrågan även inom den teologiska forskningen, liksom detta sker inom annan forskning, humanistisk och naturvetenskaplig, men detta synes icke innebära att den teologiska forskningen i detta avseende skulle vara mindre förutsättningslös än annan forskning.

Utredningen har i sitt arbete beträffande relationen mellan kyrka och stat utgått från fyra hypotetiskt tänkta lägen, A-, B-, C- och D-läget. Med hänvisning till den beskrivning av dessa lägen, som utredningen givit i skrivelserna den 14 maj 1966 till chefen för Ecklesiastikdepartementet (se utredningens betänkande om religionsfrihet, SOU 1964: 13 s. X–XII), får utredningen i detta sammanhang i korthet anföra följande. I A-läget består det organisatoriska sambandet mellan stat och kyrka, även om vissa förändringar av detta sambands nuvarande utformning är tänkbara. De övriga lägena karakteriseras därunder att kyrkan tänkes fri och självständig i förhållande till staten. I B-läget har kyrkan någon form av beskattningsrätt eller statlig medverkan vid uttagandet av medlemsavgifter; i C-läget, liksom i B-läget, disponerar kyrkan över den kyrkliga egendomen, medan den i D-läget tänkes ha förlorat denna dispositionsrätt.

Frågan är om lösningen av den problematik, som utredningen i det föregående redogjort för, kan tänkas vara beroende av i vilket läge Svenska kyrkan befinner sig i förhållande till staten. Därest den uppfattning är riktig, som gör gällande att staten bör taga ansvar för religionsvetenskaplig forskning och utbildning, förefaller det som om relationerna mellan Svenska kyrkan och staten icke har någon betydelse för de teologiska fakulteternas ställning. Frågan hur den teologiska forskningen skall anordnas synes vara ett rent vetenskapsorganisatoriskt spörsmål. Skulle den programmatiska förutsättningslösheten och objektiviteten icke visa sig vara genomförbar inom nuvarande organisation eller skulle av andra skäl en förändring inom denna organisation vara önskvärd, synes reformer vara möjliga även inom ett A-läge.

Speciella spörsmål anknyter sig emellertid till de krav på utbildningen, som avnämargrupperna kan tänkas ha. I det närmast följande avser utredningen den teoretiska utbildningen, alltså icke den praktiska utbildning som bedrivs vid de till de teologiska fakulteterna knutna övningsinstitutionen. Som främsta avnämargrupper har utredningen inledningsvis omnämnt, förutom skolväsendet, Svenska kyrkan och övriga kristna samfund i behov av akademiskt utbildad arbetskraft. Att skolan med den religionsundervisning, som där f. n. förekommer, ställer krav på staten i fråga om vetenskapligt orienterad teoretisk utbildning synes otvivelaktigt. Skulle undervisning i religionskunskap i en framtid försvinna från den allmänna skolan, synes det sannolikt att kyrkan och övriga samfund själva, möjligen i samverkan, kommer att söka ombesörja kristen undervisning, varvid kravet på utbildade lärarkrafter kommer att resas från detta håll. Det behov, som därvid gör sig gällande, synes då — under förutsättning att staten icke helt motsätter sig dylik undervisning — böra prövas och bedömas på samma sätt som behovet av utbildning av präster och pastorer. Emot ett tillgodo-seende av ett sådant behov kan anföras, att staten i så fall icke skulle vara neutral utan stödja en viss livsåskådning av religiös karaktär. Till en del faller detta argument, därest denna teoretiska utbildning sker på objektiv bas och har en rent informativ karaktär. Kvar står dock att staten genom att tillhandahålla en sådan teologisk eller religionsvetenskaplig utbildning faktiskt ger kyrkan och övriga samfund en hjälp att erhålla kvalificerade präster, pastorer och lärare. Man kan därvid fråga sig om neutralitetsprincipen kan drivas så långt att man genom att undandraga berörda avnämargrupper den hjälp, som här avses, ställer dem och de människor, som önskar sådan utbildning, i en särklass i förhållande till andra avnämargrupper och människor.

Att kyrkan och övriga avnämare kan ha varierande önskemål beträffande utbildningens anordning och art synes icke förändra de principiella övervägandena. Av praktiska och ekonomiska skäl torde en avvägning mellan olika avnämargrupperns önskemål och behov alltid vara nödvändig, men

denna avvägning borde då vara av huvudsakligen teknisk och organisatorisk art.

Det resonemang, som utredningen här har fört beträffande den rent teoretiska religionsvetenskapliga utbildningen, synes kunna föras oberoende av i vilket läge kyrkan befinner sig i förhållande till staten.

Något annorlunda ter sig frågan om statens ansvar för den teologiska utbildningen ur neutralitets- och religionsfrihetssynpunkt, när man nalkas den praktiska utbildningen. Denna, som ges vid de till statsfakulteterna knutna övningsinstituterna, har som primärt syfte att utbilda präster i Svenska kyrkans tjänst. Deltagarna i institutens kurser har före kursernas början erhållit teoretisk teologisk utbildning. Den verksamhet, som bedrivs inom övningsinstituterna, är otvivelaktigt konfessionellt bestämd, såtillvida att den söker ge de blivande prästerna kunskaper och färdigheter, som gör dem skickade att bland människor inom och utom Svenska kyrkan framföra och i praktiskt arbete tillämpa det kristna budskapet i överensstämmelse med Svenska kyrkans lära. Hur denna utbildning är anordnad är närmare redogjort för i expertredogörelsen.

Då staten tar ansvar för en på detta sätt konfessionellt inriktad utbildningsverksamhet, ger den otvivelaktigt en viss religiös övertygelse sitt särskilda stöd. Detta kan sägas icke stå i överensstämmelse med en strikt neutralitetsprincip. Inom ett A-läge, där kyrkan befinner sig i ett organisatoriskt samband med staten, kan en statlig verksamhet av detta slag måhända anses motiverad. I alla händelser har den sin förklaring i den nära förbindelsen mellan kyrka och stat. Man kan möjligen tillägga att enligt nutida uppfattning universiteten icke står främmande för en praktiskt inriktad yrkesutbildning. Problemet är dock att denna praktiska utbildning för närvarande endast avser befattningshavare inom ett enda samfund.

Inom kyrkan har förekommit vissa strävanden att frigöra den praktiska utbildningen från universiteten och förlägga den till fristående kyrkliga institut. Detta har bl. a. föreslagits av biskopsmötets prästutbildningskommitté i betänkande utgivet år 1965. En omständighet, som bidragit till dessa strävanden är otvivelaktigt den i expertredogörelsen omtalade avkonfessionaliseringen av de teologiska fakulteterna. Vid självständiga kyrkliga institut skulle vid undervisningen de konfessionella moment kunna infogas, som bortfallit från de teologiska fakulteternas verksamhet.

Utredningen har ingen anledning att diskutera organisatoriska och ekonomiska problem i samband med en eventuell tillkomst av kyrkoanknutna praktiska övningsinstitut. Den kan blott konstatera, att även om inom ett A-läge en statsverksamhet, som avser praktisk prästerlig utbildning, kan anses motiverad, så är en reform, som avser att skilja övningsinstituterna från statsuniversiteten, möjlig och tänkbar. Det har anförts att en sådan lösning skulle vara principiellt riktig, eftersom fakulteternas fria ställning i konfessionellt avseende därigenom skulle markeras. I de övriga lägena, då

kyrkan är skild från staten, synes det naturligt att den praktiska utbildningen handhaves av kyrkan själv. Häremot skulle möjligen kunna anföras den ovan framförda synpunkten, att universiteten numera även handhar praktisk yrkesutbildning. Utbildningen av präster synes dock vara så speciell och vara så konfessionellt inriktad, att den näppeligen kan jämföras med den yrkesutbildning, som eljest kan förekomma.

En helt annan fråga är om staten kan eller vill ekonomiskt stödja religiösa samfunds övningsinstitut eller viss del av deras verksamhet. Sådan anslagsgivning får i så fall följa de normer, som allmänt godtagits. Därvid uppkommer också frågan, vad man i detta sammanhang kan inlägga i begreppet statlig neutralitet. Även om ett samhälle är livsåskådningsmässigt och religiöst differentierat, torde detta i allmänhet icke behöva utesluta statligt stöd åt vissa aktiviteter på detta område under förutsättning att ej därigenom visst samfund ges företräde framför andra.

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1967

1. Nordiskt institut för samhällsplanering
2. Nordiskt samarbete inom forskningens och den högre undervisningens område
4. Internordisk verkställighet med anledning av beslut rörande vårdnad om barn m. m.

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Allmänna arvsfonden. [2]
Utsökningsrätt VI. [3]
Ny domkretsindelning för underrätterna. [4]

Försvarsdepartementet

Tjänsteställning inom krigsmakten. [15]

Socialdepartementet

Barnstugor. Barnavårdsmannaskap. Barnolycksfall. [8]

Finansdepartementet

Statlig publicering. [5]
Finansiella långtidsperspektiv. [6]
Statskontorets programbudgetutredning. 1. Programbudgetering. Del I. [11] 2. Programbudgetering. Del II — Studier och försök. [12] 3. Programbudgetering. Del III — En sammanfattning. [13]

Ecklesiastikdepartementet

Rikskonserter. [9]
Linköpings högskola. Del I. [10]
Skolans arbetstider. [14]
1958 års utredning kyrka—stat: VII. Folkbokföringen. [16]. VIII. De teologiska fakulteterna. [17]

Jordbruksdepartementet

Den framtida jordbrukspolitiken. [7]

Inrikesdepartementet

Kommunal bostadsförmedling. [1]